سانسکریتی

سەرچاوەیەکی دێرینی زمانی کوردی

ناوی کتێب: سانسکریتی، سەرچاوەیەکی دێرینی زمانی کوردی
نووسینی: حەکیم مەلا ساڵح
بابەت: لێکۆڵینەوەی زمانەوانی
تایپ: فەرهاد هەورامی
مۆنتاژی کۆمپیوتەر: سەیران عەبدولرەحمان فەرەج
تیراژ: ١٠٠٠ دانە
نرخ: ٢٠٠٠دینار
ژمارەی سپاردن: ٣٥ ی ٢٠٠٨
دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم
چاپی : یەکەم ساڵی ٢٠٠٨
کوردستان -سلێمانی
www.serdam.net
www.serdam.info

سانسكريتى

سەرچاوەيەكى دێرينى زمانى كوردى

وەرگێڕان و زيادكردن و لێكدانەوەى لەگەڵ ئاڤێستا و
پەهلەوى و زاراوەكانى كوردى ئەمڕۆدا

حەكيم مەلا ساڵح

سلێمانى ٢٠٠٨

زنجیرەی کتێبی دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم

کتێبی سەردەم ژمارە (٤٤٢)

سەرپەرشتیاری گشتیی زنجیرە

ئازاد بەرزنجی

پێشەکی

سانسکریت زمانی زانستی و پیرۆزی (بەرهەمەن)ەکان بووە کە لە دینی خۆیاندا بڕوایان بە بوونی سێ خودا هەبووە.

یەکەم : بەرەهما = خودای خودایان و دروستکەری گێتی و هەموو شتەکان.

دووەم : ڤیشنۆ = خودای پارێزەر و فەرماندەی هەموو بوونەوەرێك.

سێیەم : سیڤا = خودای تێکدەر و کاولکاری بوونەوەر.

ئەم زمانەش واتە سانسکریتی لە مێژووویەکی کۆن و ماوەیەکی زۆر و کەوشەنێکی بەرفراواندا برەوی تایبەتی خۆی هەبووە. ئەمەش زیاتر لەبەرئەوەی کە بۆتە زمانی دین و پەڕاوی پیرۆزی (ریگ ڤیدا)ی پێ نووسراوەتەوە، هەر ئەمەش وای کردووە لەناو تێکڕای زمان و زاراوەکانی هیندۆ — ئەوروپیدا (١) سیمای دیار و درەخشانی هەبێت، واتە زمانی زاڵ بووە. زمانی کوردیش پەیوەندیەکی بەو سەرچاوەوە هەیە، بۆیە دەبینین لە بەراوردکردنی هەردوو زمانەکەدا گەلێ وشەمان هەیەکە لەیەك

ڕیشەن و وشەکان تا ئێستە بەهەندێ گۆڕانەوە لەناو زمــانی ئەمڕۆمانــدا ماونەتەوە و ڕەسەنایەتی خۆیان پاراستووە.

ڕەنگە گرنگ نەبێت ئەگەر بڵێین خزماتیــەکی نزیــك لــەنێوان زمــانی سانسکریتی و زمانی ئاڤێستایی و پەهلەویدا هەیــە، چــونکە ئــەم ســێ زمانە هەم بە جوگرافیا لێك نزیك بوونە و هەم لە ژێر سەیوانی هینــدۆ — ئەوروپیدا کۆدەبنەوە، بەلاّم بەلای منەوە گرنگ ئەوەیە کە تــا ڕادەیــەك نزیکایەتی و خزمایەتیشی لەگەڵ زمانی ســۆمەریدا هەیــە کــە ئەمــەش لێکۆڵینەوەی تایبەت هەڵــدەگرێت، چــونکە زۆر لــە توێــژەرانی زمــان و ڕەگەز وایان دیاری کردووە کە زمانی سۆمەری یاخود گــەلی ســۆمەر لــە ڕەگەزی گەلانی (سامی)ن و هەندێ بەڵگەشیان داوە بەدەستەوە و پێشیان وایە ئەو گەلە واتە (سۆمەریەکان) لەسەردەمی خۆیدا لە خاکی فەلەستین و سیناوە کۆچیان کردووە بۆ هەرێمی باشووری میزۆپۆتامیا. جا ئەگــەر زمانێکی سامی بێت ئەی ئەو خزمایەتیەی لەگەڵ زمانی ئارياییەکاندا لە چییەوە سەرچاوەی گرتووە ؟

لەم بەستێنەدا هەندێ مێژوونووس بەتایبەتی ئێرانیــەکان وای دیــاری دەکەن کە سۆمەریەکان بە بنەچە ئارياين (٢) و لە دەورانێکدا بەرەو ئەو هەرێمە ڕەویــان کــردووە و تێیــدا گیرســاونەتەوە. هــەروەها لــەناو ئــەم مێژوونووسانەی کە پێمان وتن ئێرانی تێیاندایە کە سۆمەریەکان بە نەوەی

ئیلامیەکان دەزانن، بەلاَم ئەم بۆچوونەش تا ئێستە بە تەواوی یەکلایی نەکراوەتەوە و کرد و کۆششی زیاتری دەوێت تا ساق و پاق بکرێتەوە. لەم سالأنەی دواییشدا چەند نووسەرێ کە یەکێکیان خۆم بووم (٣) سەرمان کردە سەر گیانی سۆمەری و بەراوردکردنی هەندێ وشەی لەگەلْ زمانی کوردیدا، ئەم چەند هەنگاوەش لەوەی نزیك دەکردینەوە کە بڕوا بەوە بێنین سۆمەریەکان لە دەڤەری ئیلامەوە پەڕیونەتە ئەوبەر و تێیدا نیشتەجێ بوون.

شایانی باسە کە تا ئێستەش کۆنە گوندێ کە ئێستە بۆتە شارۆچکە لە دەڤەری ئیلامدا هەیە بەناوی (سۆمار) کە دەکرێ بلێین لەگەلْ وشەی (سۆمەر) دا هەریەکێکن، هەروەها لەدەڤەری سارالْ سەر بە شاری دیواندەرە گوندێك بە ناوی (کۆسۆمەر) هەیە کە دیارە لە (کۆ + سۆمەر) پێکهاتووە.

بەهەرحالْ ئەوە بەدواداچوونی مێژوویی و زمانەوانی پتری دەوێت تا یەکلایی بکرێتەوە و ئەوەش لەم بەرهەرمەدا کاری ئێمە نیە. تەنیا بەو مەبەستەش ئەو چەند دێڕەی سەرەوەم لە بارەیەوە نووسی مەبەست لێکچوونی هەندێ وشە بوو لەنێوان زمانی سۆمەری و هیندۆ-ئەورووپیدا.

چۆن دەستم دایە ئەم کارە ؟

دەمێــك بــوو لــە نووســراوەکانی هــەردوو خوایــار (تۆفیــق وەهــبی) و (عەلائەدین سەجادی) دا وردەباسم لەسەر زمانی سانـسکریتی خوێندبوویــەوە، بەلاَم ئەم دوو زاتە لە گۆڕ رانەچڵەکێنم باســەکانیان تینوویــەتی نەدەشــکاندم و هەمیشە لای خەڵکی زمانەوان هــەر خــەریکی پرسـیارکردن بــووم، لەوانــەش شتێکی وەهام دەست نەکەوت کە ئۆخەی بەسەر زارمدا بێنێ. ئــەم خولیایــەم هەر مایەوە تا لە ساڵی (١٩٨٩) لە شاری (سنە) چاوم بە کتێبە سەنگینەکەی کاك (محەمەد ئەمین هەورامانی) کەوت بە ناوی (فەرهەنگی ئیریــەن ڤــاچ) کــە مامۆستا لەم کارەیدا وشە ئاڤێستاییەکانی لێکداوەتەوە، لەگــەڵ ئەوەشــدا لــە هەندێ شوێندا وشەی سانسکریتی وەك هاوڕەگی ئاڤێــستایی هێناوەتــەوە کــە دەتوانم بڵێم بەلای خۆمەوە تا ئەو دەمە باشترین سەرچاوە بووە بۆ خــستنەڕووی ئەو وشە سانسکریتیانە و بەراوردکردنیان لەگەڵ زمانی ئاڤێستادا. ئــەم کــارەم زۆر بەهەند وەرگرت و بڕێ لەو سەرچاوە زوڵاڵە ئــاوم خــواردەوە تــا لــە ســاڵی (١٩٩٤) دا لە شاری تاران – کتێبخانەی طهــوری – فەرهــەنگێکم کــڕی بــە ناوی (پارسی پرکاش، فەرهەنگی سانــسکریتی – فارســی). کــە گەڕامــەوە سنە بە تاقەت لە گەڵیدا خەریك بووم تا لە ساڵی دواییدا لە گۆڤــاری (ئاوێنــە)

(٤) دا (٧٠) وشـەیم بلاوکـردەوە. پاشـان کـە هاتمـەوە ئەمـدیو لـە سـاڵی (١٩٩٩) دا لە گۆڤاری (شانەدەر) (٥) دا هەمان وتارم دیسان بلاوکـردەوە بـە زیادکردنی (١٧) وشەی دیکە. ئیتر دوای ئەمە کردم بـە پرۆژەیـەك و ڕۆژانـە دەچوومەوە سەری تـا ئـەم بەرهەمـەی لـێ پێکهـات. هیواخـوازم تـوانیبێتم خزمەتێکم بەزمانەکەمان کردبێت.

ئەم بەرهەمەی ئێستەش پێی لێدەنێم، کەوا نازانم بە تـەواوی ئارمانجەکـەم پێکابێ یان نا، واتە کارەکەم بە بنبەست گەیاندبێ، هۆی ئەمەش دەگەڕێتـەوە بۆئەوەی کە منیش هەموو زمانی کوردی بە تێکـڕای زاراوە و بنزاراوەکانیـەوە نازانم و هەروەها بـۆ نـاوی شـوێنیش وەك (چـیا، ڕوبـار، دەربەنـد، گونـد، پێدەشت، وارگەکان)" چونکە هەموو کوردستان نەگـەڕاوم و شـارەزایی تـەواوم لێیان نیە، کە ئەمەش وای کردووە دەتوانم بڵێم کارەکەم پایەکی لەنگە، بـەلاّم هەرچۆن بێ بە بێسوودی نازانم.

ئەمە جگەلەوەی کە ئەتڵەس و نەخشەی کوردسـتانی گـەورەمان بـە وردی نیە کە ناوی گونـد و چـیا و پێدەشـت و ڕوبـار و دەربەنـدەکانی تێـدا دیـاری کرابێت. ئەو فەرهەنگەشی کە لە بەردەست مندایە بە ناوی (پارسـی پرکـاش) فەرهەنگێکی ناتەواوە و بۆئەوەی خوێنەر ناوەرۆکی فەرهەنگەکە دەرك بکـات، وا ئەو پێشەکیەی کە بۆی نووسراوە دەیکەمە کوردی:

(پارسی پرکاش فەرهەنگێکی سانسکریتیە بە فارسی کە لەسەردەمی فەرمانڕەوایی ئەکبەر شای گورگانی هیندستانی ئامادەکراوە. ئەم واژەنامەیە پەیوەندی بە سەدەی دەیەمی کۆچی-مانگی یەوە هەیە و لە بەرامبەر ئەو فەرهەنگە سانسکریتیە بە برەو و گەورانەی کە بۆ خەڵکی توێژەر و زانست پەروەر نووسراون، ناتوانێ ببێتە بنەما و سەرچاوەیەکی گرنگ، بەلاّم لەو ڕووەوە کە ئەم واژەنامە یەکەمین فەرهەنگی (سانسکریتی — فارسی) یە لە ڕووی کۆنییەوە جێگای سەرنجە.

دانەری ئەم واژەنامەیە هیندوییە و بە کریشناداس دەناسرێت کە لەسەردەمی فەرمانڕەوایی ئەکبەر شادا لە هیندستان ژیاوە. شێوازێك کە کریشناداس لە ڕێکخستن و ڕیزبەندکردنی ئەم فەرهەنگەدا ئەنجامی داوە هەمان شێوازی کەسانێکی دیکەیە کە لە لقە وێژەیی و زانستی و پیشەیی و... هتد. هەنگاویان ناوە و دەست پێشخەرییان کردووە، بەلاّم کەمتر ڕێکەوتووە کە هەموو هەنگاوێکی یەکەم و سەرەتایی تۆکمە و پەرداخ بێت. ئەمڕۆ بۆ زانایەك بە زمان و وێژەی سانسکریتی و ئاشنا بە زمان و وێژەی فارسی، واژەنامەی کریشناداس هێندە مایەی سوود وەرگرتن نیە، لەبەرئەوە نابێ وا بزانن کە (پارسی پرکاش) بۆشایی فەرهەنگی سانسکریتی فارسی پڕ دەکاتەوە و دەتوانێ خواستەکانی فارسی زمانان لە سەرچاوەی سەرشار و دەوڵەمەندی ئەدەبیاتی سانسکریتی دابین بکات. دیارە کە تێڕوانینێکی وەها

بە هیچ دادەنرێ و ئێمەش لە بلاوكردنەوەی ئەم كتێبەدا مەبەستمان بەردەست خستنی فەرهەنگێكی گەورە و باوەڕ پێكراو نیە و باش دەزانین كە ئەم دانراوە كورتە لە حاڵی حازردا كە فەرهەنگگەلی گەورە ڕێكدەخرێ و لێكۆڵینەوەی زانستی و وێژەیی و توێژینەوەی پەراوێزدار لە ژانرە جۆراوجۆرەكاندا و لە وڵاتە جۆراوجۆرەكاندا و بە زمانانی جۆراوجۆر دەكرێت، ئەم كارەی بەردەست هێندە بە بایەخ نیە، بەڵام بلاوكردنەوەیشی بێبەش نیە لە چاكی و سوود و نابێ بە كارێكی هیچی بزانین.

ئەم واژەنامەیە بۆ ئەو هیندیانە نووسراوە كە شارەزای زمانی فارسی نەبوون، هاوشانی كتێبی (نصاب الصبیان)ە بۆ ئەو فارسی زمانانەی كە لە كۆندا بیریان لە فێربوونی زمانی عەرەبی كردۆتەوە. بەشێوەیەكی دیكە بڵێین ئەم واژەنامەیە بۆ كەسانی سەرەتایی و منداڵانە، نەك بۆ زانا و توێژەران.

ڕۆژێ كە كریشناداس هیمەتی نواند بۆ ڕێكخستن و ڕیزبەندكردنی ئەم واژەنامە بچووك و سەرەتاییە، بەرلەو هیچ كەسێ واژەنامەی سانسكریتی – فارسی بەمشێوە نەنووسیوە. دەست پێشخەری كریشناداس كە یەكەم كەس بووە لە ڕێكخستنی ئەم واژەنامەیەدا شایانی ڕێزگرتنە. هەڵبەتە پاشان كەسانی دیكە چەند واژەنامەی سوودمەندتر و گەورەتریان دانا كە هەندێ لەوانە جێگای سوود لێوەرگرتن بوون. دیارە كە لە ئەنجامی تێكۆشانی پێشیناندا ئەمڕۆ ئێمە دەتوانین لە هەموو لقە وێژەیی و زانستیەكاندا

لێکۆڵینەوە بکەین و هەرکاتێ کەم و کوڕیمان هەبوو دەگەڕێینەوە سەر ئەو سەرچاوە باوەڕپێکراوانە و گرفتی خۆمان چارەسەر دەکەین.

خەڵکانی وەك کریشناداس زەحمەتەکانی سەرەتاییان کێشاوە و نەوەکانی دوای خۆیان بەرهەمی کۆششی ئەوانیان بە ئاسانی چنیوەتەوە و سوودیان لێوەرگرتووە، هەروەکو چۆن نەوەکانی ئایندە لە کەلەپووری زانایانی دوێنێ و ئەمڕۆ کەڵك وەردەگرن و ستوونەکانی کۆشکی زانست بەرزتر دەکەنەوە.

کریشناداس لە قۆناغی زیندووکردنەوەی ئەدەبیاتی سانسکریتی و گەشەکردن و بڵاوبوونەوەی زمان و ئەدەبیاتی فارسیدا لە وڵاتی هیندستان ژیاوە. ئەویش وەك زۆر لە زانایان و نووسەران و وەرگێڕانی دیکە لە پرتەوی بوونی ئەکبەر شا بەهرەیان وەرگرتووە.

ئەکبەر شا پاشایەکی کەلتوور دۆست و جوامێر و خاوەنی سنگێکی فراوان و هۆشیارییەکی زاتی بووە، هەرچەندە نەخوێندەوار بووە و لە هیچ قوتابخانەیەکدا وانەی نەخوێندووە، بەڵام هۆش و تێگەیشتن و بیرتیژیەکەی خەوشی نەخوێندەواریەکەی شاردبوویەوە. لە کۆڕی ئەم پاشایەدا زانایان و ئەدیبان و پزیشکەکانی دەربار وێژە و زانستی ئەو سەردەمەیان بە زمانێکی ساکار — خۆی واتەنی دوور لە تەمومژ — بۆ دەخوێندەوە " ڕاڤەیان دەکرد و چێژی لێوەردەگرت. ئەو بابەتانەی کە بیستبوونی دەیسپاردن بە زەینی و کاتێ کە زانایان قسەیان لە خزمەتیدا دەکرد، ئەمیش بە سوود وەرگرتن لەوەی کە

بیستبووی ڕای جوانی لەسەر دەردەبڕین کە دەبووە مایەی سەرسوڕمانی هونەرمەندان و زانایان.

ئەو یەکەمین پاشا بوو کە لە هیندستاندا و لە دەرباری خۆیدا ئەنجومەنێکی زانستی وەزیفەداری لە موسڵمان و هیندۆسی دروست کرد بە سەرپەرشتی (ابو الفضل)ی کوڕی، ئەمەش بۆئەوەی تاکو کتێبە گرنگەکانی سانسکریتی وەرگێڕنە سەر زمانی فارسی، کە لەسەردەمی ئەودا کرایە زمانی فەرمی. هەمان ئەنجومەنی زانستی بە هۆی هاندانی ئەم پاشایەوە گەلێ کتێبی گرنگی وەك (دلاوەریی رامایں) و (جەنگنامەی مهابهارات) و (پەنجا کیانە) و (پێنج چیرۆکی کلیل و دیمنە) و (دەروێش بەسیشتە) و هەندێکی دیکەیان لە دەقە سانسکریتیەکانەوە وەرگێڕایەسەر فارسی — ڕەنگە کریشناداسیش یەکێك لەو زانا و وەزیفەدارانەی دەرباری ئەکبەر بوو بێت — بەڵام لەم بەرهەمەدا هیچ ناوێك لە ئەکبەر شانەبراوە، لەبەرئەوە وا دەردەکەوێ کە ئەم واژەنامەیە بە فەرمانی ئەو ڕێك نەخراوە.

بەر لە ئەکبەرشا بە فەرمانی پاشا و میرە موسڵمانەکانی هیندستان چەند کتێبێك لە سانسکریتەوە بۆ فارسی وەرگێڕدراوە، بەڵام ژمارەی ئەوانە زۆر نیە و هەروەها بەر لە سەردەمی ئەکبەر بەشی زۆری وەرگێڕدراوەکان لە باری بابەتی زانستی و ئەستێرەناسی و پزیشکی بووە بە هیچ شێوەیەك بەو چەشنە نەبووە کە لە سەردەمی ئەکبەردا جێگای سەرنج بووە و هەموو لقەکانی

وێژەیی و فەلسەفی و مەزهەبی و مێژووی هیندویی گرتۆتەوە. لەگەڵ ئەمەشدا بەر لە سەردەمی ئەکبەر شا فەرهەنگێکی سانسکریتی فارسی هەیە بەنای (موفرەداتی بیکرەمی) کە لە دەقێکی هیندی ناڕاستەوخۆ لە سانسکریتیەوە وەرگێڕدراوە، ئەم فەرهەنگە لە ڕاستیدا واژەنامەی پزیشکیە، شیکردنەوە لەسەر دەرمانی گیایی دەکات کە جێگای سوود لێوەرگرتنی پزیشکەکانی ئەو سەردەمە بوو، ئەم کتێبە ناوی (مەدەنە پالا — **Madana Pala**) یە.

لەگەڵ فراوان بوونی کاری وەرگێڕانی کتێبە سانسکرتیەکاندا بۆ ئاسان کردنی ڕەوشی وەرگێڕان هەست بە دانانی واژەنامەی سانسکریتی — فارسی کرا و زانا موسڵمان و هیندیەکان لەم ڕووەوە هەنگاوی یەکەمیان نا و بەرەبەرە لەسەر ڕێبازی (موفرەداتی بیکرەمی) و (پارسی پرکاش) چەند واژەنامەیەکی دیکە دانران کە هەندێکیان لەبەردەستدان.

هەڵبەتە وەرگێڕانی ئەو کتێبانەی کە بەر لەسەردەمی ئەکبەر و تەنانەت لەسەردەمی ئەویش و دوای ئەویشدا لە دەورەی گورگانیەکانی هینددا وەرگێڕانی دەقی سانسکریتی بە فارسی ئەنجام دراوە کە زۆربەیان گەیاندنی ناوەرۆکە، نەك ئەوەی کە وشە بە وشە و پیت بە پیت وەرگێڕدرابن.

لەبارەی ژیان و ئەگەری بوونی بەرهەمی دیکەی کریشناداسەوە هیچ جۆرە زانیاریەکمان لەبەردەستدا نیە (**Weber**) زانای ئەڵمانی لە ساڵی ١٨٨٧ زاینیدا وتارێکی لەبارەی (پارسی پرکاش)ەوە بلاْوکردۆتەوە و ئەم کتێبەی

پێناسە کردووە، بەڵام لەسەر ژیان و ئەگەری بەرهەمی دیکەی کریشناداسەوە هیچ زانیارییەکی نەنووسیوە.

دەقی (پارسی پرکاش) بەرلەوەی کە (Weber) بیناسێ ـ لە ساڵی ١٨٦٦ ی زایینیدا لە (بنارس) چاپ کراوە و ئێمەش لە کتێبخانەی مۆزەی بەریتانیا مایکرۆفلیمی هەمان چاپمان وەرگرتووە بەشێوەیەك کە خوێنەران دەیبینن بلاّومان کردۆتەوە. دەقی ئەسڵی ئەم واژەنامەیە بە خەتی (دیوانگاری — Davanagari) نووسراوە، بەڵام لێرەدا بۆ سوودگەیاندن بە هەموو لایەك واژە سانسکریتەکانی پارسی پرکاشی بە پیتی لاتینی و بەرامبەر فارسی بە پیتی فارسی داناوە و داڕشتووە. نووسەر کتێبەکەی خۆی دابەش کردووە بە سەر (دە) بەشدا، لە هەر بەشێکدا واژە سانسکریتیەکانمان بەو شێوەی کە نووسراوە هێناوە و لەبەرامبەر فارسیەوە چاپمان کردووە. لە پاشکۆی کتێبەکەشدا (لەگەڵ ئەو تایبەتمەندیانەی کە گوتمان) بۆ ئاسانکاری خوێنەران هەمان واژەگەلمان بە پێی پیتی ئەلفبا داناوە)*

لەم پێشەکیەدا دەردەکەوێ کە فەرهەنگنامەی دیکەی سانسکریتی هەیە، بەڵام بەداخەوە تا لە کوردستانی ئێران بووم هەرچی لەملا و لا سۆراخم کرد هیچم دەست نەکەوت، ئەگینا دڵنیام ئەوانیش وشەیان تێدایە کە بۆ مەبەستەکەی ئێمە سوودی لێوەردەگیرێ، من بەش بەحاڵی خۆم دوای ماندوو

*** چەند دێڕێ مابوو وەرمان نەگێڕا ، چونکە پەیوەندی بەباسەکەوە نەبوو ، زیاد بوو .**

بوونێکی زۆر و نائومێدبوون لە دەست کەوتنی ئـەو سەرچـاوانە، وازم هێنـا و لەسەر فەرهەنگە بۆری بەردەستی خۆم ئەم کۆمەڵە وشەیەم سـاخ کـردەوە، بـە هیوای سوود لێوەرگرتنی.

ئەو سەرچاوە دەست نەکەوتووانەش لە هەر شـوێنێ بـن نموونـەیان هـەرماوە بەتایبەتی لە کتێبخانە کۆنەکانی (بۆمبـای) و (نیـودلهی) دا کـە بـۆ ئەمــەش کۆڕی زانیاری کورد دەتـوانێ فۆتـۆی نوسـخەیان بـە دەسـت بـێنێ و بـەوەش لاپەڕەکانی خزمەت بە مێژووی زمانەکەمان پتر دەبێت.

گۆڕان بەسەر پیتدا

چەند جوانە خوایار (مەسعود محەمەد) لـەم بـارەوە دەڵـێ { کـە دێـم وشەیەکی کوردی ئەمڕۆکەمان ڕادەگرم لە بەرامبەر ئاوێنــەی مێــژووی زمـانی ئاڤێستا - گاتاکان بەتایبەتی - و (ڤیدا)ی سانسکریتی، مـاوەی سـێ هـەزار ساڵێکی لێکترازان و نائاشنابوون دەکەوێتە نێوانەوە کە وشەکە تێیدا بە بڕیـاری واقیع خشکەی بەملا و بەولادا کردووە و گۆڕاوە و قرتاوە و سواوە }

لەباری (گۆڕان بەسەر پیتدا) — ئەوەی تا ئێـستە مـن دیبێـتم — کـارێکی تایبەت و شایان کرابێت بۆ زمـانی کـوردی، نووسـراوە بـە پێزەکـەی خوایـار (حەسەنی قزڵجی) یە (٦) کە هۆشیارانە چۆتە نـاو بـنج و بنـاوانی ئـەو باسـە گرنگەی زمانەوە و تینویەتی خوێنەر دەشکێنێ.

(گۆڕانی پیتەکان بە یەکتر. . .) ی قزڵجی باسێکە دەکرێ هەمیشە لەم ڕووەوە ئاوڕی تایبەتی لێ بدرێتەوە، چونکە بەشێوەیەکی باش چۆتە ناو بابەتەکەوە و گەلێ نمونەی جوان و شیاوی کردۆتە بەڵگە. ئێمەیش لە لێکدانەوەی ئەم فەرهەنگەدا ئەو ڕێبازەمان گرتووە و بە پێویستی دەزانم کە بە کورتی باسێك لەسەر ئەو چوار یاسایە بە بیر خوێنەر بێنمەوە، دیارە ئەوەش یارمەتیدەرێکی باشە بۆ ئاسان خوێندنەوەی فەرهەنگەکە و تەفرنجدانی شێوەی گۆڕانی وشە و پیت.

١ — **ئیبدال:** گۆڕینی پیتێ بە پیتێکی دیکە. لە زماندا زیاتر ئەم یاسایە بەسەر ئەو پیتانەدا دەسەپێ کە مۆسیقای دەربڕینیان لێکەوە نزیکە، وەك پیتەکانی (ب — پ)، (گ، ك، ق)، (س، ز، ژ، ش)، (ف، ڤ)، (ۆ، و) و هەروەها. هەندێ جاریش لەم یاسایە دووردەکەوێتەوە، وەکو گۆڕانی پیتی (ی) بە (ج) یا (هـ) بە (س) هەر وەکو لەم فەرهەنگەدا دەبینرێ.

ئێستە بۆ باشتر نیشاندانی ئەم یاسایە چەند نمونەیەك پێش چاو دەخەین.

گۆڕانی نێوان (ب — و):

کرمانجی نێوەڕاست	جاف و ئەردەڵان
لابە	لاوە
سابرێن	ساورێن
ئەبێ	ئەوێ
کابان	کاوان

یاخود گۆڕانی نێوان (ڤ، و):

کرمانجی نێوەڕاست	کرمانجی باکوور
شوان	شڤان
چاو	چاڤ
ناو	ناڤ
ئاو	ئاڤ
شەو	شەڤ

یـا گـۆڕانی نێـوان (پ) و (ف)، وەك (پتیلـە - فتیلـە)، (حەفـصە - حەپسە)، (تلّپە - تلّفە چایی).

گـۆڕانی (غ) لەگـەڵ (ق)، وەك (سـاغ - سـاق)، (چـیغە — چـیقە)، (چەغانە — چەقەنە).

گۆڕانی نێوان (ك) و (ق) وەك (لـق — لـك)، (تـاك — تـاق)، (بریقـە — بریكە)

گـۆڕانی نێـوان (س) و (ش) وەك (مـشت — مـست)، (کەنیـسە — کەنیشت).

نمونـەی دیکـەش زۆرن و ڕەنگـە هێنـدە بـەس بێـت بـۆ تێگەیـشتنی مەبەستەکە. هەروەها لەسەر خاڵەکانی دیکەیش وا دەکەین.

٢ – **ئیدغام:** قووتدان و نەمانی پیتێ یا زیاتر لەوشەیەکدا، وەك:

کرمانجی ناوەڕاست	کرمانجی باکوور
کردن	کرن
مردن	مرن
زەرد	زەر

هەروەها هەندێ وشەی دیکە کە پیتی (دال) ی تێدا قووت دەدرێ، یاخود (ئەمن – سۆرانی و موکریانی) بۆ (من – زۆربەی زاراوە کوردیەکان) بۆ (م – فەیلی و لەکی) یا (هەندەك – هەندێك – هەندێ – هەنێ)

یاخود (ناتوانم – ناتانم (ئەردەلانی)، (تەوێل – توێل (ئەردەلانی)، (ئەیشێوێنێ – ئەیشێونێ (ئەردەلانی)، (تەواو – تواو (ئەردەلانی).

یا وشەی (دایك) لە سۆرانیدا پیتی (ی) نامێنێ و دەبێتە (داك)، (باوك) پیتی (ك) نامێنێ و (و) ەکەشی دەگۆڕێ بە (ب) و دەبێتە (باب)، (سەگ) لە کرمانجی باکوور و سۆرانی و جافی و ئەردەلانیدا دوا پیتی قووت دەدرێ و دەبێتە (سە).

یا (ەوە) لەناو جاف و هەڵەبجە و مەریواندا کورت و سانا دەبێتەوە بـە (ۆ) وەك: (گەڕامەوە — گەڕامۆ)، (دێمەوە - تێمـۆ)، (کردمــەوە - کردمــۆ)، (هاتەوە - هاتۆ) و. . . هەروەها.

٣ — **قــەلب:** هەڵگەڕانــەوە و جێگــۆڕکێی پیــت لــە وشــەیەکدا. وەك: (تەرزە، زۆربەی زاراوەکان - تەزرە، سۆرانی)، (کــن، ســۆرانی و موکریــانی - نك، کرمانجی باکوور)، (پشقل — زۆربەی زاراوەکان — قــشپل، ســۆرانی) (کەروێشك زۆربەی زاراوەکان - کەورێشك ، ئەردەلانی)، (دەروێش، زۆربــەی زاراوەکان — دەورێش، ئەردەلانی)

یاخود با سەیری ئەم وشانە بکەین لەنێوان شێوەزارێك وشێوەیەکی دیکــەدا (چــەنەوەر — چــەوەنەر)، (خــەڵوز — زووخــاڵ ، ئــەردەلانی)، (بــچووك، بووچك، ئەردەلانی)، (جگــەر — جــەرگ، ســۆرانی)، (ڕیخۆڵــە — لیخــەرو، فەیلی)، (فڕاندن — ڕفاندن، بابانی)، (چپە — پچە، ئەردەلانی).

٤ — **تەصحیف:** گۆڕانی وشە بە زیاد و کەم کردنی پیت، وەکو (گــۆرەوی — بابانی)، (گوێرەوە — جاف)، (گۆروا — ئەردەلانی)، (گۆریا — ســۆرانی)، (گۆری — کرمانجی باکوور).

یاخود (مزگەوت — بابانی)، (مزگەفت — سۆرانی)، (مزگی — گۆرانی)، (مزگت — ئەردەلانی).

یا (ئاگر — زۆربەی زاراوەکان)، (ئایر — گۆرانی)، (ئار — جاف)، (ئاور — موکریانی، سۆرانی).

یا (دادە — زۆربەی زاراوەکان)، (دێد، موکریانی)، (دێ — جاف)، (دەدە — لەکی و لوڕی) ، (دێدێ — گۆرانی).

یا با سەیری ئەم وشانە بکەین (کۆتر — لە گۆرانیدا دەبێتە — کەواتر)، (گوێرەکە - لە سۆرانیدا دەبێتە گۆلك).

(گا — لە گۆرانیدا دەبێتە — گاو)، (هێلکە — لە کرمانجی باکووردا دەبێتە هێك)، (ئەستێرە — لە فەیلیدا دەبێتە — ئاسارە)، لە کرمانجی باکووردا دەبێتە (ستێر)

هەروەها (تەصحیف) بەشێوەیەکی دیکەش هەیە، کە بریتییە لە گۆڕانی وشەی بێگانە، ئەمیش بە شێوازی زەوق و سەلیقە و فۆنەتیکی ئەو زمانەی کە وشەکەی تێدەچێ، بۆ نمونە وەکو گۆڕینی سەدان وشەی عەرەبی کە هاتوونەتە ناو زمانەکەمانەوە و گۆڕانی وەهایان بەسەردا هاتووە کە عەرەب بە هیچ جۆرێ نایانناسنەوە وەکو: (ئیبراهیم — بلە)، (مەحموود — خولە)، (مستەفا — مچە)، (صالّح — سالە)، (قادر — قالە)، (مەعروف — مالە)، (ئیسماعیل — سمە). . . هتد.

یاخود وشەگەلی وەکو (موعەللەق – مۆلەق)، (الشهادە و الإیمان – شایەتومان)، (روم الغزاة – ڕۆمەڵخەزا)، (کل وجە – کلۆج)، (کن فیکون – کولفەکون). . .

ئەم شێوە گۆڕانەش لەم فەرهەنگەدا بەدی دەکرێت لەنێوان سانسکریتی– ئاڤێستایی- پەهلەوی - دیالێکتەکانی کوردیدا.

ڕەنگە ئاوا بە کورتی باسمان لە زانستی ئاتیمۆلۆژی کرد و ئەو هەندە نمونەمان هێناوە بەس بن بۆ ئەوەی کە خوێنەر لەم فەرهەنگەدا سوودی لێوەر بگرێت.

خزمایەتی نێوان سانسکریتی و ئاڤێستایی

لە خوێندنەوەی ئەم فەرهەنگەدا هەست بە گەلێ نزیك بوونەوەوی نێوان ئەو دوو زمانە کۆنە دەکرێ و هەندێ جار وا دەزانرێ کە دوو زاراوەی یەك زمانن، بەلاّم ئەگەر بەگشتی بەراوردی نێوان هەردوو زمانەکە بکرێت ئەوا ئەوە دەردەکەوێت کە وشەی هاوبەش لە نێوانیاندا هەیە، نەك ئەوەی بە تەواوی لێکەوە نزیك بن، لەم ڕووەوە ئەم خشتە بچکۆلەی خوارەوە پێش چاو دەخەین بە مەبەستی زانینی ئەوەی کە چەندێ لێکەوە نزیکن و لەلایەکی دیکەوە چەند لێکەوە دوورن.

سانسکریتی	ئاڤێستایی	کوردی ئەمڕۆ
Setu	پریتو	پرد
Kati	کەمەرا	کەمەر
Samaya	دەمان	زەمان
Vacana	خسە	قسە
Usmakala	هامین	هاوین
Nasa	پۆذیا	پۆزە
Loha	ئاسین	ئاسن
Uras	ثینە	سینە
Samkiran	تەنگ	تەنگ
Nidra	خوەپ	خەو
Adhvan	ری	ڕێ
Kavaka	دریزە	زریزە
Svatantra	ئازاتە	ئازاد
Vyoman	ئاسیمان	ئاسمان
Vijnana	هونەرە	هونەر
Procca	بەرەزا	بەرز
Sthala	شوون	شوێن

دیارە ئەم خشتەی سەرەوە ئەگەر دەستی لەسەردا گرین ئەوا نمونە زۆرە و ئێمە هێندەمان بە بەس زانی و هەروەها لەناو خشتەکەشدا هەست بە نزیکایەتی تەواوی زمانی ئەمڕۆی کوردی و ئاڤێستایی دەکرێت و لە سانسکریتیەکەوە دوورە.

دەربارەی کۆنێتی ئەو دوو زمانەش بیروڕای جیاواز هەیە. هەندێك بە هاوچەرخ و هەندێك سانسکریت لە ئاڤێستا یا ئەم لەو بەکۆنتر دەزانن، ئەگەر لەسەر ئەم خاڵە بڕۆین و بۆچوونی لێکۆڵەران دیاری بکەین ئەوا باسەکە گەلێك درێژ دەبێتەوە کە مەبەستی سەرەکی ئێمە نیە، بەلاّم بۆ ئەوەی بە کورتی بیبڕینەوە دێینە دیاری کردنی سەر باشترین بیروڕای ئەوانەی کە خەڵکی هیندستانن و شارەزایی تەواویان لە سانسکریتدا هەیە و هەروەها بە وتەکانیان و بەراوردکردنەکانیشاندا دیارە کە شارەزاییان لە زمانی ئاڤێستا و گاتەکان هەیە.

یەکەم: ئەردەشیری خەبەردار، لەوتەیەکیدا کە ٦ / ١٠ / ١٩٥٢ لە شاری (مدرس)ی هیندستان بڵاوی کردۆتەوە بەناونیشانی (سەیرکردنێکی خێرای توێژینەوە بە ئەنجام گەشتووەکان لەبارەی کتێبە پیرۆزەکانی زەردەشت و ریگ ڤیدا). لە شوێنێکیدا دەڵێ (کۆن بوونی بێئەندازەی زمانی گاتاکان لە چاو زمانی ویدا دیارە، لەبەرئەوەی زۆربەی ئەو زاراوانەی لەگاتاکاندا دەبینرێت لە چاو زمانی ڕیگ ڤیدا نامۆ و کۆنترن و هەروەها ڕێزمانی گاتاکان لە ڕێزمانی ڤیدا ئاسانترە، بەو پێیە گاتاکان لە ریگ ڤیدا کۆنترن). (٧)

دووەم: پرۆفیسۆر راجارم بهاگوات، لە نووسینی خۆیدا وای دیاری کردووە کە (زمانی ئاڤێستا بە خوشکە گەورەی زمانی ڤیدا دەزانێ). (٨)

ئەم دوو سەرنجە وردە ئێستە لەلایەن نووسەرانی ئەم بوارەوە حیسابیان بۆ دەکرێت و وەك بیرورایەکی زانستی چەسپیون.

دەبێ ئەوەش بلێین کە جگە لەو خشتەیەی سەرەوە هەندێ نیشانەی دیکەش هەن بۆ جیاوازی نێوان ئەم دوو زمانە.

١ — پیتی (ل) و (ڵ) (٩) لە زمانی سانسکریتیدا هەن و لە ئاڤێستادا نین. لەگەڵ ئەوەشدا پیت لە ئاڤێستادا زۆرترە.

٢ — لەزمانی ئاڤێستادا (اسم الصوت) زۆرتر دەبینرێ تا لە سانسکریتدا.

٣ — ناوی شوێن بەتایبەتی (چیا، ڕووبار، پێدەشت) و هەروەها ناوی کەس لە ئاڤێستادا زۆرترن تا ئەو. ئەمانە و ئەگەر لێکۆڵەری خۆیشی لێ هەڵبکەوێت ئەوا دەتوانێ جیاوازی (ئوستوورە، ئەفسانە، دین و ئاین) (١٠)، لە نێوان هەردووکیاندا پەیدا بکات، ئەگەرچی لە هەندێ شتی لەو بابەتانەدا نزیکایەتیان لە نێوانیاندا هەیە، بەلاّم هێشتا دەتوانین بلێین دوورایەتیش لە نێوانیاندا هەیە کە بە ئاسانی دەتوانرێ دیاری بکرێ کە ئەو دوو کتێبە زادەی دوو سەردەم و دوو نەتەوەی لێك جیاوازن.

حەکیم مەلا ساڵح

١٩٩٤ سنە — ٢٠٠٣ هەولێر

پەراوێزەکان و سەرچاوەکان

(١) **هیندۆ ئەوروپی:** بەو گەلانــە گــوتراوە کــە لــە نێــوان هیندســتان و ئیسپانیای ئەوروپادا ژیاون، سەردەمێکی کــۆن دینــی گاپەرســتی لــەناو ئــەم گەلانەدا باو بووە کە ئێستەش دیاردەی لــەناو هیندســتاندا مــاوە، بــەلاَم لای ئیسپانیەکان پێچەوانە بوویەوە، کاتێ کە پێشکەوتنیان بە خۆوە دیــت، نــەك هەرپشتیان کردە دینەکە بەڵکو وەرزشی گاکوشتنیان کردە نەریتی خۆیان.

(٢) د. محەمەد عەلی سەجادیە یەکێکە لــەو کەســانە، لێکۆڵینەوەیــەکی بەناوی (سومری نیاکان ما) نووسیوە، واتە: (سۆمەریەکان بــاپیرانی ئێمــەن). لە کارەکەیدا گەلێ وشەی سۆمەری و فارســی بــەراوردکردووە و بــەوەش قایــل بووە بەو ناونیشانەی کە بۆ کتێبەکەی داناوە.

(٣) لە گۆڤاری (شانەدەر) دا ژمارە (٨) وتــارێکم بــلاَو کردۆتــەوە بــەناوی (گەشتێکی زمانەوانی بۆ ناخی مێژووی کورد، کە لــەو وتــارەدا (٤٠) وشــەی سۆمەریم لەگەڵ کوردیدا بەراورد کردووە.

(٤) گۆڤــاری ئاوێنــە ژمــارە (٢٣) پاشمــاوەی زمــانی سانــسکریتی لــە کوردەواریدا.

(٥) گۆڤاری شانەدەر ژمارە (٩)، ١٩٩٩.

(٦) گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد، بەرگی شەشەم، ١٩٧٨ ل ١١٨ – ١٨٤.

(٧) و (٨) گۆڤاری سەنتەری برایەتی ژمارە (٨)، سەردەمی زەردەشت، نووسینی: جەمشید کاوسجی کاتراك، وەرگێڕانی: ڕێبوار کەریم وەلی.

(٩) هەردوو پیتی (ل) و (ڵ) بەشێوەیەکی فراوان لە زمانی کوردیدا جێگەیان گرتووە، ئەوەش لە سانسکریتی و ئیلامی و هووریییەوە ماوەتەوە، هەروەها لە پەهلەویدا هەر دیارن، هەندێ کەس دەڵێن یا دەنووسن لامی سووك و لامی قەڵەو، بەلاّم من ئەوەم بەلاوە هەڵەیە و بە دوو پیتی سەربەخۆیان دەزانم، چونکە هەردووکیان لە جێگەی خۆیاندا سەربەخۆیی دەدەن بە وشە، بۆ نموونە با سەیری چەند وشەیەك بکەین:

گوڵ	گول
گۆڵ	گۆل
کەڵ	کەل
چڵ	چل
شڵ	شل
مڵە	ملە
خێڵ	خێل

بەوشێوە دەبینین وشەکان لەیەك جیا دەبنەوە، هەم گۆکردنیان جیاوازە و هەم واتایان.

(١٠) لای خەڵك دیتومە کە جیاوازی نێوان ئوستوورە و ئەفسانە ناکەن، یا دیتوومە کە ئەفسانە بە وەرگێڕانی وشەی (ئوستوورە) دەزانن. ئەم دوو شتە ئەگەرچی هەندێ نزیکایەتیان لەگەڵ یەکدا هەیە، بەلاّم لەشتێکی سەرەکیدا بەتەواوی لەیەك دوور دەکەونەوە، ئەویش ئەوەیە کە پاڵەوانی ئوستوورە بوونێکی فیزیکی هەیە و بە گێڕانەوە گۆڕانێکی خەیالاّوی بەسەردا هاتووە، مەبەست ئەوەیە کە پاڵەوانی ئوستوورە لە بنەڕەتدا بوونی هەبووە وەك: (کاوە، زوحاك، ڕۆستەم، فەرهاد. . . هتد)، بەلاّم پاڵەوانی ئەفسانە بەم چەشنە نیە و تەنیا بوونێکی خەیاڵی هەیە و شتێکی وەهمیە وەك: (دێو، پەری، مێردەزمە. .. هتد).

هەروەها دەبینم جیاوازی لە نێوان (دین) و (ئاین) یشدا ناکرێت، بەڵکو لای نووسەران و لە کتێبەکانی قوتابخانەشدا (ئاین) بە وەرگێڕانی وشەی (دین) دانراوە. کە ئەمەش وانیە، چونکە (دین) واتای بیروباوەڕ و مەرام دەدات و (ئاین)یش بە واتای داب و نەریت دێت، کە دووشتی لە یەك جیاوازن.

وشەی (دین) وشەیەکی ڕەسەنی کوردییە و پەڕیوەتە ناو زمانەکانی دیکەوە، چونکە لە ئاڤێستادا بە شێوەی (دەبینا) هاتووە و پاشان گۆڕانی

بەسەردا هاتووە و كورت بۆتەوە بۆ شێوەى (دين)، ئێستەش لە كوردستاندا هەندىَ شوێنى كۆنمان هەيە كە وشەى دينيان بە درێژايى ڕۆژگار لەگەڵ خۆياندا هەڵگرتووە، وەك: (دينەوەر)، (شەمدينان)، (بادينان)، يا وەك: كاك ئەنوەر مەسيفى ئاگادارى كردم لە ناوچەى (شيروان مازن) درەختێك هەيە بەناوى (ديندار)، لە كاتێكدا دەبينين لە هيچ جوگرافيايەكى ديكەدا وشەى (دين) ئاوا نەماوەتەوە، كەواتە موڵكى كوردە و با بە هەڵە لە جێگەيدا (ئاين) بەكارنەهێنين.

فەرهەنگەکە

*** ئاپ — Ap — ئاو**

لە ئاڤێستادا (ئاپ) و (ئاڤی) بەکارهاتووە. لە پەهلەویدا هەر (ئاپ) ە — لە ئێستەی زمانی بلوچیشدا هەر بەشێوەی (ئاپ) ماوەتەوە. لە سۆمەریدا (ئابە)، لە فارسیدا (ئاب) و لە فارسی کۆندا (ئاپی)، لە کوردیدا جگە لە ئاو بەم شێوازانەش بەکاردەهێنرێ، (ئاڤ = کرمانجی باکوور)، (ئاوی = گۆرانی و زازایی)، (ئوو = لەکی و لوڕی)، هەروەها بەشێوەی (هەو)یش بە ئاستەم ڕیشەی ماوە، وەکو لە ناوی (هەوشار) دا دیارە، هەوشار لە فارسیدا بەشێوەی (آبشار) گۆدەکرێ بە واتای: (تاڤگە — جێگەی ئاو هەڵدێر).

ئەم (هەو) ە لە لایەکی دیکەی زمانی کوردیدا شێوەی (هاو)ی وەرگرتووە، وەکو لە ناوی (زەهاو) دا ماوەتەوە، بەواتای: (زێ + ئاو).

هەروەها مامۆستا هەژار لە (هەنبانە بۆرینە)دا بە شێوەی (یاو) یش لە زمانی کوردیدا دۆزیویەتیەوە وەك ئەم وشانەی هێناوە:

- یاومز = کیسەی ئاو لەسەر لێو (یاو + مز).
- یاوس = ئاوس، زگپڕ.
- یاونشان = یاومز.

(ئاپ، ئاڤی، ئابە، ئاب، ئاپی، ئاو، ئاڤ، ئاوی، ئوو، هەو، هاو، یاو) هەموو یەك ڕیشەن.

بابا تایەری هەمەدانی بەشێوەی (ئاوە) بەکاری هێناوە و دەڵێ:

زەنەم ئەز بەهری یاری گێج و وێجی

شەوانم (ئاوە) ئەز چەشمان بڕێجی

(ئاوە) زۆرتر لە (ئابە) سۆمەریەکەوە نزیکە بە گۆڕانی پیتی (ب) بە (و)، هەروەها بەشێوەی (ئەو)یش هەر بەکاری هێناوی، وەك دەڵێ:

گوڵێ کێشتەم پەیی ئەڵوەند دامان

(ئەو)ەش ئەز دیدە دادەم صوبح و شامان

<u>*** ئاریە – Arya –**</u> بەواتای (وەفادار) و نەژاد و ڕەگەزی گەلانی ئاری هاتووە.

لە ئاڤێستادا (ئایرا) و (ئەیریا) بەکارهاتووە، هەروەها بە شێوەی (ئیریەن)یش هەیە بە واتای (ئاریایەکان). لە یۆنانی کۆندا وشەی (ئاریان) بەواتای (وەفادار) هەیە و دیارە (ئاریە) و (ئایرا) و (ئەیریا) و (ئیریەن) و (ئاریان) هەموو یەك ڕیشەن. وشەی (ئاریان) لە کوردیدا بە ناوی شوێنەوە ماوەتەوە، (ئاریان = گوندێکە لە بەشی ژاوەرۆی هەورامان).

(ئاریان)یش وشەی (ئاری) لە پاش بەجێماوە کە لـە زمـانی کوردیـدا هـەم واتای (نیشتەجێبوون) و (یارمەتی) وەرگرتـووە، هـەم بـە نـاوی شوێنیـشەوە ماوە، وەکو (ئاری زان = کۆنە گوندێکە لە دەڤەری سنە)، (ئـاری سـەروو — ئاری خواروو) ناوی دوو گوندن لە دەڤەری (بارزان — لۆلان).

هەروەها وەك دیاریمان کرد واتایـەکی دی وشـەی (ئـاری) = نیـشتەجێبوون دەگـەێنیَ، وشـەی (ئـاران)یـشمان هەیـە بـەواتای شـوێنی نیـشتەجێبوونی کۆچەریان.

{ **هەموو چوونە هەواران — ئێمە ماوین لـە ئـاران** }. ئەمـەش وشـەی (ئـارا)ی لەسـەر داتاشـراوە بـەواتای شـوێنی نیـشتەجێبوونی هەمیـشە، پێچەوانەی شوێن و مەنزڵی کۆچەر و ڕەوەنـدەکان، ئەمـەش شـێوەی (ئـار)ی وەرگرتووە بەواتای (پاشگری شـوێن) کـە ڕیـشەی لـەزمانی کوردیـدا دیـارە، وەکو (نسار = شوێنی نسیَ)، (هەوار = شوێنێك هەوای خۆش و لەبار بێـت)، (هەوار)یش (وار) و (وارگە) لێکەوتۆتەوە.

* **ئازاتە — Azata — ئازاد .**

لە ئاڤێستاشدا بەهەمان شـێوە بـەکارهاتووە، لـە پەهلەویـدا دواپیتـی سواوە و بۆتە (ئازات) ئێستە بە شـێوەی (ئـازاد) لـەناو زمانـەکانی کـوردی، فارسی، هیندی، گیلەکی، بلووچی، پەشتوویی دا بەکاردەبرێت.

لە زمانی کوردیدا جگە لەوەی بۆتە ناو بۆ کوڕ ئەم وشانەشی لەسەر داتاشراوە (ئازادی)، (ئازادیخواز) (ئازادکردن)، (گەردن ئازادی).
هاوواتایشی (ڕزگار)، (سەربەست)ە.

* ئاستە – Asta – ئاسۆ .

لە ئاڤێستا (ئەستە) لە زمانی هیتیەکاندا (ئاسوا) و لای ئاشوورییەکان (ئاسیا) بەکارهاتووە، ئاسیا واتای سەرزەمینی ڕۆشن بە پێچەوانەی (ئەوروپا) وە کە واتای سەرزەمینی تاریك دەدات. (ئاسۆ) لە کوردیدا بە واتای کەناری ئاسمان دێت بەتایبەتی دەمەدەمی خۆر هەڵهاتن.

(ئاستە، ئەستە، ئاسوا، ئاسۆ، ئاسیا) هەموویەك ڕیشەن.

* ئووپەڕی – Upari – ئەوپەڕ

ئەم وشەیە لە ئاڤێستادا بەشێوەی (ئەپەڕە) بەکارهاتووە، ئێستەش لە زمانی هیندیدا (ئوپەڕ) دەگوترێ.

وشەکە بۆ زیادەڕۆیی بەکاردێت، بەواتای (دوا پلە و دوا رادەی شتێك) وەك دەگوترێ:

- ئەوپەڕی خۆشیمە.
- چێشتەکە ئەوپەڕی سوێرە.

- من ئەوپەڕی ماندووم.

*** ئووشترە – Ustra – حوشتر .**

لە ئاڤێستاشدا بەهەمان شێوە بەکارهاتووە، لە پەهلەویدا (ئۆشتەر)، لە زمانی کوردیدا جگە لە (حوشتر)، (هوشتر، وشتر، حویشتر، حیشتیر)یش بەکاردێت و هەندێ وشەیشی لەسەر داتاشراوە وەکو:

- حوشتر گەڵوو = گونجی ئاو کە لە گڵەسوورە بە شێوەی بۆری دروست کرابێ.

- وشترا = زنجیرە شەپۆلی نێرینەی چۆم.

- هوشترالۆك = حوشتر خۆرە.

- حیشتیری = جۆری ڕۆشتن بە لۆقی بڵند.

لە زمانی کوردی - کرمانجی باکوور — دا وشەی (دەڤە) هەیە وەك هاوواتای حوشتر، کوردەکانی تورکمانستان بە شێوەی (داڤان) بەکاری دێنن.

*** ئەبهرەکە – Abhraka – مەسینە .**

لە زمانی کوردیدا وشەی (بریك) و (بریق) هەیە بەواتای مەسینە. دیارە (بریك) یا (بریق) کورتکراوەی (ئەبهرەکە) یە.

ئەبهرەکە — بهرەکە — بهریك — بریك، کە (بریق)یش هەیە و ئەوەش گۆڕانی پیتی (ك) ە بۆ (ق).

ئەم وشەیە چۆتە ناو زمانی عەرەبییەوە و شێوەی (ابریق)ی وەرگرتووە، دیارە وەك مێژوو بلێین وشەی (بریك) لە (مەسینە) کۆنترە، چونکە (مەسینە) لە (مسینە)وە هاتووە بەواتای ئەوەی کە ئامرازەکە لە (مس) دروست کراوە، بەلاّم (بریك) کە لە ڕیشەی سانسکریتیەکەیە وشەی ڕۆژگارێکە کە (مس) کەشف نەکراوە.

لە زمانی کوردیدا جگە لە (بریك یا بریق) و (مەسینە) بەم شێوانەش ناوی هەیە: (ئافتاوە)، (لوولێنە)، (مسینك) و (لوولەینە).

* ئەژامی – Ajame – ئازا .

لە ئاڤێستادا بەشێوەی (ئەزامی) بەکارهاتووە کە جگە لەواتای (ئازا) واتای (پێشڕەو، سەرکردە) شی وەرگرتووە.

وشەکە بەم چەشنە گۆڕانی بەسەردا هاتووە:

ئەژامی — ئەزامی — ئەزا — ئازا.

هاوواتای ئەم وشەیە لە کوردیدا:

(بوێر، نەترس، دلێر، نەبەرد، گەڕناس)ە.

*** ئەستی – Aste – یە .**

ئەم وشەیە لە ئاڤێستاشدا هەر (ئەستی)ە، لە پەهلەوی و فارسیدا بۆتە (است) لە زازاییدا (ئەستۆ) گۆ دەکرێت، لە شێوازی جافی و ئەردەڵانیدا تەنیا پیتی (س)ی لێ ماوەتەوە کە بەمشێوەیە بەکاردەهێنرێ.

- ئەوە پیاگەکەس = ئەوە پیاوەکە (یە).

ئەمیچە هی تۆس = ئەمەش هی تۆ (یە).

- هەس = هەیە.

مەولەوی لە بەرهەمی (العقیدة المرضیة) دا کە بە شێوەی جاف هۆنیویەتیەوە لە دەست پێکەکەیدا دەڵێ:

زوبدەی عەقیدە و خۆلاسەی کەلام

هەر لە تۆ بۆ تۆس حەمد و سەنای تام

لەم بەیتەدا (بۆ تۆس)واتای (بۆ تۆیە) دەدات.

*** ئەسڤە – Asva – ئەسپ .**

لە ئاڤێستادا پیتی (ڤ) ی گۆڕاوە بە (پ) و بۆتە (ئەسپە)، لە پەهلەویدا کورت بۆتەوە بە (ئەسپ)، لە میتانیدا (ئەسپا) لە هوریدا (ئیس) لە ئۆرارتوویدا (ئیسی) لە فارسیدا (اسب).

لە ئاڤێستادا وشە دووانەی (ئەسپە ریزەتە) هەیە بەواتای (ڕیزکردنی ئەسپ لە بەردەم پاشا و سەرکردەدا)، تا ئێستەش لە هەورامان گوندێك بە ناوی (ئەسپەریز) هەیە کە لەو ڕیشە ئاڤێستاییە یە.

لە زمانی کوردیدا جگە لە (ئەسپ) بەشێوەی (هەسب و حەسپ)یش بەکاردەهێنرێ، لە لای ئیزەدیەکان (بۆڕ)ی پێدەگوترێ و لە شوێنێکی دیش (یاو) هەروەکو هەژار لە هەنبانە بۆرینەدا نووسیویە، کوردەکانی تورکمانستانیش بە شێوەی (جین) و (یاوی) بەکاری دێنن. (یاوی) لە (یابوو)ەوە نزیکە کە ئەمیش لەگەڵ ئەسپدا یەك ڕەگەزن.

* ئەسڤارۆهە – Asvaroha – ئەسپ ڕان ، سوار .

وشەی (رۆهە) بەرەو (ڕان) هاتووە بە واتای (لێخوڕین و ئاژووتن) وشەی (راندن) و (رانین) یش هەر بەکاردێ و (راونان)یش هەر لەم ڕیشەیە.

* ئەسمی – Asme – = هەم ، بوونم هەیە .

لە ئاڤێستادا پیتی (س)ەکەی گۆڕاوە بە (هـ) و شێوەی (ئەهمی) وەرگرتووە، لە پەهلەویدا بۆتە (ئەهیم)، لە زمانی کوردیدا بە پێی تێپەڕبوونی ڕۆژگار وشەکە کورت و سانا بۆتەوە و بووە بە (هەم) وەك دەگوترێ:

+ م هەم. .. ئەی تۆ چی ؟

- منیش هەم.

وشەکە بەم شێوە گۆڕانی بەسەردا هاتووە ئەسمی — ئەهمی — ئەهیم — ئەهەم — هەم.

لە نێوان سانسکریتی و ئاڤێستاییدا هەندێ گۆڕانی نێوان (س) و (هـ) هەیە کە لەمەو دوا لە دەیبینین، هەر ئەم گۆڕانە ئێستەش لە زمانی کوردیدا بنجی دیارە، وەکو (هەروەها = کرمانجی نێوەڕاست)، (هەروەسا = کرمانجی باکوور) یا (سەوز) لە شێوازێکدا دەبێتە (هەوز) وەکو هەژار لە هەنبانە بۆرینەدا هێناوەیە، یا (ماسی) لە گۆرانیدا دەبێتە (ماهی).

* ئەشتەو — astau - هەشت .

لە ئاڤێستادا (ئەشتە) و لە پەهلەویدا (ئەشت) بەکارهاتووە.

ژمارە (هەشت) لە زمانی کوردیدا بە شێوەی (هەشتێ)ش بەکاردێت وەك:

- هەشتێس = هەژدە.

- هەشتێ سن = هەژدەهەم.

یا بەشێوەی (هەست) وەك:

- هەستای = هەشتا.

- هەستێس = هەژدە.

(هەشـــت)، ئەگـــەر ژمـــارە (دە) بكەوێتـــە دواى، ئـــەوا پیتـــى (ش) دەگۆڕێ بە (ژ) وەك:

- هەشت + دە = هەژدە، هەژدەهەم، هەژدەهەمین.

*** ئەڤاچى – Avace – ئاواز .**

لە ئاڤێستا و پەهلەویدا (ئاواز) بەكارهاتووە كە تا ئێستەش لــە زمــانى كوردیدا هەر بەمشێوە ماوەتەوە، لە كوردى كۆندا (بابــا تایــەرى هەمــەدانى) بە شێوەى (ئاواج) بەكارى هێناوە وەك دەڵێ:

گەر ئەو بەشنش نەهى ئان دارى شمشاد

گەر ئەو رِوونش كەرى (ئاواج)ى بولبول

صەیدى یەكەمیش بەشێوەى (ئاڤاز) بەكارى هێناوە دەڵێ:

سابورێ لام ئەنداز كەرە

دەنگت وەشو (ئاڤاز) كەرە

شایانى باسە وشەى (ئاواز) لە سنورى جوگرافیایەكى فراوانــدا لاى (فــارس، گیلەك، پشتوو، بلوچ، مازیندەرانى) بەكاردێت، لە هیندیدا (ئاواد) دەگوترێ.

(ئەڤاچى) لە یەكەم گۆڕانیدا دوا پیتى لاچوە و گۆڕانیش بەسەر پیتــەكانى دیكەیدا هاتووە. پیتى (هـ) بەرەو (أ) و (ڤـ) بەرەو (و) و (چ) بــەرەو (ز) بــەم جۆرە وشەكە سانا بۆتەوە بە (ئاواز).

هاو واتای ئەم وشەیە لە کوردیدا (شاز)ە کە لای ئیزەدیەکان بەکاردێت.

* ئەکاریە – Akarya – مامۆستای پیر

ئەم وشەیە لە ناوی شاری (هەکاری)یەوە نزیکە و دوورنییە (وجە التسمیە)ی هەکاری لەوەوە بێت، واتە لەسەردەمانێکدا مامۆستا و زانایەکی پیر ئاوەدانی کردبێتەوە. ئەمە بۆچوونە و تەنیا لەوەوە بۆی دەچم کە نزیکایەتی لە نێوان هەردوو وشەکەدا هەیە.

* ئەنگوولە – Angula – ئەنگوست

وشەی (ئەنگو) لە (ئەنگوولە) و (ئەنگوست) دا یەکێکن، دەمێنێتەوە سەر ئەوەی کە (لە) چۆن گۆڕاوە بە (ست)، ئەوە نازانم.

مام هەژار لە هەنبانەبۆرینەدا وشەی (هەنگولیسك)ی هێناوە بەواتای (ئەنگوستیلە)، لەم وشەدا (هەنگوول) لەبەرچاو دەگرین کە تەواو لە (ئەنگوولە) سانسکریتیەکەوە نزیکە، کەواتە لە شێوەزارێکی کوردیدا لەباتی (ئەنگوست)، (هەنگوول) بەکاردێت.

هاوواتای لە کوردیدا دەبێتە (تلی، قامك، کلکە، تبل، پەنجە، تلهی، بچیّ).

*** ئەهەم Aham – هەموو .**

وشەکە پیتی یەکەم و دووەمی سواوە و (هەم)ی ماوەتەوە.

سوانی (ئە) لەسەرەتای وشەدا ئێستەش لە زمانی کوردیدا هەر هەیە، وەکو (ئەستاندن – ستاندن)، (ئەستێرە – ستێر)، (ئەسپاردن – سپاردن)، (ئەشکەفت – شکەفت)، (هەم)یش گۆڕاوە بە (هەموو) ئەوەش پەیوەندی بە گۆڕانی پیتی (م) و (و) هەیە کە لە کوردیدا زۆر دیارە،

وەکو (ئەمسالّ – ئەوسالّ)، (ئەمڕۆ – ئەوڕۆ)، (جوێن – جمێن)، (نیم، نیوە). .. هتد.

لەناو جافدا (هەمگ) بەکار دێ، ئەمەش لە ڕیشە پەهلەوییەکەوە نزیکە کە (هەماگ) گوتراوە.

لە زمانی کوردیدا جگە لە (هەموو) وشەکانی (گشت، هەمی، تێکڕا، گڛ) بۆ هەمان واتا بەکار دێت.

*** ئەهەم کارە – Ahamkara – هەمەکارە**

بەواتای کەسێ کە دەستەلاّتی زۆربێ، یا کەسێ کە لە هەموو کارێ بزانێت.

*** ئیشتەکە – Estaka – خشت .**

لـە ئاڤێـستادا بـە شـێوەی (ئیـشت یـە) و لـە پەهلەویـدا (خیـشت) بەکارهاتووە، لە زمانی کوردیدا گۆڕانی نێوان پیتی (ء) بە (هـ) و (هـ) بـە (خ) مان هەیە، نمونەی گۆڕانی پیتی (ء) بە (هـ) وەکو:

- ئەنبانە — هەنبانە.
- ئەنگوور — هەنگوور.
- ئاروێ — هاروێ. . . هتد.

نمونەش بۆ گۆڕانی نێوان پیتی (هـ) و (خ) وەکو:

- هانی — خانی.
- هومە — خوم.
- هۆر — خۆر.

بەم پێیە وشەی (ئیشتەکە) لەسەر ئەم شێوازە گۆڕانی بەسەردا هاتووە = ئیشتەکە - هیشتەکە — خیشتەکە. پاشان بە درێـژایی ڕۆژگـار کـورت و سانا بۆتەوە بە (خشت) کـە لـە کوردیـدا (کـەرپوچ)یـشی پێـدەگوترێ و لـە زارێکیشدا بە شێوەی (کورتا) بەکاردێت.

خشت لە زمانی کوردیدا چەند واتای دیکە بە خۆوە دەگرێت وەك:

- خشت بیبڕە = ڕێك و پێك بیبڕە.

- خشت = زرگ، ئەو سیخەی کە دەروێش لەکاتی حاڵ لێهاتندا دەیدا لـە خۆی.

- خشت = گرد، خڕ، گرۆڤەر، خرت.

* ئیشوەر – Eswar – خوا ، خێو ، مەزن .

ئەم وشەیە ئێستە لە زمانی کوردیدا برەوی نـەماوە و نـەم بیـستووە لـە هیچ یەکێ لە زاراوە و بن زاراوەکانی کوردیـدا پاشمـاوەی مابێـت، بـەلاّم لای کاکەییەکان تا سەدەی هەشتەمی کۆچییش بە واتای خوا بـەکارهێنراوە. (شـا ئیبراهیمی ئیوەت) کە یەکێکە لە گەورە پیاوانی کاکـەیی لـە دەفتـەری (زولاڵ زولاڵ) دا لە جێگەی ناوی خوا بەکاری هێناوە و دەڵێ:

مەردان مەلالان یەك یەك بە (ئیشوەر)

ئەو سا پادشام نامش بی داوەر

واتە: هەموو پیاوچاکان لە (ئیشوەر) لالانەوە، ئەوسا پاشام ناوی بوو بە داوەر.

* ئیک – Ek – یەك .

لە ئاڤێستادا بەشێوەی (ئەیڤە) و لە پەهلەویدا (ئێك) بەکارهاتووە، لـە میتانیدا (ئیك) و لە هەخامەنشیدا (ئەیوە) و لە هەورامیدا (یوە) دەگوترێـت. لە زازاییدا (ئێك) و لە هیندیدا (ئیك) و لە فارسی و پشتوییدا (یك).

*** ئیکاکین — Ekalen — یەکانە ، بەرازی نێر .**

لە کرمانجی باکووردا (ئێکانە) بەکاردێ کە لــە بنجــە سانــسکریتیەکەوە نزیکە. وشەکە بەم شێوە گۆڕانی بەسەردا هاتووە:

ئیکاکین - ئیکان - ئێکانە — یەکانە.

هاو واتایشی لە کوردیدا (بڕەك) ە.

*** ئیلا — Ela - هێل ، حێل .**

وشەکە (ئیلا) گۆڕاوە بــە (هــیلا) و پاشــان کــورت بۆتــەوە بــە (هێــل) ئەمیش بۆتە (حێل) کە ئەمەش پەیوەندی بە گۆڕانی نێوان پیتــی (هــ) و (ح) یــەوە هەیــە کــە لــە زمــانی کوردیــدا نموونــەی زۆرە وەك (هــەڵوا — حــەڵوا)، (هەسارە — حەسارە)، (هەفت — حەفت). . . هتد.

حێل: دانەیەکی بۆ نخۆشە بە تایبەتی دەکرێتە ناو چایی و مرەباوە.

- حێل و مێخەك = خشڵێکی کلاسیکی کوردییە. (مێخــەك) یــش هــەر دانەیەکی بۆنخۆشە.

*** باهۆ — Baho _ بازوو .**

لە ئاڤێستادا (بازوو) لە پەهلەویدا (بازووك) بەکارهاتووە. ئێــستە لــە زمانی کوردیدا بە شێوەی (باهۆ) یا (باهوو) یا (بازوو) بەکاردێت.

بۆ نمونەی (باهوو) نالی دەڵێ:

ئەلا ئەی نازەنین ئاهوو بە (باهوو)

دڵـی سەییادی خۆت هێنایە لـەرزە .

(بازوو)ش وشەی (بازوبەن)ی لەسەر داتاشراوە كە جۆرە خشڵێكی كۆنە.

هەروەك بازووبەن بتكەمە باڵم

لە شێوازەكانی (فەیلی و لەكی و لوڕی و كـەلڕی)دا بەشـێوەی (بـاهوو) بەكاردێت. لە نێوان (بـاهوو) و (بـازوو) دا گـۆڕانی نێـوان پیتـی (هــ) و (ز) دەبینرێ، هاوواتای لە كوردیدا دەبێتە (قۆڵ، باڵ، شان و پیل).

* بوودهنا – Budhna – بوون .

ئەم وشەیە لە ئاڤێستا و پەهلەویدا بەشێوەی (بوونە) بـەكارهاتووە، لـە كوردی ئەمڕۆدا گۆڕانێكی دیكەی بەسەردا هاتووە بۆتە (بوون).

بوودهنا – بووهنا – بوونا – بوون. لـە زمـانی فارسـیدا پیتـی (دال)ی سانسكریتیەكەی ماوە و (بودن) بەكاردێ.

* بهاجینێ – Bhagini – خوشك

لە زمانی كوردیدا وشەی (باجی) هەیە بە واتای (دادە و خوشكی گەورە).

بهاجینیٚ – باجینیٚ – باجی.

له دەڤەری ئەردەلانْدا (باجی) بۆ خوشك و (ئاباجی) بـۆ خوشـكی گـەوره بەكاردێت.

*** بهاره – Bhara – بار .**

ئەو كەل و پەلەی هەڵدەگیرێ بە تایبەتی لەسەر پشتی ولاخ و. . . هتد.

ئەم وشەیە لە پەهلەویدا كورت بۆتەوە بـە (بـار) كـە ئێـستە كـورد هـەر بەمشێوە بەكاری دێنیٚ.

ئەم وشەیە بە چەند شێوازی دی بەكاردێت:

- لەگەڵ (كار) دا دەبێتە وشە دووانە، وەك دەگوترێ (كاروبار).
- بەواتای ئەرك و ڕەنج دێ، وەك (باری ژیانم گرانە).
- ئەو توێژاڵە سپییەی سەر زمان، وەك دەگوترێ (زمانم باری گرتووە).
- وشك، وەك لە (لێو بە باردا) هەیە.
- بێـــچووی ناوســـك، وەك دەگـــوترێ (فـــلانْ ژن بـــاری هەیـــە) یـــا (مندالّەكەی لەبار چوو). هەندێ جاریش لەگەڵ وشەی دیدا جووت دەبـێ و بـۆ كینایە بەكاردێت وەك:
- بارچەوت = پیاوی ناڕاست.

- بارسووك = خەم نەخۆری ماڵی دنیا، یا کەم ئەرك.

- بارکەوتن = نەهامەتی، بەوبەخت.

- بارنەر = کەسی لاسار و نەگونجاو.

- بارگران = کەسێ ئەرکی ژیانی لەسەر زۆر بێ.

هەروەها گەلێ وشەشی لەسەر داتاشراوە، وەکو (باربەست، باربەند، باربەستن، بارخانە، بارکردن، بارکێش، بارگیر، بارگەوبنە، بارەکی، بارەنداز، بارەنگێو، بارگر و باردابەستن. ..هتد).

*** بهراتا – Bhrata – برا .**

ئەم وشەیە لە یەکەم گۆڕانیدا دوو پیتی دواوەوەی سواوە و (بهرا)ی ماوەتەوە، دوای ئەمەش سانا بۆتەوە بە (برا). لە ئاڤێستادا (براتەر) بەکارهاتووە کە لە فارسیدا بۆتە (برادر) و لە ئینگلیزدا (**Brother**) دەگوترێ. لە پەهلەویدا (بیرات). (براتەر)ی ئاڤێستا لە کوردیدا بە شێوەی (برادەر) ماوەتەوە کەواتای هاورێ و هەڤاڵی وەرگرتووە. لە شێوەی لوڕیدا هەر بە واتای (برا) بۆتە (برار) و ئەم وشانەشی لەسەر داتاشراوە:

- برارزا = برازا.

- برارزینە = براژن.

- برارگپ = براگەورە.

- براری = برایەتی.

- برار وارونە = شێوە ڕەفتاری دوو برا پێکەوە.

وشەی (برا) لە زمانی کوردیدا جێگای دیارە و بە فراوانی بەکاردەهێنرێ، هەندێ جاریش لەگەڵ وشەیەکی دیکەدا دەبێتە جمك و بۆ کینایە بەکاردێت وەکو:

- برابەش = هاوبەش لە ماڵی دونیادا.

- براتووتە = پەنجەی تەنیشت پەنجە بچکۆلە.

- براکێ = دۆسی نزیکی نێرینە.

کوردەکانی تورکمانستان بەشێوەی (برانگ) بەکاری دەهێنن.

* بهروو – Bhru – برۆ ، ئەبرۆ .

لە ئاڤێستادا (برڤەت) و لە پەهلەویدا (برووگ) بەکارهاتووە. لە کرمانجی نێوەڕاست و خواروودا بە هەردوو شێوەی کە نووسیمان بەکاردێت. بۆ نمونەی (برۆ) نالی دەڵێ:

(برۆ)ت باڵی هوما سایەی سەری سوڵتانی حوسنت بوو

خەتت هات و وتی: من ناسیخی طوغرایی خونکارم

بۆ نمونەی (ئەبرۆ)ش دەڵێ:

خاڵت چیە ؟ دانەی گەنمی جەننەتی ڕووتە

چاوت چیە ؟ فیتنەی حەرەمی قیبلەیی (ئەبرۆ)

لە کرمانجی باکووریشدا (ئەبرو) و (برهـ) هەیە.

بۆ نمونەی (ئەبرو) مەلای جزیری دەڵێ:

مە لەو فنجان ل سەردستە کو مەهتابا هیلال ئەبرو
نومایـن من د میرئاتــێ مـەیا صافا زەلال ئـەبـرو .

بۆ (برهـ) یش دەڵێ:

گەر نە تەشبیهی دوو (برهـ) ێن تەبین
مـــە د عیـــدان ب هیلالـــێ چ غـــەرەض

شایانی وتنە لە کوردیدا (بورگ)یش هەیە و لە زمانی ئینگلیزیدا (**Brows**) بە کاردێت، کە وشەی (برۆ)ی تێدا دیارە.

* بهوورِوو – Bhuru – ڕوەك .

ئەم وشەیە لە کوردیدا وەك خۆی نەماوە، بەڵام من وای بۆ دەچم (بەڕوو) کە ڕوەکێکە پاشماوەی ئەم وشەیە بێت و لەمدا شوێنەواری مابێت.

(بەڕوو) لە پەهلەویدا بەشێوەی (بەلوت) بەکارهاتووە کە لە فارسی و عەرەبیدا بۆتە (بلوط).

* بهووگنێ – Bhogini – ژن .

ئەم وشەیە لە زمانی کوردیدا (بووك)ی لێماوەتـەوە کـە بـە شـێوەیەکی فـراوان بـەکاردەهێنرێت. وشـەکانی (بـووك بووکێنـە)، (بووکڵـە)، (بووکـە

بارانیێ)، (بووکە سەماکەرە)، (بووکە شووشە)، (بەر بووك)، (بووك و خەسوو)، (بووکەڵە) و (بووکە سوورە - مەلێکە) هەیە، هەروەها (بووك) بەواتای (باپشکێو) و (گوڵاڵە سوورە)ش بەکاردێت.

هاوواتایش لە کوردیدا (وەیوە — گۆرانی)، (وەوی — ئەردەڵانی)، (بیی — لوڕی)، (بوی — لەکی)، (بوویك — کرمانجی باکوور) و هەروەها (بیك) و (بودی)ش هەیە.

وشەی (بهووگنیێ) لە یەکەم گۆڕانیدا دوو پیتی دواوەی سواوە و (بهووگ) ی ماوەتەوە کە ئەمیش گۆڕاوە بە (بووك)، شایانی باسە لە شێوەی (بەختیاری)دا (بهیگ) دەگوترێ ، وەك دەڵێن:

بهیگ وه هونی بردن. واتە: بووك بۆ ماڵ بردن.

* بهوومی – Bhumi – بووم ، زەوی .

ئەم وشەیە لە ئاڤێستادا پیتی دووەمی سواوە و بۆتە (بوومی)، لە پەهلەوی و سۆمەریدا شێوەی (بووم)ی وەرگرتووە.

لەناو زمانی کوردی ئەمڕۆشدا بەشێوەی (بووم) ریشەی ماوە.

وەکو دەگوترێ:

- بوومەلەرزە = زەوی لەرینەوە، ئەرد هەژێن.
- مەرز و بووم = وڵات، نیشتیمان.

- بەروبووم = بەر و بەرهەمی زەوی " (کە لە ڕاستیدا — بەری بووم)ە.

- بوومە لێڵ = تاریك و روونی بەیانی، ئەوکاتەی کە زەوی لێڵە (نەتاریکە و نەڕۆشن).

بابا تاهیری هەمەدانی بەشێوەی (بووم) بەکاری هێناوە، دەڵێ:

مو ئان میحنەتکەش حەسرەت نەصیبم

کە دەر هەر موڵك و هەر (بووم) ێ غەریبم

یاخود زاراوەی (بەروبووم)ی بەشێوەی (بووم و بەر) بەکارهێناوە، دەڵێ:

بە دڵ یادم ئەز (بووم و بەر) ئایۆ

سریشکم بێخود ئەز چەشمی تەڕ ئایۆ

شایانی گوتنە لە شێوەزاری ئەردەلانی و جافیدا هەندێ جار (مەرز و بووم) بە واتای وڵات و نیشتمان دێت، وەك (هۆشیار سنەیی) شاعیر دەڵێ:

ئیسەیچ کە چەرمگ بووگە مووم ، مەستم بە عەشقی مەرز و بووم

بێ فەهمیە لەم نەشئە گەر هەر کەس ، سەری سەرشار نەبێ

*** بەڵە — - Bala - بەلاَ .**

(بەلاَ) یا (بەلا) وشەیەکە بەفراوانی لە زمانی کوردیدا بەکاردێت و وشەی دیکەشی لەسەر داتاشراوە، وەکو:

- بەلاَگێڕ = قەزاوقەدەر گێڕەوە.

- بەلاَ گەردان = قەزاگر، بوون بە قوربان.

تایەر بەگی جاف دەڵێ:

فیدای ڕوخساری ئاڵت بم ئەڵێی خورشیدی تابانە
(بەلاّ گەردان)ی باڵات بم وەکو شمشادی بوستانە

یا دەگوترێ: (بەلاّ لێت دا)، (تووشی هەزار دەرد و بەلاّ بی)، (بێ بەلاّ بی)، (بەلاّی خوا) و (پیاوێکی بەلاّیە) و. . . هتد.

مەحوی دەڵێ:

(بەلاّ) هەروەك كوللە داباریيە سەر مەزرەعەی ئومێد
مەگەر ئەو تیپی موژگانە بكەن وەك عەینەمەل چارێ

(بابا تایەری هەمەدانی) و (مەلای جزیری) بەشێوەی (بەلا) بەکاریان هێناوە. بابا دەڵێ:

(بەلا) یە دل ، (بەلا) یە دل ، (بەلا) یە
گـونەهـ چەشمـون کـەروون دل موبتەلایە .

مەلای جزیری دەڵێ:

شاهی جەڤین غەم ژی ڕەڤین ماری شەڤین ئیساند ئەڤین
دەرد و (بەلا) دین چون هەلا عومرەك مەلا مەهجوور بوو .

هاوواتای وشەی بەلاّ لە کوردیدا دەبێتە (رووش) و (ئاپۆڕ).

شایانی باسە ئەم وشەیە بەشێوەی (بلاء) چۆتە ناو زمانی عەرەبییەوە.

*** بەندهە – Bandha – بەند .**

ئەم وشەیە لە ئاڤێستادا بەشی دووەمی سواوە و (بەند)ی ماوەتـەوە، لـە پەهلەویشدا هەر (بەنـد) بـەکارهاتووە، لـە زمانـەکانی (فارسـی، گیلـەکی، پـشتوویی، بلوچـی و مازینـدەرانی) شـدا هەروایـە " واتـە لـە سـنووری جوگرافیایەکی فراواندا بەکاردەهێنرێ.

(بەند) لە زمانی کوردیدا بۆ چەند واتا بەکاردێت، وەکو:

- حەپس و زیندان.
- جومگەی دەست.
- پێوەندی زیندانی.
- گەی قامکان = گرێی پەنجە.
- مانەوە.
- فێڵ و گزی.
- جۆگەی گەورە و هەڵبەستراو.
- ئاوبەند.
- گیروگرفت.
- پارچەیەك لە چامەی شیعر.
- کورتە گۆرانی.

- دەستە كاغەز.
- قەدەغە.
- بڵندایی لە تەختاییدا.
- پێنجەم هەفتەی زستان.
- كات، وەك دەگوترێ (سەروبەندی مانگ).
- ساڵی جووت كردنی گا، وەك دەگوترێ (گای سێ بەند) واتە سێ ساڵ جووتی كردووە.

* پا – Pa – پێ

لە ئاڤێستادا (پاذە) و لە پەهلەویدا (پادە) بەكارهاتووە " لە زاراوەكانی گۆرانی، ئەردەڵانی، كەڵڕی، لەكی، فەیلی و گەڕووسیدا هەر بەشێوەی (پا) بەكاردێت.

لە كرمانجی نێوەڕاستیشدا هەندێ جار بەشێوەی (پا) دەبینرێ، وەكو:

- سەرتاپا — سەراپا = لەسەرەوە تاپێ، كە واتای (تێكڕا) دەگرێتەوە.
- سێ پا = سێ پایەی مەشكە ژەندن.
- پاپووج (پا + پۆش) = جۆرێ كەوشە.
- پامووره = خشڵێكە لە قولەپێ دەكرێ.
- پاوانە = پامووره.

هاووتای (پا) یا (پێ) لە کوردیدا (قاچ) و (لاق)یش دەگوترێ.

* پاترە – Patra – پاتێڵە .

مەنجەڵی بچکۆلە، جۆرە کاسەیەکی گڵین یا دارین کە چێشتی تێدەکرێ. لەم وشەدا گۆڕانی پیتی (ر) بە (ڵ) دیارە کە لە زمانی کوردیدا زۆرە، وەکو:

+ سوێر – سۆڵ (شێوەی جاف، ئەردەلان).

+ تار – تاڵ = وەك تاڵەموو.

+ بەراڵووك – بەلاڵوك = دەوەنێکە بەرێکی خۆش دەگرێ.

+ کۆمار – کۆماڵ (لەناوجافدا بەو چەند ڕەشماڵە کە پێکەوە هەڵدەدەن دەگوترێ کۆمار کە لە ڕاستیدا (کۆماڵ)ە، واتە چەند ماڵێ پێکەوە.

کەواتە وشەکە بەم شێوە گۆڕانی بەسەردا هاتووە:

پاترە – پاتڵە – پاتێڵە.

(پاتێڵە) شێوەی ئاخافتنی جافە و لە شێوەزارەکانی دیکەدا (پاتێڵ، پاتیلە، پاتیل) بە کاردێت.

* پادە = Pata – پادار .

لە ئاڤێستادا (پادهە) بەکارهاتووە، لە کوردیدا (پادار) دەگوترێ بەواتای هەموو ئەو گیانلەبەرانەی کە پێیان هەیە.

*** پارشنی – Parsne – پاژنە .**

ئـــەم وشـــەیە لـــە ئاڤێـــستادا (پاشـــنە) و لـــە پەهلەویـــدا (پاشـــنەك) بەکارهاتووە. لـە کوردیـدا (پاشـنی) و (پـاژنو)ش دەگـوترێ. لـە فارسـیدا (پاشنە) بەشێوە ئاڤێستاییەکەی بەکاردێت. ئەمیش لەگـەڵ (پاژنـە)دا تـەنیا جیاوازییان گۆڕانی پیتی (ش) و (ژ) ە، کـە ئـەم گۆڕانـەش لـەنێوان هـەردوو زمانی کوردی و فارسیدا نمونەی هەیە. وەك: -

- دشمن = دوژمن.
- بشن = بەژن.
- جشن = جەژن.
- شمارە = ژمارە. . . هتد.

هاوواتای (پاژنە) لە کوردیدا (پانیە)، (پەحنی) و (گۆزەگ)ە.

*** پرستە – Prsta – پرسین .**

لە ئاڤێستادا (پەریس) و لە پەهلەویدا (پەرەست)، لـە شـێوەی لوڕیـدا بۆتە (پۆرسیە) کە ڕیشەی هەموو وشەکان (پرس)ە، ئـەمیش بـە شـێوەیەکی فراوان جێگای گرتووە و گەلێ وشەیـشی لەسـەر داتاشـراوە، وەك: (پرسـیار،

پرسینەوە، بەر پرسیار، پرسین، لێپرسراو، پرسا، لێپرسینەوە، پرسە گورگانە. . . هتد.)

هەروەها بە پێی ئەوەی کە مەلای جزیری بە شێوەی (پورس) بەکاری هێناوە، دەبێ زوو لە زمانی کوردیدا ئەو ڕواڵەتەشی هەبوو بێت وەك دەڵێ:

میحنەت و حالی ئەسیران کی ل میران عەرضە کت

دی بتن (پورسی) ل من لەو پور ب ڕەحم و شەفقەیە .

*** پرشتی – Prste – پشت .**

لە ئاڤێستادا بەشێوەی (پەرشتی) بەکارهاتووە، لە پەهلەویدا کورت بۆتەوە بە (پوشت) کە فارس و گیلەك و بلوچ و پەشتوویی وەك پەهلەوییەکەی گۆی دەکەن، بەڵام لای کورد سانا بۆتەوە بۆ شێوەی (پشت). بەمشێوە مام هەژار لە هەنبانە بۆرینەدا (٣٣) وشەی داتاشراوی لەسەر هێناوە وەکو هەر هەموویان لە زمانەکەماندا جێگەیان دیارە، هەندێکیان وەك: (پشتی، پشتیوان، پشت و پەنا، پشتمێر، پشتوێن، پشت ئەستوور، پشتەمەلە، پشترێژ، پشت گوێ خستن، پشت لێکردن، پشتکۆڵ، پشت گرتن. . . هتد).

هاو واتای لە کوردیدا (مازی)ە کە لە گۆرانیدا بەکاردێت و هەروەها (پانیە)ش هەیە.

*** پوڕنە – Purna – پڕ**

لە ئاڤێستادا بەشێوەی (پەڕنە) و لە پەهلەویدا (پوڕ) بەکارهاتووە، لە زمانی فارسیشدا (پوڕ) دەگوترێ و مەلای جزیریش بەم شێوەیە بەکاری هێناوە و دەڵێ:

دلْ بووکەری ، زایا بەری ، لازم هەری ، دی ئەو زەری

من دی گەلەك ، ئەو سوور مەلەك ، وەك مەشعەلەك ، (پوڕ) نوور بوو .

پوڕنە لە یەکەم گۆڕانیدا دوو پیتی کۆتایی سواوە (پوڕ)ی ماوەتەوە، ئەمیش لە کوردیدا کورت بۆتەوە بە (پڕ) کە بەشێوەیەکی فراوان لە زمانی کوردیدا جێگەی گرتووە، هاوواتایشی دەبێتە (تژی)، (دارماڵ)، (لێوانلێو)، (لیپ)، (سەڕ ڕێژ)، (نیقەڵتووز).

*** پەتی پا – Patepa – ئارام .**

ئەم وشەیە لە ئاڤێستاشدا هەر (پەتی پا)یە. ئەوەی لە زمانی کوردیدا لەمەوە نزیك بێت وشەی (پیتە پیت)ە کە هەمان واتا دەدات و هەروەها وشەی (پەیتوکە) هەیە کە کینایەیە لە پیاوی بێ (ئارام).

ئەگەر بەشی یەکەمی هەموویان بگرین کە بریتین لە (پەتی، پەیتی، پیتە، پەیت) دەتوانین بڵێین هەموویان یەك ڕیشەن، هاوواتایشی لە کوردیدا

دەبێتە (هێدی، هێمن، هێور، سروەت، ئۆقرە، ستار، ئۆخژن، هەدا، ئووچە، ڤەنشین، سەویەت، وارەوار، ئامۆش، بێ جوولە و لەسەرخۆ).

*** پەچەتی – Pacate – باج .**

ئەم وشەیە لە ئاڤێستادا بۆتە (پەچ) و لە پەهلەویدا بە شێوەی (باز) بەکارهاتووە. وشە سانسکریتیەکە لە یەکەم گۆڕانیدا (پەچ) ی ماوەتەوە کە ئەمەش ئاسان دەگۆڕێ بە (باز) و (باج). وشەی (باج) لە کوردیدا برەوی تەواوی هەیە، وەك: (باجگە، باج سێن، باج سەندن، باجگر، باجگرتن، باجەلان، باج و پیتاك، باجدەر).

- باجەلان = ناوی دەڤەر و هۆزێکی گەورەی کوردە لە (باج + ە + لان) پێکهاتووە بەواتای جێگای باج گرتن، چونکە (لان) پاشگری شوێنە، وەك: (بەردەلان، کەنەلان، دڕەکەلان، سەوزەلان. . . هتد).

(باج) لە کوردیدا بەشێوەی (باژ) و (باز)یش بەرچاو دەکەوێت، لە کرمانجی باکووردا وشەی (باژێڕ = باژ + ێڕ) هەیە بەواتای (شار) کە شاریش لە کۆندا جێگای باج و خەراج بووە.

(بازاڕ)یش کە لە پەهلەویدا بەکارهاتووە، هەمان واتا و مەبەستی باژێڕی هەیە. لە فارسی و هیندیشدا هەر (بازاڕ) دەگوترێ. لەم ڕووەوە، گۆڕانی پیتەکانی (چ، ج، ژ، ز) بە یەکتر لە زمانی کوردیدا نموونەی زۆرە.

شایانی باسە لای ئیزەدیەکان لە باتی (بـاژێڕ)، (بـاجێڕ) بـەکاردێت " بـۆ نموونە لە بەیتی (میرزا داسنی) دا هاتووە، دەڵێ:

با بچاكێد وەكی گێنج ئۆسمان وێ د ناڤ مەدا هەین

ل (باجێڕ)ێ بەغدایێ سـەرێ سێ سەعاتا شـەڕ دكر

... هتد.

*** پەدە – Pada – شوێن پێ .**

ئەم وشەیە لە ئاڤێستادا بە شێوەی (پەدهە) بەکارهاتووە کە لـە زمـانی کوردیدا بە ئاستەم سیمایەکی دیار ماوە، ئەویش ئەوەیـە گـۆڕاوە بـە (پێـدا) بەواتای لە شوێن. (پێدا پێدا) بەواتای (بە شوێن) یەکدا دێت.

بەرامبەر بەم وشەیە لە زمانی کوردیدا (دەوس)، (شـۆپ)، (جـێ پـێ)، (هورەندە) و (تۆر)یش بەکاردێت.

*** پەرڤە – Parva – پەڕ ، دوورگرتن .**

ئەم وشەیە لە کوردیدا بەشێوەی (پەڕ) ماوەتەوە، وەکو دەگوترێ:

- زەردەپەڕە = کاتێ خۆر بەرەو ئاوابوون دەچێ.

لـە سانـسکریتیدا (سـووریە پەڕڤـە) هەیـە بـە واتـای (خۆرئـاوا بـوون، زەردەپەڕ).

- پەڕەوازە = پەڕگرتن و ئاوارەبوون.

- پەڕ بوون = دوور کەوتنەوە و دوور گرتن.

- پەڕگیر = کەسێکی میانڕەو نەبێت.

کەواتە (پەڕ)ی کوردی پاشماوەی وشەی (پەڕڤە)یە.

*** پەرەز – Paraz – پێزێ .**

لە پەهلەویدا گۆڕاوە بە (پەرێز) کە لە زاراوەی گۆرانیدا بۆتە (پەرێ) و لە لوڕیدا (پەریز)، لە شێوەزاری جافیشدا جگە لە (پێزێ)، (پێزەکە)ش بەکاردێت، وشەی (پەرەز) لە یەکەم گۆڕانیدا پیتی (ز)ی سواوە و (پەرە) ی ماوەتەوە کە ئەمیش (پەرێز، پەریز، پێزێ، پەرێ و پێزەکە)ی لێ بۆتەوە.

*** پەسوو – Pasu – مێگەل ، مەڕومالآت .**

لە ئاڤێستاشدا هەر (پەسوو) بەکارهاتووە، لە پەهلەویدا بۆتە (پەسێ). لە زمانی کوردی ئەمڕۆدا تەنیا لە وشەی (پەز) دا پاشماوەی ماوەتەوە کە واتای (مەڕ، مێ) دەگەیێنێ. شایانی باسە لە شێوازی فەیلی و کەلڕیدا (پەس) گۆ دەکرێ. لە کوردیدا جگە لە (پەز) " (مهی، کاوڕ، مەڕ، مێ) و لای ئیزەدیەکان (تەرش) بەکاردێ و لە شوێنێکی تر (مێشنا)، هەروەکو مام

هەژار لە هەنبانە بۆرینەدا هێناویە " کوردەکانی تورکمانستانیش بە شێوەی (پاز) بەکاری دێنن.

*** پەسووکارەکە – Pasukaraka – شوان .**

واتە ئەوەی کاری خزمەت کردنی پەز و لەوەڕاندنی بێت " ئەم وشە دووانە وەك خۆی یا نزیك بەشێوەی خۆی لە کوردیدا نەماوە، بەڵکو لە بەرامبەریدا وشەی (شوانکارە) مان هەیە کە دەبێتە ناوی هۆزێکی گەورەی کورد، هەروەها (شوانکارە) ناوی گوندێکە لە ناوچەی جوانڕۆ.

*** پەنچە – Panca – پێنج .**

لە ئاڤێستادا (پەنجە) و لە پەهلەویدا (پەنج) و لە میتانیدا (پەنزە) بەکارهاتووە، لە شێوەزارەکانی (گۆرانی، کەڵڕی، لوڕی و ئەردەڵانی)دا هەر (پەنج) بەکاردێت. (پێنج) و (پەنج) لە زمانی کوردیدا بەشێوەیەکی فراوان بەکاردێن.

نموونەی پێنج وەك:

- پێنجوێن = شارێکە سەر بە پارێزگای سلێمانی.
- پێنجی = پەنجا.
- پێنجۆکانی = گەمەیەکە بە میچ دەکرێ.

- پێنجۆك = پکالاو، چەمۆلە. . . هتد.

نموونەی (پەنج) وەك:

- پەنجە = قامك، ناوی دوو گوندە سەر بە تیکان تەپە.
- پەنجەرە = پەنجەرەی ماڵ.
- پەنجەڕۆك = ڕوشاندن بە نینۆك.
- پەنجە کێش = جۆرە نانێکە.
- پەنجە مەریەم = گیایەکە بۆ دەرمان دەشێ.
- پەنجا = پێنج دەیی. . . هتد.

ئەم وشەیە لە هیندیدا بەشێوەی (پانج) بەکاردێت.

* پەنچە دەچە – Pancadaca – پازدە .

لە ئاڤێستادا بەشێوەی (پەنجە دەسە) و لە پەهلەویدا (پەنچدە) بەکارهاتووە، ئێستە لە کوردیدا (پازدە) یا (پانزە) دەگوترێ. وشەی (دەچە) لە شوێنی خۆیدا باس دەکرێت.

* پیتو – Petu – خۆراک ، خواردن .

لە ئاڤێستادا هەر (پیتو) بەکارهاتووە و لە پەهلەویدا بۆتە (پیهـ). وشەی (پیتو) لە زمانی کوردیدا گۆڕانی بەسەردا هاتووە و بەسێ شێوە بەکاردێت.

یەکەم: - (پیت) بە واتای شتێك کە کرم خواردەبێت و کرمۆڵ بوو بێ.

دووەم: - (پۆتە) وەك لە وشەی (پۆتەك) دا دیارە بەواتای زۆرخۆر.

سێیەم: - (پاتە) وەك دەگوترێ پاتەخۆر، بە واتای خواردنی پاشماوەی کەسێکی دی.

(پیتو، پیهـ، پیت، پۆتە، پاتە) یەك ڕیشەن.

*** پیچەس = Pecas - پیس .**

لە ئاڤێستادا گۆڕاوە بە (پەیسە) و لە پەهلەویدا (پێسەك) بەکارهاتووە، لە زمانی کوردیدا کورت بۆتەوە بە (پیس) کە هەندێ وشەی لە سەر داتاشراوە، وەکو :

- پیسار = بێ نوێژی ژن.
- پیسایی = گوو.
- پیسکە = ڕژد و چروك.
- پیس و پۆخڵ = تەواو چڵکن.

هاووتای ئەم وشەیە لە کوردیدا دەبێتە (گەمار، چەپەڵ، گوڵ، گەن).

*** تراسە – Trasa – ترس .**

لە ئاڤێستادا (تەریس) و لە پەهلەویدا (تەرس) بەکارهاتووە. لە زمانی کوردیدا جگە لە (ترس) " (بیم)، (باك) و (ئەنیشە) ش بەکار دێن، بەلام

سنوری جوگرافیای بەکارهێنانی ترس فراوانترە و گەلێ وشەشی لەسەر داتاشراوە، وەك:

- ترسنۆك = کەسێك زۆر بترسێ، خوێڕی.
- ترسە ترس = ولاّتی پڕ لە مەترسی.
- ترسناك = ئەوەی ترسێنەر بێت.
- مەترسی = جێگەی ترس.
- ترس شکان = نەمانی ترس.
- ترساندن = ترس وە بەرنان. . . هتد.

کوردەکانی تورکمانستان بەشێوەی (گورە) بەکاری دێنن.

* تری – Tre – سێ – ٣ .

لە ئاڤێستادا (ثرێ) و لە پەهلەویدا (سێ) بەکار هاتووە، لە گۆرانیدا (یەرێ) لە ئینگلیزیشدا (ثری).

وشەکە بەم شێوە گۆڕانی بەسەردا هاتووە (تری — ثری — سری — سێ).

* تووتە – Tuta – توو .

لە زمانی پەهلەویدا کورت بۆتەوە بە (تووت) و پاشان گۆڕاوە یا کورتتر بۆتەوە بە (توو).

لە هەورامیدا (تفی) دەگوترێ.

درەختی (توو) یا (تفی) لە زمانی کوردیدا ناسراوە و ناوی هەندێ شوێنمان هەیە بەم ناوانە.

- دەرەتفێ = گوندێکە لە نزیك شاری مەریوان.
- دەرە تووێ = گوندێکە لە ڕۆژهەڵاتی هەڵەبجە.
- تووار (توودار) = سێ گوندن لەسەر جادەی سنە — مەریوان.
- کانی توو = چەند گوندێ بەم ناوە هەیە.
- توویسەرکان = شارۆچکەیەکە سەر بە کرماشان.
- شاتووان = گوندێکە لە شارەزوور.
- تووشامی = گوندێکە لە دەڤەری کرند.

گۆران دەڵێ: **شنەی سێبەری داری گوێزە و (توو)**

ئەسرێ ئارەقی ڕێبواری ماندوو

* تەڕوونە – Taruna — تەڕ .

ئەم وشەیە لە ئاڤێستادا بەشێوەی (تەوروونە) بەکارهاتووە و لە پەهلەویدا کورت بۆتەوە بە (تەڕ) کە ئێستەش لە کوردیدا هەر بەم شێوە کورت کراوەیە بەکاردێت. (تەڕ) وشەیەکی بە ڕەواجی ناو زمانەکەمانە و گەلێ وشەی لەسەر داتاشراوە هەندێکیان وەك:

- تەڕازن = مێرگێ ئاوی زۆربێ.

- تەڕاو = سواغدانی دیوار بەگڵە سپی.

- تەڕبی = بەلاّ لّووك.

- تەڕپلین = ساتمە بردن.

- تەڕ پیر = پیری هەوەسباز.

- تەڕە بار = باری میوەی بۆیسان.

- تەڕەماش = ماشی سەوز، بەواتای چێشتی ماش (ماشلّەین)دێت و هەروەها کینایەیە لە شتی بێ نرخ.

- تەڕ دەستی = لێزانی.

- تەڕ دەست = لێزان، زۆرشارەزا.

- تەڕەی بەهار = وەرزی بەهار لەو پەڕی شکۆفانەوەیدا.

- تەڕە تۆلّەکە = گیایەکی بەهارییە.

<u>* تەمە – Tama – تەم .</u>

ئەم وشەیە لە سانسکریتیدا بە چەند واتایەکی دیکەش هاتووە، وەك: (خەم، فێڵ، نەزانی، کوێری و دۆزەخ). لە ئاڤێستادا هەر (تەمە) و لە پەهلەویدا (تەم) بەکارهاتووە.

لەزمانی کوردیدا جگە لە (تەم) وشەی (مژ) و (دومان)یش هەیە، بەڵام (تەم) بەفراوانتری بەکاردێت. وشەکانی (تەم و مژ، تەماوی، تەمتومان و تەمەلوول یا تەمەلیل) لەسەر ئەم وشەیە دروست کراون و لە شێوەزاری کەڵڕیشدا زاراوەی (تەمی چەش) هەیە بەواتای (تانەی سەرچاو).

*** تەنتو = Tantu – تان ، رایەڵی تەون .**

ئەم وشەیە لە یەکەم گۆڕانیدا دوو پیتی کۆتایی سواوە و (تەن) ی ماوەتەوە. ئەمیش گۆڕاوە بە (تان) وەك لەم وشانەدا دەیبینین:

- تان و پۆ = دوو تاڵی تەونن کە (تان) دەکرێتە ڕایەڵ و (پۆ) یش پێی دەچنرێ.

- تان و پۆ ئاوریشم = کینایە لە پیاوی ڕەسەن (نەجیب زادە).

- تانۆك = تان + ۆك = دیواری نزمی لە شووڵ تەنراو، پەچە و چەپەر.

- تان جۆکە = دەسکە مووی سەر تەوێڵ.

*** تەنوو — Tanu – تەن ، لەش .**

لە ئاڤێستاشدا هەر (تەنوو) بەکارهاتووە لە پەهلەویدا کورت بۆتەوە بە (تەن) کە ئێستەش لە کوردیدا هەر بەم شێوە گۆ دەکرێت.

لە زمانی کوردیدا بەرامبەر بە (تەن) وشەکانی (لەش، قالب، بەدەن، جەستە و کەلەخ)یش بەکاردێن.

وشەکانی (تەنپەروەر، تەن بەتەن، تەندروست، تەنبەڵ و تەنبو) ی لەسەر داتاشراوە.

لە شێوەزاری کەلّریشدا (تەن و تووشە) هەیە بەواتای (زەبەلاح).

*** تێریەك – Tiryak – ئاژەڵ .**

لە زمانی کوردیدا ئەوەی لەم وشە مابێتەوە وشەی (تێرو)ە کە بە گیانلەبەری دڕندە دەگوترێ، وەك: (شێر، پلّنگ، گورگ. . . هتد). دیارە کە (تێرو) لە ڕیشەی (تێریەك)ە.

*** تیژیتە – Tejeta – تیژ .**

لە ئاڤێستادا بە دوو شێوەی (تیژی) و (تیچ) بەکارهاتووە، لە پەهلەویدا (تێژ) کە لە شێوازی جافی و ئەردەلانیدا هەر بەم شێوە بەکار دێت.

تیژ لە زمانی کوردیدا واتای دیکەشی وەرگرتووە، وەك:

- چێژێ کە زمان بسوتێنێتەوە، وەك بیبەر و ئالّەت.
- توند ڕۆشتن، وەك دەگوترێ: تیژ تێپەڕی.
- پێداگر و سوور بوون لەسەر شتێ.

*** تێشتەیتی – Testayte – هێشتن .**

لە ئاڤێستادا گۆڕاوە بە (هێشتەیتی) و ئەمیش بەرەو (هێشتن) هاتووە کە ئەمیش لە زمانەکەماندا جێگای گرتووە و وشەیەکی ڕەسەنە.

- هێشتن = ڕێگادان، مۆڵەت دان.
- راهێشتن = دەست راهێشتن بۆ شتێ.
- داهێشتن = پەیژە داهێشتن بۆ چوونە سەربان.
- جێ هێشتن = بە دواخستنی هەر شتێ.
- نەهێشتن = والێکردن کە هیچیان پێ نەمێنێ.
- پێ هێشتن = هەموو پارەکەی پێ هێشتن.

(نەهێشت، هێشتی ، هێشتمان، نەیهێشت، هێشتم، هێشتنەوە، هێشتمەوە و هێشتمانەوە. . . هتد.)ی لەسەر داتاشراوە.

*** تیلەکە – Telaka – چەماوە ، لار و خوار .**

لە زمانی کوردیدا وشەی (تیل) مان هەیە بەهەمان واتا کە دیارە لە (تیلەکە) وە ماوەتەوە.

- تیل کردن = خوارکردنەوە، چەم کردنەوە.
- تیلاوتیل = خوارە و خوار.

- تیلاییی = خواری، چەماوەیی.

- تیلگە = شوێنی چەمانەوە، جێگەی خوار بوونەوە.

- تیل = چاوی لار.

* چاتەکە – Cataka – چۆلەکە .

لە شێوازی سۆرانیدا وشەی (چێشکە)مان هەیە کە لە چاتەکەوە نزیک بێت. گۆڕانی پیتی (ت) و (ش) لە زمانی کوردیدا بە ئاستەم شوێنەواری دیارە، وەکو:

- راتەکان — راشەکان.

- پرتك — پریشك.

بەم پێیە وشەی (چاتەکە) بەرەو (چاشەکە) هاتووە و پاشان بۆتە (چێشکە).

هاووتای لە کوردیدا دەبێتە (سەرچە، چیچك، مریچلە، پاساری، چیڤیك، مەلوچك، موچك، چویك، چویچ، شڤاندیلە، سیڤاندۆك و سیڤاندیلکە).

* چرونی – Crune – سەرین .

بەواتای سمت و کەفەلیش دێت.

ئەم وشەیە لە ئاڤیستادا بەشێوەی (سرەونی) بێژراوە، ئەمیش گۆڕان و هەلگەڕانەوەیەکی بەسەرداهاتووە بۆتە (سەرین) و (سەرینا) ش دەگوترێ.

لە زمانی کوردیدا گۆڕانی نێوان پیتی (س) و (چ) مان هەیە، وەکو:

- چرپە — سرپە.

- برچی — برسی.

لە کرمانجی باکووردا (چاڤ برچی = چاوچنۆك یا چاو برسی) هەیە.

- چرتە — سرتە.

- چرێش — سرێش. . . هتد.

لەم فەرهەنگەشدا چەند جاری دیکە گۆڕانی نێوان ئەم دوو پیتە دەبینرێ.

(سەرین، سەرینا) لە کوردیدا هاوواتای دەبێتە (باڵشت، بالیف، بالینج، پاڵپشت، بالگە، سەرەنگیا و پشتی).

* چوکرە Cukra – سوور .

ئەم وشەیە لە ئاڤێستادا بەشێوەی (سوخرە) و لە پەهلەویدا (سوهر) بەکارهاتووە، پاش ئەم گۆڕانانە لە کوردیدا کورت و سانا بۆتەوە بە (سوور) یا (سۆر).

شایانی باسە لە زمانی کوردیدا وشەی (سوکرە)مان هەیە بەواتای مەنجەڵێك کە لە گڵی سوور کراوە دروست کرابێ. لەبەرئەوەی کە لەو گڵە سوورە دروست کراوە ناوی (سوکرە)ی وەرگرتووە.

لە نێوان (سوکرە) و (چوکرە)ی سانسکریتیدا گۆڕانی پیتی (چ) و (س) هەیە.

(سوور) جگە لەوەی کە لە زمانی کوردیدا وەك وشە جێگەی گرتووە هەندێ جاریش لەگەڵ وشەیەکی دیکەدا دەبێتە جمك و بۆ کینایە بەکاردێت، وەکو:

- سوور باش = هەمەکارەی ئاغا لە گونددا.

- سوور خول = پیاوی موززەردی ناشیرین.

- سوور پەری = جوانی کولّم سوور.

- سوورە زرتە = کەسێك مووی زەرد و چاوی شینی هەبێت و پێی نەکەوێ.

- چاو سوور = خەمخۆر.

- سوورەی پێشڕەو = ئەوەی کە هەڵپەی چوونە پێشەوە بکات بە تایبەتی لەشەڕدا.

- حەچە سوور = کەسی قەڵەوی سوورکار.

هەروەها:

- سوورە هەراڵە = گوڵێکی جوانی کوێستانیە.

- سوورە توو = جۆرێ توەە، (تووە سوورە) یشی پێ دەگوترێ.

- گڵە سوورە = جۆرێ خاکە کە ڕەنگی سوورە.

- سووره بان = ناوی چیایەکی بڵندە.

ئەمانە و چەندین ناو و شوێنی دیکە لە زمانەکەماندا.

*** چەت –Cat– سەد ، سەت .**

لە ئاڤێستادا (سەتە) بەکارهاتووە، لە پەهلەویدا بۆتە (سەت)، لە شێوەزاری موکریانی و سۆرانیدا (سەت) دەگوترێ، لە ئەردەڵانی و گۆرانی و جافیدا (سەو) کە لە هیندیشدا هەر بەم شێوە گۆ دەکرێ.

*** چەتوەر – Catura – چوار .**

ئەم وشەیە لە ئاڤێستادا بەشێوەی (چەثوە ر) بەکارهاتووە، لە پەهلەویدا گۆڕاوە بە (چەهار)، کە لە شێوازی سۆرانیدا (چار) دەگوترێ.

وشەکە بەمشێوە ڕێگای گۆڕانی گرتوە:

- چەتوەر – چەثوە ر – چەهار – چار - چوار.

*** چەرمە – Carma – چەرم .**

لە ئاڤێستدا (چەرمەن) بەکارهاتووە و لە پەهلەویدا کورت بۆتەوە بە (چەرم) کە لە زمانی کوردیدا بەم شێوە بەفراوانی بەکار دەهێنرێ.

*** چەرمەکارە – Carmakara – چەرم کار .**

واتە ئـەوەی چـەرم خۆشـە بکـات و بیفرۆشـێ کـە لـە کوردیـدا زیـاتر (چەرمی) بەکار دەهێنرێ.

*** چەڵە – Cala – جووڵە .**

وشەکە بەم شێوە گۆڕاوە (چەڵە - جەڵە - جووڵە)، وشەی (جووڵـە) لـە شێوەزاری سۆرانیدا (جوولە) بەکار دێت.

وشەکانی (جم و جـووڵ، جووڵانــەوە، جـووڵاو، جووڵێنــەر، جووڵانــدن، جووڵان، جووڵام، دەجووڵێم و بجووڵێ. . . هتد.) ی لەسەر داتاشراوە.

*** خاگهرا – Xaghra – خێرا .**

ئەم وشەیە لەیەکـەم هـەنگاوی گۆڕانیـدا دوو پیتـی (گهـ)ی سـواوە و (خارا)ی ماوەتەوە، ئەمیش گـۆڕاوە بـە (خێـرا). وشـەی (خێـرا) لـە گـەلێ ناوچەی کوردستان بـەکار دەهێنـرێ و هاوواتایـشی بریتیـە لـە (زوو، گـورج، پەلـە، بەلـەز و هەشـتاو) " هـەروەها وشـەکانی (خێرایـی)، (خێراکـە) و (خێراکردن)ی لەسەر داتاشراوە.

* خشەپ – Xsap – شەو .

لە ئاڤێستادا بەهەمان شێوە بەکارهاتووە و لە پەهلەویدا پیتی یەکەمی سواوە و (شەپ)ی ماوەتەوە، بلوچەکانیش هەر بە شێوەی (شەپ) بەکاری دێنن و لە پەشتوویيدا بۆتە (شەپە) و لە فارسیدا (شب) دەگوترێ، لە کرمانجی باکووردا شێوەی (شەڤ)ی وەرگرتووە. نەمانی پیتی (خ) لە زمانی کوردیدا دەبینرێ، وەکو ئەم وشانە لە نێوان کرمانجی و گۆرانیدا:

- خوار – وار.
- خواردن – واردەن.
- خوون – ون . . . هتد. لەم فەرهەنگەشدا وشەی دیکە لەمبارەوە دەبینین.

بەم پێیە (خشەپ)، (شەپ)ی ماوەتەوە و ئەمیش بەرە و (شەو) و (شەڤ) هاتووە.

* خڤە سوورە – Xvasura – خەزوور ، باوکی هاوسەر .

لە ئاڤێستاشدا بەهەمان شێوە گۆکراوە. ئەم وشەیە پیتی (ڤ)ی سواوە و لە گۆرانی و کەڵڕەیدا (خەسوورە) بەکار دێت. لە لوڕی و لەکیدا (هوسیرە)، لە فەیلیدا (خەسیرە).

لــە دوو دەڤــەری دیکــەدا هــەروەکو مــام هــەژار لــە هەنبانــە بۆرینــەدا هێناویەتی بەشێوەی (هەسووره) و (حەسیرۆ)ش بەکاردێن.

(خڤە سووره، خەســووره، خــەزووره، هوســیره، خەســیره، هەســووره و حەسیرۆ) هەموویەك ڕیشەن.

وشەکە هەروەکو لەسەرەوە ئاماژەمان بۆ کرد بــەواتای (بــاوکی هاوســەر) دێت، بۆ دایکی هاوسەر (خەسوو) دەگوترێ. پێدەچێ (ره) نیــشانەی نێرینــە بێت. خەسووره بۆ نێر، خەسوو بۆ مێ.

* خوشکە – Xuska – وشك .

ئەم وشەیە لــە ئاڤێــستادا بــە شــێوەی (هیــشکە) بــەکارهاتووە، لــە پەهلەویدا بۆتە (هوشك) یا (خوشك).

لە کرمانجی نێوەڕاستدا پیتی (خ)ی ســوواوە و (وشــك)ی ماوەتــەوە. لــە کەلڕیدا (خوەشك)، لە لــەکی و لوڕیــدا (هوشــك)، موکریــانی و سۆرانی (ویشك)، زازایی (ئیشك)، لای ئیزەدیەکان (حــشك)، لــە کرمــانجی باکووردا مەلای جزیری بە دوو شێوە بەکاری هێناوە: -

یەکەم: (هشکە) وەك دەڵێ:

هشکە روی بەد فیعل چی هێن کر عەجەب
بــارك الله خــوەش بــەزی ئەسپێ قولــە

دووەم: (هویشك) وەك گوتویە:

زاهیدی (هویشك) طەبع سەودایە

ب دو جامان طەبیعەتی تەرکە

هەروەها لە کرمانجی باکووردا بەشێوەی (حیشك)یش بەکاردێ. (هـوك) و (زوها)ش هەیە بەهەمان واتا.

خووکەرۆ — Xukaro – خووگ ، بەراز .

ئەم وشەیە لە پەهلەویدا کـورت بۆتـەوە بـە (خـووك) واتـە سـێ پیتـی کۆتایی سواوە.

(خووك) لە شێوەزاری جافی و ئەردەلانیدا بەشێوەی (خووگ) بەکاردێ.

گۆڕانی پیت (ك) بە (گ) یا بە پێچەوانەوە لە کوردیدا هەیە، وەك:

- دەرگە — دەرکە.
- چەناگە — چەناکە.
- تێگڕا — تێکڕا.
- جاجگ — جاجك. . . هتد.

(خووگ) لە زمانی کوردیدا بڕێ وشەی لەسەر داتاشراوە هەندێکیان وەك:

- خووگانە = وەك بەراز، بەراز ئاسا.
- پیازە خووگانە = جۆرە گیایەکە.

- خووگە مەلە = شێوە مەلەکردنێکە.

- خووگە ملە = گوریس کێشکێ، مل ئەستوور.

ئەم وشەیە هاوواتاکەی دەبێتە (بەراز) کە بەم شێوانە بەکاردێ. لای فەیلیەکان (ویراز)، لوڕی (وەراز)، کەلْڕی (گوراز). ئەم گیاندارە لای قەڵخانیەکان ناوی (گاکوڵ)ی لێنراوە و ڕێزی لێدەگرن و تەنانەت ناویان ناوە (گاکوڵی داوود) و سوێندی پێدەخۆن.

خوونیتە – Xuueta – خوێن .

لە ئاڤێستادا (ووهونە) بەکارهاتووە، لە پەهلەویدا (خۆن)، لە زمانی کوردیدا جگە لە (خوێن) بەم شێوازانەش بەکاردێ، وەکو: لەکی و لوڕی (خینی)، بۆ نمونە دەگوترێ:

- خینالی = خوێناوی.

- خینی = خوێن ڕێژ.

- خینی تینی = تینووی خوێن.

هەروەها لە شێوەزاری سۆرانیشدا هەر (خین) گۆ دەکرێ.

لە گۆرانی کۆندا (هوون) کە ئێستە (ون) دەگوترێ، نمونەی (هوون):

- هووناو = خوێناو.

- هوونالو = خوێناوی.

- هوونی = خوێنڕێژ.

لە کەڵڕیدا (خوون) دەگوترێ، وەك:

- خوونالو = خوێناوی.

- خوون دوختەرەکانی = خوێنی کچ لە شەوی بووکێنیدا.

- خووینی = خوێنڕێژ.

مەلای جزیریش هەر بەشێوەی (خوون) بەکاری هێناوە، وەك دەڵێ:

هات دمر ژبورج و پە نجەران ، دل گرت و دا بەر خە نجەران
ئەڤـ ڕەنگە حالی دلبەران ، لەو عاشقان (خوون) بوون جگەر

دارەڤ — Darav — دار ، درەخت .

لە ئاڤێستادا هەر (دارەڤ) بەکارهاتووە، لە پەهلەویدا کورت بۆتەوە بە (دار) کە تەنیا کوردەکانی تورکمانستان نەبێ (دیر) بەکاردێنن ئێستە بە زۆری بە شێوەی (دار) گۆ دەکرێت.

هەندێ نموونە وەك:

- دار و دراوش: جۆرێ ئەشکەنجەیە کە ستەمکاران ئەنجامی دەدەن — شێوازی کەڵڕی.

- دارسومیەنەك = دارکونکەرە — جۆرە مەلێکە - شێوەی فەیلی.

- دار تەمدار = تەونی قالّی چنین - شێوەی لوڕی.

- دارڤان = دارەوان یا داربڕ — کرمانجی باکوور.

- داربازە = دارمەیت - شێوەی سۆران.

- دارچە = دەسك، دەسرازە — شێوەی گۆران.

- دارتورکنەك = دار کونەکەرە — شێوەی لەکی.

- دار پووچ = داری پیر و گەندەڵ — شێوەی ئەردەلانی.

- دارکونەکەرە = باڵندەیەکە — شێوەی کرمانجی نێوەڕاست.

- دار قەوام = ئامرازی راست کردنەوەی داری چەوت — شێوەی گەڕووس.

- دارودەوەن — شێوەی جاف.

کەواتە وشەی (دار) کە پاشماوەی (دارەڤ)ە بەم شێوە بە فراوانی لەناو زمانی کوردیدا جێگەی گرتووە و ژمارەیەك گوندیشمان هەیە کە وشەری (دار) یان پێوەیە وەك (داری کەلی)، (دار بەڕوولە)، (داریان)، (دار مازەڵە). .. هتد.

* درەپشەز – Drapsaz – درەوش .

ئەم وشەیە لە ئاڤێستادا بە شێوەی (درەفشە هـ) بەکار هاتووە و لە پەهلەویدا بۆتە (درەفش) " (درەوش) دەرزییەکی دەسکدارە چەرمی پێ کون دەکرێت. (دەرزی و درەوش) هەردووکیان پێکەوە بەکاردێن. لە پێشدا چەرمەکە بە درەوش کون دەکرێ و پاشان داوەکەی بە دەرزییەکە پێدا دەکرێ بۆ دوورینەوە.

لە شێوازی ئەردەلانیدا (درەفش) و لە کەلوڕیدا (دراوش) و لە هەندێ شوێنی دیکە بەم شێوازنە گۆ دەکرێت (درپشە، درێشە، درەوشە، دروش).

وشەی (درەپشەز) لە یەکەم گۆڕانیدا دوا پیتی بۆتە (هـ) و ئەمەش سواوەو (درەپش)ی ماوەتەوە. پاشان پیتی (پ)ی بۆتە (ف) کە گۆڕانی نێوان ئەم دوو پیتەش لە کوردیدا هەیە وەك:

- پتیلە — فتیلە.
- تلپە چای — تلفە چایی.
- حەفسە — حەپسە، (حفصە)ی عربی لە کوردیدا وەها دەگۆڕێ.
- فالە — پالە.
- فرتە — پرتە.
- فرێز — پەرێز. . . هتد.

بەم پێیە (درەپش) گۆڕاوە بە (درەفش) و (درەوش).

* دڤارە — Dvara — دەرگا ، دەرکە .

لە ئاڤێستادا بە شێوەی (دڤەر) بە کارهاتووە، لە پەهلەویدا (دەر) و (دەرەك) گۆکراوە، (دەرگا، دەرکە، دەری، دەر، دار) لە زمانی کوردیدا لە شوێنێکەوە بۆ شوێنێکی دیکە بەم شێوانە بە کار دێن، هەندێ نموونە وەك:

بۆ (دەرگا) دەگوترێ: { دەرگانە = دراوێ کە بۆ چوونە ژوورەوە دراوە }

بۆ (دەركە) دەگوترێ: { دەركەوان = خزكەتكاری بەر دەرگا)

بۆ (دەری) دەگوترێ: { دەریزان = ئاستانەی دەرگا }

بۆ (دەر) دەگوترێ: { دەربیجە = رۆچنە لە دەرگا و پەنجەرەوە }

لە گۆرانیدا لە باتی (دەر)، (بەر) دەگوترێ. وەك (بەرەكەی دەپۆ) بە واتای دەرگاكە داخە.

لە زمانی هیندیدا (دەروازە) بە كاردێ كە ئەمەشمان لە كوردیدا هەیە، بەڵام زیاتر بۆ دەرگای گەورە بەكاردێ، وەك (دەروازەوان = بەو كەسانە گوتراوە لە بەردەرگای پاشا و میرەكاندا چاودێر بوونە یا پارێزگاری دەروازەی قەڵایان كردووە.

مەلای جزیری بە دوو شێوە بەكاری هێناوە: -

یەكەم: (دەر) وەك دەڵێ:

سەد جەورو جەفا دی بمە نا چین ژ(دەر)ێ تر

یەكسەر تو نەباتی یو ل طە بعی مەگەسم ئەز.

دووەم: بە شێوەی (دەرگە ه) وەك دەڵێ:

(دەرگە هـ)ێ لوطفا تە خانم مال مەحرومان ڤەبی

ان كلبا باسطا دهرا ذراعات بالوصید

لە زمانی ئینگلیزیشدا (Dor) بەكاردێت كە هەر لەم ڕیشەیە.

*** دووه – Dua – دوو .**

له ئاڤێستادا به شێوەی (دڤه) و (دوو) دەبینرێ، له میتانیدا (دڤه) لـه پەهلەویدا (دۆ). له کوردیدا جگه له (دوو) له زازاییـدا (ددۆ) و لـه گۆرانیـدا (دوێ) بەکاردێ و له ئینگلیزیشدا (Two).

(دوو) ژمارەیەکی ناسراوه له زمانەکەمانـدا و گـەلێ جـار لەگـەڵ وشـەی دیکەدا جووت دەبێ بۆ به دەستەوەدانی واتایەکی سەربەخۆ هەندێکیان وەك:

- دوولەپان = دووفاقه، دووهاچه، دووپەل.
- دوو هۆیی = جیاوازی.
- دوو هێشه = وەردی دووگاسنه.
- دوولۆنه = دوولایی.
- دووبراله = ناوی دوو ئەستێرەیه.
- دووانه = جمك.
- دووپاپیله = جۆرێ هەڵپەڕکێیه.
- دووپشتەکی = دوو کەس سواری ولاْخێ بن.
- دووگیان = مێینەی سك پڕ.
- دوو دەسماڵه = جۆرێ هەڵپەرکێیه. . . هتد.

*** دووەچەت – Duacat – دوو سەد .**

لە ئاڤێستادا بە شێوەی (دڤەسەتی)، لە (پازەند) دا کە راڤەیەکە لە ئاڤێستا (دوو سەت) بە کارهاتووە و لە پەهلەویدا (دۆسەت).

(چەت) گۆڕانی بە (سەت) یا (سەد) شتێکی ئاساییە لە زماندا و لە وشەی (چرونی) دا نمونەمان لەسەر گۆڕانی پیتی (چ) و (س) هێنایەوە.

*** دوورە – Dura – دوور .**

لە ئاڤێستاشدا هەر وا بەکار هاتووە، لە پەهلەویدا کورت بۆتەوە بە (دوور) کە بەم شێوە بە زۆریی لە کوردیدا برەوی هەیە. لە شێوەکانی (لوڕی، لەکی، فەیلی و شەبەك) دا بەشێوەی (دیر) بەکار دێت.

بابا تایەری هەمەدانیش هەروای بەکارهێناوە،

دەڵێ:

چ (دیر) ە ئین کە دارش ئازمرینە

چ دەشتە ئین کە خونخوارش زمینە

هەروەها لە کرمانجی باکووردا بەشێوەی (دویر) یش دەبینرێ،

وەك سەلمان کوڤلی دەڵێ:

*** دوهیتە – Duheta – کچ .**

لە ئاڤێستادا (دوغدۆ) و لە پەهلەویدا (دۆخت) بەکارهاتووە. لە شێوەزارەکانی باشووری کوردستاندا (لوڕی، لەکی، فەیلی، کەلڕی) بەشێوەکانی (دویت)، (دۆت)، (دوێتە) بەکاردێن کە هەرسێکیان لە ریشەی (دوهیتە)ن.

لە زمانی کوردیدا جگە لەوانە و جگە لە (کچ) یش بەشێوەی (کەج) و (کیژ) و (کەنیشك) و (کناچە) و (کەینەك) یش هەیە.

*** دهات – Dhat – داد .**

ئەم وشەیە لە ئاڤێستا و پەهلەویدا پیتی دووەمی سواوە و بۆتە (دات)، کە ئێستە لە زمانی کوردیدا بۆتە (داد) بە واتای هاوارکردن لە دەست شتێ، وەك:

- دادوبیداد = هاوار و فریاد لە دەست ناحەقی کار !
- هەی داد و هەی بیداد = هاوار لە دەست کارێ.

وشەکانی (دادگا، دادگێڕ، دادگەر، دادپرس، دادخوازیی، دادبەر. .. هتد) لە کوردیدا هەن.

*** دهاتەر – Dhatar – داد دەر .**

لە ئاڤێستادا بەشێوەی (داتەر) و لە پەهلەویدا (داتار) بەکارهاتووە، بەواتای ئەوکەسەی کە دادی کەسێك بدات. (داد دەر) لەسەر شێوەی (پەنادەر) و (حەشار دەر).

*** دەچە – Daca – دە .**

لە ئاڤێستادا پیتی (چ)ی گۆڕاوە بە (س) و بۆتە (دەسە) لە پەهلەویدا (دە هـ) گۆکراوە. مامۆستا محەمەد ئەمین هەورامانی لە فەرهەنگی ئیریەن ڤاچ لە ١١٠ دا نووسیویە (شایانی باسە تا ئێستەش لە ناوچەی هەورامانىدا (دەسە) بەواتای (دە) بۆ ژمارە هەرماوەو باویشە بەتایبەتی بۆ ژمارەکردنی گوێز، بۆ وێنە دەگوترێ:

- دە دەسەگوێز، واتا: سەد گوێز.
- سەد دەسەگوێز، واتا: هەزار گوێز.

لە پەهلەویدا وەك دیتمان (دەچە) یا (دەسە) پیتی (چ) و (س) یان نەماوە و شێوەی (دەهـ) ی وەرگرتووە. ئەمیش لە کوردیدا کورت بۆتەوە بە (دە).

*** دەرۆ – Daro – دەرە .**

لە ئاڤێستادا (دەرینا) و لە پەهلەویدا (دەرەك) بەكار هاتووە. لە (فەیلی) و (كەلّڕی)دا (دەڕە) بەكار دێ، وەك:

- دەڕە شار = شارۆچكەیەكە سەر بە ئیلام.
- دەڕە خەلیل = گوندێكە لەسەر كەنوولّە.
- دەڕە دووزەخ = گوندێكە لە هەرزمانەوەن.
- دەڕە شاپەڕی = گوندێكە سەر بە دەڕەشار.

بەشێوەی (دەرە)ش ناوی گەلێ گوندمان هەیە، هەندێكیان ئەمانەن:

- دەرە شیش = دوو گوندن سەر بە هەلّەبجە.
- دەرەی مەڕ = گوندێكە لە هەورامان بەشی لهۆن.
- دەرە قەیسەر = گوندێكە لە هەورامانی بەشی لهۆن.
- دەرەناخێ = گوندێكە نزیكی دزلّی.
- دەرە وەزان = گوندێكە سەر بە شاری مەریوان.

لە كوردیدا هاو واتای دەبێتە (دۆلّ، گەلی، شیو)، هەروەها بەشێوەی (دەلّە)ش بەكاردێ وەكو لە ناوی گوندی (دەلّەمەڕ) و (دەلّەمەرز) دا دیارە.

*** دەریجهی – Dareche – درێژ .**

لە ئاڤێستادا (دراجەیە) و لە پەهلەویدا (دەرگ) بەکارهاتووە. لە شێوەزارەکانی (کەلڕی، لەکی، لوڕی و گۆرانی) دا بە شێوەی (دراز) گۆ دەکرێ. خانای قوبادی دەڵێ:

(خانا) بۆ وەسەن زبان (دراز)یی
کۆن ئەو ساحێب عەدل تۆ پێش بنازی

لە فەیلیشدا جگە لە (دراز) بە شێوەی (دیریژ)یش بەکار دێ، وەك: زاراوەی (دامان دیریژ) یان هەیە بە واتای ژنانێك کە منداڵی زۆریان ببێت و بمێنن، لەگەڵ ئەمەشدا زاراوەی (چەڵەمە دراز) یان هەیە بە واتای کەسانێك کە دەست و پێیان درێژ بێت.

وشەی (دەریجهی) لە یەکەم هەنگاوی گۆڕانیدا دوو پیتی کۆتایی (هـی) سواوە و (دەریج)ی ماوەتەوە، لەمیشدا پیتی (ج)ی گۆڕاوە بە (ژ) کە لە زمانی کوردیدا نمونەی هەیە، وەك:

- باجێر — لای ئیزەدیەکان و (باژێر) لە کرمانجی باکووردا.
- تاجی یا تانجی — تاژی.
- گێج — گێژ.
- کەجاوە — کەژاوە.

- پەیجە — پەیژە. .. هتد.

بەم پێیە (دەریج) بۆتە (دەریژ) و پاشان شێوەی (درێژ)ی وەرگرتووە.

* دەغە — Daqa – داخ کردنی ئاژەڵ بۆ دیاری کردنی .

لە ئاڤێستاشدا هەر (دەغە) و لە پەهلەویدا (داخ) بەکارهاتووە، ئێستە لە زمانی بەربلاوی کوردیدا بەم چەند شێوەیە بەکار دێت: -

- لە گۆرانیدا (دەغما) وەك خانای قوبادی دەڵێ:

چە توندیی شیرین بێ دەماخ مەبەر
بە (دەغما) عەشقش دەروون داخ مەکەر

- لە کرمانجی باکووردا: (دەغمە).

- لە کرمانجی نێوەڕاستدا (داغمە)، وەك قانع دەڵێ:

کێ ئەڵێ ئەم چەشتووە نوکی رمی کوردی نەژاد
رانی دەرخا تا ببینم (داغمە)ی شێرانی کورد .

- لە کەڵڕی و لەکی و لوڕیدا: (داغ).

- لە فەیلیدا (داخیەنی) بەکارهاتووە.

* دەنتە — Danta – ددان .

لە ئاڤێستادا بەهەمان شێوە بەکارهاتووە، لە پەهلەویدا (دەندان). ئەمڕۆ لە زمانی کوردیدا بە شێوەکانی (دان، دندان، ددان) بە زۆری بەکار

دێن، له شێوازەکانی دیکەی کوردیدا بەشێوەی (دیدان) و (دینان) — کرمـانجی باکوور، (دنان) — کەڵڕی، (دینان) و (دگان) — فەیلی، (دنو) — لەك و لـوڕ، (دیان) — ئەردەلانی و (دگان) — جافی هەیە.

هەندێ نمونەی بەکارهێنانی: -

- ددان گڕ = دان دەرپەڕیو.

- دندان کەل = کەسێ دانێکی کەوتبێ.

- دانان لەرزە = چۆقە چۆقی دان لەکاتی لەرزیندا.

- دنیان (یا) دیگان ڕووکانە) = نەزرێك بەدانەوێڵە بکرێ بۆ دان دەرهاتنی منداڵ.

- دنوڕیچە = دانە جیڕە لە کاتی ڕق هەستاندا.

- دیان لێ تیژ کردن = بریتیە لە تەماح کردنە شتێ.

- دگان چەرمگ بوون = دان سپی بوونەوە ، بە واتای شەرم نەمان لە ڕووی کەسی گەورەدا.

- دندان خۆشك = سپڵ.

وشەی (دەنتە) لـە یەکـەم گۆڕانیـدا (تـە)ی سـواوە و (دەن)ی ماوەتـەوە، ئەمیش بۆتە (دان) کە لە زارەکـانی دیکـەدا ئـەو شێوانەشـی وەرگرتـووە کـە دیاریمان کردن.

*** دێڤە – Deva – دێو .**

لە ئاڤێستادا (دەییڤە) و لە پەهلەویدا (دێڤ) بەکارهاتووە کە بەم شێوەش لە کرمانجی باکووردا هەیە، لە گۆرانی کۆنیشدا (دێڤ) و (دێڤۆنە) بەکار براوە و ئێستە گۆڕاوون بە (دێو) (دێوانە).

صەیدی یەکەم دەڵێ:

نەك تۆ پەرێش (دێڤۆنە) بێ هەکلێت برە بێگانە بێ
نە پەی شەمەی پەرڤۆنە بێ پێ تە نەدا سۆتارە بە

*** راژەن – Rajan – شا ، پاشا .**

لە دەڤەری (شنۆ) گوندێك بەناوی (ڕاژان) ماوەتەوە کە بە تەواوی لەم وشەیەوە نزیکە و دوور نیە لەوەوە نەگیرابێ، واتە (راژان) لە کۆندا شانشین بوو بێ.

*** رۆچیش – Roces – ڕۆژ .**

لە ئاڤێستادا (ڕەوچە) و لە پەهلەویدا (ڕۆچ) بەکارهاتووە. بابا تاهیری هەمەدانی بە شێوەی (رۆچ) بەکاری هێناوە وەك دەڵێ:

بوورە یەك دمم بناڵیم و بسووچیم
ئەزان رویی کە هەردوو تیرە (ڕۆچ) یم

لە زاراوەی گۆرانیدا ئەگەر چی پتر (رۆ) بەکار دێت، بەڵام بەشێوەی (رۆچ) یش دەبینرێ، وەك لە باتی (رۆژگار) دەگوترێ (رۆچیار)، خەلیفە جەبار دەڵێ:

وێش کەروە قوربان بێ سەبر و مدار
بێ سەبر و مدار زاتی (رۆچیار)

هەروەها لە باتی (رۆژوو) دەڵێن: (رۆچە)، لە شێوەکانی ئەردەلانی و گەڕوسیشدا (رۆج) دەبینرێ وەکو لە وشەی (رۆجیار) دا دیارە بەواتای (ڕۆژگار) یا (رۆجیار پەرست) بە واتای گوڵەبەڕۆژە.

لە (لوڕی و کەلڕی و شەبەك و کوردەکانی تورکمانستان) یشدا (رۆز) بە کار دێت کە لە فارسیدا هەروا گۆ دەگرێ، وەکو:

- روزەم گرۆت = ڕۆژووم گرت (شەبەك).

- روزەی مەلوچکی = رۆژوگرتنی منداڵان کە بە زۆری تا نیوەڕۆ دەیگرن (کەلڕی).

- روزەبەن جیفنە = ئەوەی بە ڕواڵەت بە ڕۆژوو بێ و بە دزییەوە شت بخوات (لوڕی).

وشەی (رۆچیش) لە یەکەم گۆڕانیدا دوا پیتی سواوە، نەمانی پیتی (ش) یش لە دوای وشەوە لە زمانی کوردیدا بە ئاستەم سیمای دیارە وەك:

- وشەی (چێش)ی گۆرانی دەبێتە (چی) لە کرمانجیدا.

- وشەی (مێش)لای کەلڕی دەبێتە (مێ) لە کرمانجیدا.

* رۆچەنی – Rocane – رۆشنی .

ئەم وشەیە لە ئاڤێستادا بەشێوەیەکی گران بەکاردێ کە (رەئوخشنە) یە و لە پەهلەویدا گۆڕاوە بە (رۆچناك).

(رۆچەنی) سانسکریتی ڕواڵەتی (رۆچنە)ی وەرگرتووە لە کوردیدا بە واتای کونی ناو ماڵ کە تیشکی ڕۆژی لێ بێتە ژوورەوە، وشەی (کلاۆرۆشنە) لە گۆرانیدا دەبێتە (کلاۆ رۆچنە)، وشەی (رۆچنایی)ش بەواتای (رۆشنایی) بەکار دێت.

* رۆشە – Rosa – هەڕەشە ، ڕەشە .

ئەم وشەیە هاوواتای لە کوردیدا دەبێتە (گەف)، (تاپاڵ)، (گوڕەشە)، (هەڕوگێف) و زاراوەی (هەڕەشە و گوڕەشە) زۆر بەکاردێ، ئەوە دیارەکە (ڕەشە) لە ریشەی (رۆشە)یە و تەواو لێکەوە نزیکن، بەلاٚم لە (هەڕەشە) دا چۆن (هە)ی پێش خراوە ؟

ئەم زیادکردنەش لە کوردیدا نموونەی هەیە، وەك:

- وار = هەوار.
- بوون = هەبوون.
- تاڤ = هەتاڤ (شێوەی کرمانجی باکوور).

- ڕاکردن = هەڕاکردن (شێوەی جاف).

- ناردن = هەناردن (شێوەی جاف).

- نووکە = هەنووکە. .. هتد.

*** رەمە – Rama – ئارام .**

لە ئاڤێستادا بە دوو شێوەی (رەمەن) و (ئارام) بەکار هاتووە، لە پەهلەویدا (ئارەم) لە لوڕی و لەکیدا (ئاریم)، لە گۆرانی ی کۆندا (ئاروم) وەك: صەیدی یەکەم دەڵێ:

برمم مەجنوون ، برمم باروم ، نیشان تاکەت لوام (ئاروم)
جگاش ئاستۆ لوا نامۆ ئادە زیندەگییم تاڵۆ

لە فارسی و هیندیشدا هەر (ئارام) دەگووترێ، ئەگەر وشەی (رەمە) لەبەرچاو بگرین و گۆڕا بێت بە (رەم) و پاشان (رام) ئەوا دەبینین (ئا)ی لە پێشەوە بۆ زیاد کراوە، بەم پێوانەیە لە کوردیدا وشەی دیکەی بەم چەشنەمان هەیە وەك:

- (سۆ) = بە واتای (تروسکە) (ئا) ی دەچێتە سەر و دەبێتە (ئاسۆ) کە هەمان واتا دەدات.

- توون = لە هەندێ شوێندا بە شێوەی (ئاتوون) گۆ دەکرێ.

- وا = بەشێوەی (ئاوا)ش بە کاردێ، وەك دەبینرێ: وات پێدەڵێم — یا — ئاوات پێدەڵێم، (وام گوت) = (ئاوام گوت).

وشەی ئارام لە کوردیدا هاوواتای هەیە وەك (هێدی، هێور، هێمن، هەدا، ئۆقرە، سرەوت، ستار، ئۆخژن، لەسەرخۆ، سەماس، تۆتکە، وارەوار، ئامۆش، بێ جووڵە، ڤەنشین، کەر، ئووچە، سەویەت، حەجمێن).

*** رەنگا — Ranga = رەنگ .**

لە ئاڤێستادا (رەنگهە) و لە پەهلەویدا (رەنگ) بەکار هاتووە.

*** ژاتی — Jate — نەژاد .**

لە ئاڤێستادا بە شێوەی (نیژاتی) بەکارهاتووە، لە زمانی کوردیدا هاوواتای دەبێتە (رەسەن، ڕەچەڵەك، بنچینە، تۆرەمە، بنەچە، رەگەز، تیرە، توخم، بنەڕەت).

*** ژاڵە — Jala — تەڵە .**

لە پەهلەویدا بۆتە (تەڵەك)، لە کرمانجی باکووردا بەشێوەی (تەلی) و (تەڵە) بەکاردێ، لە لوڕیدا (تیلە).

لە زمانی کوردیدا پاشماوەی گۆڕانی پیتی (ژ) و (ت) مان هەیە وەك:

- (والاّ بێــژ) کــە بەشــێوەی (والاّ دێــت) یــش دەبێــژرێ، بریتیــە لــەو قوماشەتەنکەی کە شتی پێ دادەبێژن.

- سووتان کە لە هەندێ شوێندا دەبێتە:

(سۆژان)، (سۆژاندن) = (سووتاندن) = (سووژیان) = (سووتان).

(تەڵە) لە کوردیدا زۆر بەکار دەبرێ و لە زمانەکەماندا دیارە، با هەندێ نمونەی بە کارهێنانی بەسەربکەینەوە:

- تەڵەوڕێوی = یارییەکی فۆلکلۆریە.

- تەڵەتەقێنە = کینایەیە لە کەسی فێڵباز.

- بوو بە تەڵەی تەقیو = هیچ قسەی بۆ نەمایەوە.

هاوواتای ئەم وشەیە لە کوردیدا دەبێتە (داو)، (تەپکە).

*** ژاماتر – Jamatr – زاوا .**

لە ئاڤێستادا (زاماتــە) و لــە پەهلەویــدا (دامــات) بــەکارهاتووە، لــە فەیلیدا (زاما) لە گۆرانیدا (زەما) لـەکرمانجی بـاکووردا (زاڤـا)، لە کوردیدا دەگوترێ:

- زەماوەند = شایی و بەزم — وشەی (زەما)ی تێدایە.

- زەما خوا = شیرینی زاوایەتی — ئەمیش وشەی (زەما)ی تێدایە.

- زاڤابەندی — یا — زاوابەندی = ئەو مێردەی لە ماڵی باوکی بووکدا دەژی.

- زاوا ڕۆ = گریانی ژنانە بۆ کوڕی لاو، بە پێچەوانەی (ئاغا ڕۆ) کە بۆ پیاو دەگوترێ.

وشەی (ژاماتر) بەرەو (زاماتە) و پاشان بەرەو (زاما) و (زەما) و (زاوا) و (زاڤا) هاتووە. وشەکەیش پیتی یەکەمی (ژ) گۆڕاوە بە (ز) و هەروەها دوا پیتی (ر) سواوە، لە زمانی کوردیدا گۆڕانی نێوان پیتی (ژ) و (ز)مان هەیە وەك:

- ژەهر = زەهر.

- ژەقنە بووت = زەقنە بووت.

- ژەنگاڵ = زەنگاڵ.

- لە ڕیشەی (ژین، ژیان) وشەی (زیندوو)، (زیندەوەر) هەیە لە باتی (ژیندوو، ژیندەوەر).

- گەلاڕێژان — دەبێتە (گەلاڕێزان) وەرزی دارڕژانی گەلا.

*** ژانو – Janu – ئەژنۆ .**

لە ئاڤێستادا (ژنو) بەکارهاتووە، لە پەهلەویدا شێوەیەکی گرانی وەرگرتووە بۆتە (زانوك). لە زمانی کوردیدا جگەلە (ئەژنۆ) بەم شێوانەش بە

کاردێ (ژنۆ، ژەنۆ، زانوو، زانۆ، هەژنۆ) هاوواتایشی بریتیە لە (زرانی)، (وژینگ)، (وژنگ)، (زەنگۆڵ)، (چۆك).

* ژرەیەس = Jrayas – زەریا .

لە ئاڤێستادا بەشێوەی (زرەیە هـ) و لە پەهلەویدا (زرێهـ) بەکارهاتووە، ئەم شێوە پەهلەویەشی ئەمڕۆ لە کوردیدا کورت بۆتەوە بۆ (زرێ) وەك:

- زرێبار = دەریاچەیەکە لە دەشتی مەریواندا (زرێ + بار).

- زرێوان = لە کەلڕێدا بە جۆرێ مراوی دەگوترێ، (زرێ + وان) مروای ژیانی لەسەر زەریا و ئاوە، هەروەها لە کوردیدا (زەری) و (زریە)ش هەیە. (دەریا) و (دەلیا) ش بەکاردێ.

* ژگەتە – Jgata – گێتی .

لە ئاڤێستادا (گەئیثا) و لە پەهلەویدا (گێتاهـ) بەکارهاتووە. وشەکە لە یەکەم گۆڕانیدا پیتی یەکەمی سواوە و (گەتە) ی ماوەتەوە کە ئەمیش بەرەو شێوەی (گێتی) هاتووە کە ئەمڕۆ لە زمانی کوردیدا بە فراوانی بەکاردێت، بابا تایەری هەمەدانی دەڵێ:

سەحەر گاهان کە ئەشکم لاوە گیری
بە (گێتی) سەر بە سەر سەیلاوە گیری

*** ژەن – Jan – زایین .**

لە ئاڤێستادا (زەن) و لە پەهلەویدا (زاتەن) بەکار هاتوە، (زایین) زۆرتر لە دەڤەری ئەردەلآن بۆ ئافرەت بە کاردێ. لە زۆر زارەکانی دیکە دا بۆ ئاژەڵ دەوترێ وەك:

- مانگاکە دەزێ.
- مانگاکە زا.
- ئەگەر مانگاکە بزێ. . .

هەندێ جاریش دەگوترێ (ئەو ژنە لە زگ و زا کەوتووە). یا وشەی (زایا) هەیە بەواتای ژنێك کە زۆر منداڵی ببێ یا وشەی (شفتە زێ) هەیە بە هەمان واتای پێشوو.

شایانی وتنە کە لە شێوەی کەڵڕی و لوڕیدا پیتی (ژ)کەی وەك سانسکریتەکە ماوەتەوە و نەگۆڕاوە بە (ز). وەك وشەی (ژو) بە واتای ئازاری منداڵ بوون، کەچی بە خودی منداڵبوون دەڵێن: (زایە) لە کەڵڕشیدا هەروەها وشەی (ژان و ژو) هەیە.

*** ژەنە – Jana – ژەندن ، ژەنین .**

بەواتای ژەنینی ئامێری مۆسیقا یا ژەنینی مەشکە.

ئەم وشەیە لە زمانی کوردی ئەمڕۆدا بە بەربلاوی شوێنی دیارە و گەلێ وشەی لەسەر داتاشراوە، وەك: (بیژەنە، دەیژەنم، دەیژەنێ، ژەندیان، دەیژەنن، نایژەنن، بیژەنن، دیژەنین. .. هتد) و هەروەها.

- مەشکە ژەن = ئەوەی مەشکە بژەنێ.
- شمشاڵ ژەن = ئەوەی شمشاڵ بژەنێ.
- دۆژەنە = سێپایەکە دۆی لەسەر دەژەنن.

*** ژەنی – Jane – ژن .**

لە ئاڤێستادا بەهەمان شێوە بەکارهاتووە.

لە پەهلەویدا بۆتە (زەن) لە گۆرانیدا (ژەنی) هەروەکو شێوە سانسکریتی و ئاڤێستاییەکە ماوەتەوە.

لە زازاییدا (جەن)، لە لوڕی و لە لەکی و کەلڕی و شەبەکیدا (زەن) کە هەندێ جار لە لوڕی کورت دەبێتەوە بە (زە).

هاوواتای لە کوردیدا (پیرەك)ە.

*** ژیرەکە – Jeraka – زیرە .**

لە زاراوەی لوڕیدا (ژیرە) دەگوترێ کە تەواو لە سانسکریتیەکەوە نزیکە، وشەکە دوو پیتی کۆتایی سواوە و (ژیرە)ی ماوەتەوە. ئەمیش لەگەڵ (زیرە) دا هەر یەکێکن و پیتی (ژ) ی گۆڕاوە بە (ز).

*** ژیڤەنە – Jevana – ژیان .**

ئەم وشەیە لە گـۆرانی کۆنـدا بـە شـێوەی (ژیڤـان) بـەکارهاتووە، وەك صەیدی یەکەم دەڵێ:

نە (ژیڤانۆ) مەژیڤۆ بێ تە ساتێ

حەیاتەمنی ، حەیاتەمنی ، حەیاتم

گۆڕانی وشەی ژیڤەنـە - ژیڤـەن – ژیڤـان و پاشـان سـوانی پیتـی (ڤ) و گۆڕانی بەرەو (ژیان). وشەی (ژین) یش هەر لەم ریـشە و لـە زازاییـدا کـورت دەبێتەوە بە (ژی). لە ئەدەبیاتی کاکەییەکاندا بـە شـێوەی (زیـا) ش بەرچـاو دەکەوێ، وەك: (سەیید مستەفا) دەڵێ:

بیەنان شەعبان (زیا)م وەچینە

ئیبن جەعفەر دیم ئەز نە مەدینە

لە شێوازی ئەردەلأنیدا (زینگی) لە کەلڕیدا (زینـەی) لـە لـوڕی و لەکیـدا (زنەی) لە گۆرانی نوێدا (ژیوای) و لە زازاییدا (جیو) بەکارهاتووە.

*** ژیە – Jea – ژێ .**

ئەم وشەیە لـە زمـانی کوردیـدا جێگـای دیـارە و زۆر بـەکاردێت. لـە کرمانجی باکووردا بە شێوەی (ژەهـ) و (ژیهـ) بەکاردێت. بـۆ نموونـەی (ژهـ) مەلای جزیری دەڵێ:

گەر شوهبەتی پەروانە د بەزمێ تە چ سەد گڕ

سەد نالە هەزار رەنگی وەکی چەنگ و (ژیهـ) ێ من .

ئەم (ژیهـ)ەی مەلای جزیری مەبەست (ژێ) ی ئامێری مۆسیقیە و لە کوردیدا بەو داوە باریکانەش دەگوترێ (ژێ) کە بە کەوانەوەن. ژێ ی کەوان کە تیری پێ دەهاوێژرێت.

*** ساما – Sama – زانینی ئاوازەکان .**

ئەم وشەیە بەشی دووەمی کتێبی (ڤیدا) یە، بەو واتایـەی کـە نووسـیمان. دیارە وشەی (سەما) کە پەیوەندی بە ئاواز و مۆسیقاوە هەیە لەم وشەیە بەجێماوە، لە فارسی و عەرەبیدا پیتی (ع) ی خراوتە سەر و بۆتە (سماع). دیارە فارسەکان لە عەربیان وەرگرتووە، چونکە پیتی (ع) لە زمانی فارسیدا نیە.

*** ساموها – Samuha – دانیشتوان ، خەڵکی شوێن .**

ئەم وشەیە لە ناوی (زامـوا) وە نزیکـە، دانیـشتوانی کـۆنی بەشـێکی کوردستان. (زاموا) کان (لۆلۆ) شـیان پێـدەگوترێ کـە ئـەمیان ناولێنـانێکی سۆمەریە بە واتای (خەڵکان) (لۆ) تاکە و بە واتـای (کـەس) دێـت. (لۆلـۆ) کۆیە بەواتای (کەسەکان) یا (خەڵکان).

*** ستری – Stri – مێ ، پێچەوانەی نێر .**

ئەم وشەیە لە کوردیدا شێوەی (ساتەری) وەرگرتووە، بەواتای (ژن)ێ کـە بەشتێك ئارەزووی سێکسی بشکێنێ. لەبەرئەوەی (ساتەری) بەو ژنە دەگوترێ و ئەمیش لە ڕەگەزی مێیە، کەواتە بەجێماوی وشەی (ستری)ە. هـەروەها لـە ئاڤێستاشدا بەواتای (ژن) و (مێ) دێ.

*** ستوورا – Stura - ئوستوورە .**

ئەم وشەیە بە شێوەی (اسطورە) چۆتە ناو زمانی عەربییەوە.

لە زمانی کوردیدا هەندێ جار (ئە) یا (ئو) دەخرێتە پێش ئەو وشانەوە کـە بە (س) دەست پێدەکەن. بۆ نمونەی (ئە) وەك:

- ستێر = کرمانجی باکوور، کرمانجی ناوەڕاست (ئەستێرە).
- سپێ = ئەسپێ.
- سپیدار = ئەسپیندار.
- ستێ = ئەستێ.
- بۆ نمونەی (ئو) ش وەکو:
- ستان = ئوستان.

*** ستەر – Star – ئەستێرە .**

لە ئاڤێستدا بەهەمان شێوە بەکارهاتووە، لە پەهلەویدا بۆتە (سیتار) یا (سیتەر).

لە کرمانجی باکووردا (ستێر) دەگوترێ وەك مەلای جزیری دەڵێ:

مەحبوب وەك (ستیر)ە گۆڤەند و عیشقبازی

تێکل بچین سەمایێ هشیار و مەست و سەرخوەش

بۆ شێوەی (ستارە) وەك مەولەوی دەڵێ:

(ستارە)ی رجات هەردمم دارۆ سوو

دەماخ شاد وە بۆی (ولاتیأسوا) .

لە گۆرانی کەڵڕی و جاف و ئەردەڵانیدا (هەسارە) لە فەیلی و لەکی و لوڕی و بەختیاریدا (ئاسارە) لە ئینگلیزیدا (Star) دەگوترێ کە وەك شێوە سانسکریتیەکەی ماوەتەوە. کوردەکانی تورکمانستان (چیك)ی پێ دەڵێن.

*** ستهارە – Sthara – ستار ، ئۆقرە .**

ئەم وشەیە لە شێوەزارەکانی لوڕی و لەکی و کەڵڕیدا بە شێوەی (سیتار) بە کاردێ، لەناو جاف و ئەردەڵانیدا (ستار) وەك دەگوترێ:

- منداڵێکی بێ ستارە.
- منداڵەکە ئەمشەو ستاری نەبوو.
- کەمێ ستارت هەبێ.

- ستاری لێبڕاوە.

*** ستهەنە – Sthana – ستان .**

لە ئاڤێستادا (ستانە) و لــە پەهلەویــدا (ســتان). کــە بــەم شــێوە زۆر دەبینرێ وەك: (کوردستان، گۆڕســتان، دارســتان، کوێــستان، مێروســتان، دادستان، بۆیستان، گوڵستان) و شاعیری گــەورەش (مــەحوی) بــە ســەلیقەی شیعریی خۆی چەند وشەیەکی لەسەر داتاشێوە، وەك:

(وحوشستان، زوخاڵستان، موشریکــستان، چەمەنــستان، زوڵمەتــستان، دڵستان، پێغەمبەرستان)

هەروەها وشەی (کافرستان)یش لە زووەوە لە کوردیدا بــەکار دەبــرێ، وەك صەیدی یەکەم دەڵێ:

دڵبــەر دڵ ئەستانـــــای جـــەمن
شەرت ئی دڵ ئەســـــتانی نـــــیۆ
جەورش مەدە ، رە نجش مەکەش
خــۆ کافـــــــرستانی نـــــــیۆ

*** سەڤەن – savan – سەگ .**

لە ئاڤێستادا (سپەن) و لــە پەهلەویــدا شــێوەی (ســەگ)ی وەرگرتــووە. شەبەکەکان بەشێوەی (سپە) بەکاری دێــنن. لــە جــافی و فــەیلی و ســۆرانی و

کرمانجی باکووردا کورت دەبێتەوە بە (سە). هاوواتاشی دەبێتە (سپەڕ)، (سپلۆت). وشەی (سپلۆت) لە ئەردەلانیدا واتای (گلاو)ی وەرگرتووە. سەگیش گلاوە.

*** سڤەن – Svan – سپی .**

لە ئاڤێستادا (سپەیتە) و لە پەهلەویدا (سپێت) بەکارهاتووە. لە لوڕیدا (سیبی) و لە کەلڕیدا (سفی). هاوواتای لە کوردیدا دەبێتە (چەرمە، چەرمگ، چەرموو، گەور، سیاو، شەروتی، کەژ) لە زمانەکەماندا (سپیدە) یا (سفید) هەیە بەواتای بەرەبەیان — ئەو کاتەی کە دنیا بە گزنگی خۆرسپی دەبێت. بۆ (سپیدە) مەلای جزیری دەڵێ:

وی (سپیدە) ژبورجی قەوس ئەبرو نوماندن ماهی نەو
خوەش ژبورجی ئەبروان ڤێرا کشاندن ماهی نەو .

بۆ نمونەی (سفیدە) ش نالی دەڵێ:

لە دوگمەی سینە دوێنێ نوێژی شێوان
بەیانی دا (سفیدە) ی باغی سێوان

هەروەها بە شێوەی (ئەسپین) یش بەکاردێ وەك (ئەسپیندار) بە واتای (سپی چنار) و هەم ناوی گوندێکیشە.

*** سوریە – Surya – خۆر .**

ئەم وشە لە ئاڤێستادا بە شێوەی (خڤەر) و لە پەهلەویدا (خیوەر) بەکارهاتووە. وشەی (سوریە) لە یەکەم گۆڕانیدا دوو پیتی کۆتایی سواوە و (سور) ی ماوەتەوە. ئەمیش گۆڕاوە بە (هۆر) کە لە گۆرانی کۆن و ئێستەش لای شەبەکەکان بەم شێوەیە. لە زمانەکەماندا گۆڕانی نێوان پیتی (س) و (هـ) هەیە هەروەك لە وشەی (ئەسمی) دا باسمان کرد. هەروەها لە نێوان پیتی (هـ) و (خ) دا گۆڕانمان هەیە وەك:

- خەست، لە جافی و ئەردەڵانیدا دەبێتە (هەس).
- خوون، لە گۆرانی کۆندا (هوون) بەکارهاتووە.
- خاڵۆ، لە لوڕیدا دەبێتە (هالۆ). ...
- خیم، دەبێتە (هیم)

بەم پێیە وشەی (سور) گۆڕاوە بە (هور) و پاشان بەرەو (خۆر) هاتووە، دواتر لەم فەرهەنگەدا گۆڕانی پیتی (س) و (هـ) دەبینرێ. بەتایبەتی لە نێوان سانسکریت و ئاڤێستادا.

*** سووکەڵە – Sukalla – سووکەڵە ، پڕکار .**

ئەم وشەیە بەبێ گۆڕان وەك خۆی ماوەتەوە، لە کوردیدا کەسێك لەشی سووك بێ و لە کارکردندا گورج و گۆڵ بێ پێ ی دەگوترێ (سووکەڵە). وشەی

(سووکەڵە سوار) بە واتای (سوارچاك) دێ. هەروەها (سووکەڵە) بە واتای (شتی چکۆلە و سووك)یش دێت.

*سۆما – Soma

ئەم وشەیە بەم واتایانە هاتووە (مانگ، خودای مانگ، راستی، شەرابی ئیلهام بەخش، شیرە، گیای ژینەوەری، ئاوی ژیان، شیرەی پیرۆز، گەوهەری مرۆڤ)،

لە ئاڤێستاشدا هەمان ئەو واتایانەی هەیە لەگەڵ واتای (دەرمان، فریشتە = ئیزەدی دەرمان) ئەگەر لەناو واتاکاندا (خوای مانگ) یان هەمان هەر (خوا) لەبەر چاوبگرین ئەوا بە پێی گۆڕانی پیتی (س) و (هـ) دەچینە سەر وشەی (هۆما) کە لە ناو زازاییەکاندا بە واتای (خوا) بەکاردێت وەك:

- هۆمای بکۆ = خوا بیکا.
- هۆمای زانۆ = خوا دەیزانێ.
- هۆمای سینەنی = لە رای خوا.
- هۆمای گرۆتا = خوا گیانی بسێنێ.

شایانی باسە لە دەڤەری ورمێ شارۆچکە و ناوچەی (سۆما) هەیە. کە دیارە پاشماوەی وشە سانسکریتیەکەیە .

هەروەها (سۆما) لە کوردیدا بە واتای (ڕووناکی چاو)، (ئاسۆ)، (تروسکەی ڕووناکی لە دوور) بەکاردێ.

*** سۆمە – Soma – گیای ژیان .**

لە ئاڤێستادا (هەوومە) بەکارهێنراوە. کە گیایەکە لە دینی زەردەشتدا سووتاندنی حەرام بووە، چونکە شەرابی تایبەتی لێگیراوە و لە مەراسیمە مەزهەبییەکاندا خوراوەتەوە، بیستوومە کە لە گوندێکی نزیکی (دزڵی)ی هەورامان تا ئێستەش بەو گیایە هەر (هوومە) دەڵێن.

*** سوندەرە – Sundara – هونەر .**

لە ئاڤێستادا (هونەرە) بەکارهاتووە و لە پەهلەویدا کورت بۆتەوە بە (هونەر) ئێستە هەر بەم شێوە پەهلەویەی لە هەموو زمانی کوردیدا ماوەتەوە، لەم وشەیەدا گۆڕانی پیتی (س) بە (هـ) دیارە.

*** سهایا – Shaya – سایە .**

لە پەهلەویدا بە شێوەی (ئەسایا) بەکارهاتووە، وشەکە (سهایا) بەم شێوە ڕێگەی گۆڕانی گرتووە، سهایا – سایا – سایە. لە فەیلی و لەکی و لوڕی و کەلهوڕیدا کورت دەبێتەوە بە (سا)، لای شەبەکەکان (سایك) بەکار دێ،

لە گۆرانی کۆن و نوێدا (سای، سایە، سەهەند، سەی) لە موکریانی و سۆرانی و بابانیدا (سێبەر) کە لە ئەردەلانی و جافیدا دەبێتە (سێوەر). هەروەها بە شێوەی (سایە) ش دەبینرێ، وەك دەگوترێ.

- لە سایەی خواوە.
- لە سایەی سەری تۆوە.
- سایەت لەسەرمان کەم نەبێ.

کوردەکانی تورکمانستان بەشێوەی (سیا) بەکاری دێنن.

هاوواتایشی لە کوردیدا دەبێتە (نسار، نزار، نسێ، پەسار)

* سەپتە – Sapta – حەوت .

لە ئاڤێستادا (هەپتە) و لە پەهلەویدا (هەفت) بەکارهاتووە. لە میتانیدا (سەتتە) و لە لاتینیدا (**Septem**) و لە یۆنانیدا (**Hepta**) لە زمانی کوردیدا جگە لە (حەوت) بە شێوەی (هەفت) یش زۆر بەکاردێت.

بۆ نمونەی (هەفت) دەگوترێ:

- هەفتاو = بە حەوت ئاو شوشتن (گلاۆی دەرکردن).
- هەفتاڤ = حەوت جار شتنی پیسی.
- هەفتەکێش = لە فالّ کێشانی ماین و ماکەر لەو حەفتەدا کە زاوە.
- هەفتۆك = هەفتانە.

بۆ نمونەی (حەفت) یش وەك: -

- حەفتەوانە = حەوت ئەستێرەن کە لێکەوە نزیکن (بنات النعش).

- حەفتانە = حەوت ڕۆژ جارێ.

- حەفت ڕوو = کینایەیە لە ریایی کەر.

- حەفت لۆ = حەوت چین لەسەر یەکتر.

*** سەپتەتی – Saptate – حەفتا .**

لە ئاڤێستادا (هەپتایتی) و لە پەهلەویدا (هەفتات) بەکارهاتووە. لە کوردیدا (هەفتا)ش دەگوترێ.

*** سەچەتی – Sacate – لێخوڕین ، ئاژووتن .**

ئەم وشەیە لە ئاڤێستادا بەشێوەی (هەچەتی) بەکارهاتووە. ئەمیش لە کوردی ئەمڕۆدا کورت بۆتەوە بە (هەچە) کە بۆ لێخوڕین و ئاژووتنی گوێدرێژ بەکاردێت.

*** سەم – Sam – هەم ، بوونم هەیە .**

لە ئاڤێستا و پەهلەویدا (هەم) بەکارهاتووە. ئێستەش لە هەموو زاراوەکانی زمانی کوردیدا بەم شێوە بەکاردێ. وەك دەگوترێ:

- من هەم.

- تاكو هەم. . .

*** سەمە – Sama – هەموو .**

لە ئاڤێستادا (هەمە) بەكارهاتووە، لـە پەهلەويـدا (هـەماگ) كـە ئـەم شێوە پەهلەويەى لەناو جافى و ئەردەلأنيدا بۆتە (هەمگ). وەك دەگوترێ:

- هەمگى بێرە = هەمووى بێنە.

- هەمگمان هەسمان = هەموومان هەمانە.

لە كورديدا (هەمى) ش بەكار دێ. لە كرمانجى باكووردا (حەموو) (حەمى) دەگوترێ، وەك: مەلاى جزيرى دەڵێ:

عالم (حەمى) تێك بوو بە صەف

سـەيرين ل شـاهى من بە خـەف ... هتد

بۆ شێوەى (حەموو) ش مـەلا مـەحموودى بايەزيـدى نوسـيويە: { ژ بـۆ ميرى مەعلوم ژى حەموو ئەسبابێ خوندكارى و. .. هتد }.

*** سەنتى – Sante – هەن ، بوونيان هەيە .**

لە ئاڤێستادا (هەنتى) بەكارهاتووە. ئەميش كورت بۆتەوە بە (هەن).

*** سیامە – Seama – سیا .**

لە پەهلەویدا (سیا) بەكارهاتووە، لە زمانی ئەمڕۆی كوردیدا وشەكە بەرامبەر بە (ڕەش) برەوی خۆی هەیە. لە گۆرانیدا (سیاو)، لە لوڕی و لەكیدا (سی) لە فەیلیدا (سیە) بۆ نمونەی (سیا) نالی دەڵێ:

پەچەیی پەرچەمی یو ، پرچی (سیا)
هەر دەڵێی مانگــەشەوە كوڵمی تیا .

هەروەها هەندێ وشەی لەسەر داتاشراوە، هەندێكیان وەك:

- سیاچەمانە = ئاوازێكی كۆنی تایبەت بە هەورامان.
- سیاوڵە = ڕەشكە.
- سیامالّ = ڕەشماڵ، زۆم.
- سیاتۆمە = ڕەشتاڵە.
- سیابۆ = گیایەكی بۆن خۆشە دەكرێتە ناو ژاژی.
- سیاڕۆ = بەخت ڕەش.

هەروەها گوندێك لە نزیك شاری (بانە) هەیە بەناوی (سیاومە) كە زۆر لە وشەی (سیامە) وە نزیكە.

*** سیمان – Seman – رادە و سنوور .**

لە كوردیدا ئەوەی لەم وشەیەوە نزیك بێت ناوی گوندی (سیمان)ە لە سەر گوێ ئاوی سیروان، ڕۆژئاوای شاری جوانڕۆ.

*** شاش = Sas = شەست .**

ئەم وشەیە لە ئاڤێستادا بە شێوەیەكی گران بەكارهاتووە (خشڤە شتی)، لە پەهلەویدا بۆتە (شەست) كە لە كوردیدا بەشێوەیەكی زۆر وەك پەهلەویەكەی بەكار دێ. لە سۆرانی و موكریانیدا دەبێتە (شێست). هەروەها وشەی (شاسە) مان هەیە بە واتای (شەستە باران).

*** شاكا = Saka - شاخ ، شاخی ئاژەڵ .**

ئەم وشەیە لە پەهلەویدا كورت بۆتەوە بە (شاك). ئەمیش گۆڕاوە بە (شاخ)، لە كۆندا گۆڕانی پیتی (ك) و (خ) هەبووە، وەك:

- (ئاكورە)ی ئاڤێستایی بۆتە (ئاخوڕ).
- (كەندەك) ی پەهلەوی بۆتە (خەندەك) و بەشێوەی (خندق) چۆتە ناو زمانی عەرەبییەوە.

هاوواتای (شاخ) لە كوردیدا دەبێتە (قۆچ)، (سترۆ)، (شەقۆن).

*** شڤە — Sva - شڤان — شوان .**

ئەم وشەیە لە پەهلەویدا گۆڕاوە بە (شپان). لە كرمانجی باكووردا شێوەی (شڤان)ی وەرگرتووە و ئەم وشانەی لەسەر داتاشراوە.

- شڤاندیلکە = چۆلەکە.

- شڤان کوژ = مەلێکە.

- شڤان خاپێن = شوان خەڵەتێنە — مەلێکە.

وشەکە بەم شێوە گۆڕاوە (شڤە، شڤا، شڤان). (شوان) یش هەر ئەوەیە و پیتی (ڤ) گۆڕاوە بە (و) کە لە نێوان کرمانجی باکوور نێوەڕاستدا ئەم گۆڕانە زۆر دەبینرێ. لە زاراوەی لوڕیدا (شۆو) دەگوترێ.

*** شڤەکەرە = Svakara – شڤان ، شوان .**

ئەم وشەی سەرەوە هەردووکیان لە سانسکریتیدا هەن. لە زمانی کوردیدا ئەوەی لەمەوە نزیك بێت وشەی (شوانکارە) یە. کە بەم واتانە بەکار دێ:

١ — بەخێوکردنی ماڵات بە (بەر بە نیوەیی).

٢ — کەسێك کاری شوانی بکات.

٣ — ناوی هۆزێکی گەورەی کوردە کە بەشێکیان کاتی خۆی کۆچیان کردووە بەرەو دەڤەری (شیراز) و تا ئێستەش ماون.

*** شوورە — Sura – شۆڕشگێڕ .**

دیارە وشەی (شۆڕش) لە (شوورە) وەرگیراوە و ئەو کەمە گۆڕانەی بەسەردا هاتووە. (شوورە) لە کوردیدا بە شێوەی (شۆڕ) بەکار دێ. وەك سەیید یاقۆی مایدەشتی دەڵێ:

(شۆڕێ) وەسەرم كەوتكە لەی مەستیی چاوە

هیچ جێگە نەنیشم مەگەر ئەی جیٚ كەشراوە .

هەروەها وشەی (شەڕ) یش هەر پاشماوەی (شورە)یە، چونكە زاراوەی (شەڕوشۆڕ) مان هەیە.

*** شووكە – Suka – تووتی .**

ئەم وشەیە نەمبیستووە بۆ ئەو واتایە لە كوردیدا بەكاری بهێنرێ. تەنیا ئەوەندە هەیە كە لە ناوچەی (شارباژێڕ) گوندێك بەناوی (شووكێ) هەیە، دوور نیە پاشماوەی ئەم وشەیە بێت.

*** شەركەرا – Sarkara – شەكر .**

لە پەهلەویدا بۆتە (شەكەر) كە ئێستەش لە شێوازەكانی (گۆرانی، ئەردەلانی، لوڕی، لەكی، فەیلی، كەلڕی) بەهەمان شێوە بەكاردێت.

وشەكە بۆتەوە بە شەكر. كە بەشێوەی (سكر) چۆتە ناو زمانی عەرەبییەوە و لە ئینگلیزیشدا (**Suger**) دەگوترێ.

(شەكرا) ناوی گوندێكە كە پتر لە (شەركەرا)وە نزیكە.

*** شەش – Sas – شەش .**

ئەم وشەیە لە ئاڤێستادا بەشێوەیەکی گران بەکارهاتووە کە (خشووەش)ە. لە پەهلەویدا هەر (شەش) ە کە ئێستە لە هەموو کوردیدا بەم شێوە بەکاردێ جگە لە گۆرانی کە دەڵێن (شش).

*** شەڤەڵە – Savala – شەخەڵ .**

لە کوردیدا (ئەشخەڵ) و (شێخەڵ)یشی پێدەگوترێ و وشەی (شەخەلان) و (شەخساڵ) یش هەن. لە وشەی (شەڤەڵە) دا پیتی (ڤ) گۆڕاوە بە (خ). کە تا ئێستە لە کوردیدا نەمدیووە.

(شەدەڵە) گوندێکە کە دەبێتە ناوەندی بزوتنەوەی (حەقەکان)، دوور نیە لە (شەڤەڵە)وەرگیرا بێت، چونکە ناوچەیەکی لێڕەوار و پڕ لە شەخەڵە.

*** فرەثەهـ – Frathah – فرە ، زۆر .**

لە ئاڤێستادا (فرەثە) و لە پەهلەویدا (فرای) گۆ کراوە، لە فەیلی و لەکی و لوڕی و جافی و ئەردەلانی و زازاییدا (فرە) و لە گۆرانیدا (فرێ) دەگوترێ.

وشەی (فرەڤەهـ) بەرە و (فرەڤە) و پاشان دوو پیتی دواوەی سـواوە و (فـرە) ی ماوەتەوە و هەروەها هەندێ وشەشی لەسەر داتاشراوە، وەکو:

- فرە وەڕانی = زۆر بلێ، هەڵەوەڕ.
- فرە وێژ = چەنەباز.
- فرە ڕوو = ڕووبین، دووڕوو.
- فرە بەش = دارایی و داهاتی زۆر.
- فرەوان = کە بۆتە فراوان = زۆر بلاو، بەر بلاو.
- فرەماگ = دێرینە، شتێ زۆر مابێتەوە.

هاوواتای لە کوردیدا دەبێتە (زاف، زەحف، گەلێك، زێدە).

* ڤاتە – Vata – با .

لە ئاڤێستادا بەهەمان شێوە بـەکارهاتووە، لـە پەهلەویـدا (وات) گـۆ کراوە. لە گۆرانی و لەکی و کەڵڕیـدا کـورت بۆتـەوە بـە (وا). وەك مەلـەوی دەڵێ:

چەمەڕای (وا)ێن نەسیم بدۆ لێش

ریشەکەنش کۆ ساکن بۆ پەی وێش.

هەندێ جار لە لوڕی و لەکیدا (وای)ش دەگوترێ، لە زازاییدا (ڤا) بەکاردێ. دیارە کە (ڤاتە، وات، وا، ڤا، با) یەك ڕیشەن، شایانی باسە لە زمانەکانی (تەبەری)، (تاتی) و (گیلەکی) دا هەر (وا) گۆ دەکرێ.

*** ڤاسە – Vasa – شوێن .**

لە ئاڤێستادا بەشێوەی (ڤەچ) و (ڤیچ) و (ڤاچ) بەکار هاتووە، لە زمانی کوردیدا پاشماوەی گۆڕانی نێوان پیتی (س) و (چ) مان هەیە وەك:

- بڵێسە = بڵاچە (شێوەی جاف).
- پێچە = پێسە (شێوەی فەیلی). ژنان لەسەری دەبەستن.

مامۆستا هەژار وشەی (ڤاچ)ی لە هەنبانە بۆرینەدا هێناوە بە واتای (شوێن) لای فەیلیەکانیش بە شێوەی (واچ) شوێنەواری ماوە وەك (ئاگر واچ) بەواتای ئاگردان یا شوێنی ئاگر بەکاری دێنن. بەم پێیە (ڤاسە، ڤاچ، واچ) یەك ڕیشەن.

*** ڤرکە – Vrka – گورگ .**

لە ئاڤێستادا (ڤەرکە) بەکارهاتووە، لە پەهلەویدا گۆڕاوە بە (گورگ). شەبەکەکان بەشێوەی (وەرك) و لە گۆرانیدا (وەرگ) گۆ دەکرێ. لە کرمانجی باکووردا (گور). وەك وتراوە:

هێستراوان ل بێدەرو نە دز دین نە (گور) دخۆن

— (مەتەڵ — مێرووله)

هەروەها له كرمانجى باكووردا به شێوەى (ڤەرف)یش هەیه، ئەمیش له ریشەى (ڤەرك) ه به گۆڕانى پیتى (ك) به (ڤ).

* ڤرەنه – Vrana – برین .

گۆڕانى یەكەمى ئەم وشەیه به (ڤ) دەست پێدەكات به (ب). ڤرەنه — برەنه — برین . كه ئەم گۆڕانەش به تایبەتى له نێوان هەردوو شێوەى كرمانجیدا بەرچاو دەكەوێت. وەك:

- ڤادان = بادان.
- ڤارین = باران.
- ڤل = بڵ.
- ڤیست = بیست.

هاوواتاى (برین) له كوردیدا دەبێته (زام)، (رێش)، (زەخم). له لوڕیدا (زەم) دەگوترێ.

* ڤرێشتى – Vriste – وەشت .

له ئاڤێستادا (وەشتەرە) بەكارهاتووە. له شێوەى لەكى و لوڕى و گۆرانیدا بۆتەوە به (وەشت) وەك مەولەوى بەكارى هێناوە و دەڵێ:

دڵ بیەن وە دار سەرکەلی لای (وەشت)

لافاوان ئامان ریشەش وست وە دەشت .

وشەی (ڤرێشتی) بەم جۆرە گۆڕاوە و کورت و سانا بۆتەوە (ڤرێشتی — ورێشتی • وێشتی — وەشت).

هاو واتای لە کوردیدا دەبێتە (باران) و (یاغەرۆ).

* ڤەییچە — Vaeca – وەچە .

لە ئاڤێستاشدا بەهەمان شێوە بەکارهاتووە، لە پەهلەویدا (وەچەك). ئەم وشەیە لە زمانی کوردیدا (بەچە) و (بەچکە) و (بێچو)ی لە پاش بە جێماوە. هاووواتایشی دەبێتە (نەوە، نەتیژە، نەڤی، زاتۆرە، تۆرەمە، بەرەباب، رەچەڵەك، نەژاد، نەڤیچر)

* ڤەدوو — Vadu – رەدوو .

لە ئاڤێستادا بەشێوەی (ڤەدئوویە) بەکارهاتووە. لە کرمانجی باکووردا هەر بەشێوەی (ڤەدوو) ماوەتەوە، وەك دەگوترێ:

- ڤەدوو کەوتن = رەدوو کەوتن، شوێن کەوتن.
- ڤەدوو خستن = رەدوو کەوتن، وەدوو کەوتن.

*** ڤەراهە – Varaha – بەراز .**

لە ئاڤێستادا (ڤەرازە) و لە پەهلەویدا (وەراز) بەکارهاتووە، لە زمانی کوردیدا گۆڕانی نێوان پیتی (هـ) و (ز) شوێنەواری ماوە وەك:

- باهوو = بازوو.
- هەری = زەری.

بەم شێوە لە نێوان سانسکریتی و ئاڤێستادا (ڤەراهە) گۆڕاوە بە (ڤەرازە) و پاشان بەرەو (وەراز) و (بەراز) هاتووە. لە شێوەکانی لوڕی و لەکی و فەیلیدا (ویراز) دەگوترێ. لە ئەرمەنیدا (ورەز) لە هیندیدا (وراها).

*** ڤەرتوڵە – Vartulla – خرتەڵە .**

لە کوردیدا بە ئاستەم گۆڕانی پیتی (ڤ) بە (خ) دەبینرێ وەك:

- خیچ = ڤیچ (کرمانجی باکوور).
- نالی بۆ (خیچ) دەڵێ:

پێم دەڵێن مەحبووبە خێل و خیچە مەیلی شەڕ دەکا
خێل و خیچە ، یا تەرازووی نازی نەختێ سەر دەکا

- خێل = ڤێر (کرمانجی باکوور).
- خاڵی = ڤالا (کرمانجی باکوور).

وشەکانی (خرتۆڵە، خڕکەڵە، خڕیلانە، خرتەڵە، خڕیلە، گردەڵە، گردیلە) لەسەر (ڤەرتوڵە) داتاشراون.

*** ڤەرە – Vara - بەرە .**

بەواتای تیرە و هۆز و ڕەچەڵەك دێ وەك دەگوترێ.

- سەیید لە بەرەی پێغەمبەرن (د.خ).
- مرۆڤ لە بەرەی ئادەم و حەوایە.
- سالم لە بەرەی ساحیبقڕانە.
- بەرەباب، وشەیەکە زۆر بەکاردێ.

*** کاپوورە – Kappura - کافوور .**

شیرەی وشکەوەبووی درەختێکە، ڕەنگی سپیە و بۆنی خۆشە. ئەم وشەیە لە زمانی پەهلەویدا کورت بۆتەوە بە (کاپوور). ئێستە لە زمانی کوردیدا شێوەی (کافوور)ی وەرگرتووە کە ئەوەش پەیوەندی بە گۆڕانی پیتی (پ) لەگەڵ (ف) هەیەو لە زمانەکەماندا ئەم گۆڕانە بەدیدەکرێت. وەکو (پتیلە) کە (فتیلە) ش بەکار دەهێنرێ.

*** کارە – Kara – کار . (پاشگر) ە .**

بۆئەم پاشگرە هەندێ وشەمان هەیە کە تێیاندا ماوە، وەك (دروستکار، خوێندکار، ستەمکار). . . هتد.

له ئاڤێستادا بەشێوەی (کەر) بەکارهاتووە، ئەمیش لە زمانی کوردیدا جێگای دیارە، وەك: (شەنكەر، داگیركەر، كارەكەر، وێرانكەر) لە (سۆمەریدا) (گەر) بێژراوە. لە زمانەكەماندا بەم شێوەش دەبینرێ، وەك (مسگەر، تەونگەر، زێڕینگەر، ئاسنگەر). دیارە كە (كارە، كەر، گەر، كار) هەموویەك ڕیشەن.

*** كاڵە – Kala – كولاو .**

بەشێوەی (كاڵە) لە زمانی كوردیدا (كاڵە بڕوێش)مان هەیە بەواتای (ساوار لە گەنمی نەكولاو).

یا وشەی (كاڵەكوت) هەیە بە واتای (ئەو مێوژەی كە دەكوڵێنرێ بۆ شەربەت). هەروەها لەسەر وشەی (كاڵە) وشەی (كوڵ)مان هەیە وەك (كەف و كوڵ) بە واتای شلەمەنی كە دەكوڵێ كەف دەكات و كاتێ ئاوی ساردی پێدا بكەی نەكەفەكەی و نەكولانەكەی نامێنێ، لەم كاتەدا پێی دەگوترێ (كەف و كوڵی) دامركایەوە.

دیارە (كوڵ) لە ڕیشەی (كاڵە) یە و پاشان شێوەی (كولان)ی وەرگرتووە. وشەكانی (كولا، كولاندی، بیكوڵێنە، كولاندن. .. هتد)ی لەسەر داتاشراوە.

*** كرەتو – Kratu – ئازا .**

لە ئاڤێستادا (خرەتو) و لە پەهلەویدا (خیرەت) بەكارهاتووە. لەزمانی كوردیدا گۆڕانی نێوان پیتی (ك) و (خ) مان هەیە، وەك:

- کانی = خانی (کرمانجی باکوور).

- کەر = خەر (فەیلی).

- کزەکز = خزەخز (کەڵڕی).

بەم شێوە لە کوردیدا وشەی (خورت) مان هەیە بەواتای (ئازاو بە هێز) وشەی (خورتی) بە واتای (زەبری هێز).

دیارە وشەی (غیرە = غیرەت)ی عەربی لەم ڕیشەیەوە گیراوە.

وشەی (کرەتو — خرەتو — خیرەت — خورت) یەك ڕیشەیان هەیە.

* کرەیە – Kraya – کڕین .

لە زمانی کوردیدا وشەی (کڕین) جێگای دیارە و گەلێ وشەشی لەسەر داتاشراوە، وەکو (کڕیار، کڕینۆخ، کڕا، کڕاو، کڕیم، کڕیمان، بیکڕە، مەیکڕە و. ... هتد)

هاوواتای لە کوردیدا دەبێتە (سەندن) کە لە جافی و ئەردەڵانی و کەڵڕی و لەکی و فەیلیدا بە کاردێت و برەوی هەیە، هەروەها لە گۆرانی دا (ئەسای) هەیە و لای زازاییەکان (هەری نایش) بەکاردێ.

* کرەیین – Kraeen – کڕیار .

ئەمیش هەر لەسەر ڕیشەی وشەی پێشووە.

*** کریمی – Kreme – کرم .**

ئەم وشەیە لە زمانی پەهلەویدا بۆتە (کەرم) کە ئێستەش زازاییەکان بەم شێوەیە پەهلەویەی بەکاری دێنن.

کرم = جانەوەرێکی خزۆکە لەناو خاك ومیوە و گۆشتی گەنیودا پەیدا دەبێ و هەندێ جار لەناو سکی مرۆڤیشدا دروست دەبێ.

ئەم وشەیە لەناو زمانی کوردیدا جێگای دیارە و هەندێ وشەشی لەسەر داتاشراوە، وەکو:

- کرماوی = شتێ کرم تێی دابێ.
- کرم خواردوو = کرماوی.
- کرمژنە، کرمەژن، کرمەژنە، کەرمەژەنە = کرماوی.
- کرمکوژە = گیایەکە کرم دەکوژێت.
- کرمکیز = ژانەسك لە ئەنجامی هەبوونی کرمەوە.
- کرمۆڵ = کرم تێکەوتوو، کرماوی.
- کرمەرێز = شوێنێکی لەش کرم تێیدابێ.
- کرمەسوورکە = کرمێکە لە بن خاکی شێداردا دەژی بۆ دەرمان بەکاردێت.

- كرمی بەفر = كرمێكـی سـپیە لـە ژێـر بـەفردا دەژی و لـە كوێـستانە سەختەكاندا وشكی دەكەن و دەیكەنە ناو ئاو و دۆوە بۆ سارد كردنیان.

*** كشیرە – Ksera – شیر .**

وشەكە لە یەكەم گۆڕانیـدا پیتـی (ك)ی سـواوە و (شـیرە)ی ماوەتـەوە، ئەمیش لە پەهلەویدا كورت بۆتەوە بە (شیر). كە ئێستە بە شێوەیەكی فـراوان لە زمانی كوردیدا بەكاردێت. هاوواتایشی دەبێتە (شۆت)، (سووت).

شایانی باسە لە شارەزوور گوندێك هەیە بە ناوی (كشەیەری)، دوور نیە لـە ڕیشەی (كشیرە) بێت.

*** كۆرەك – Korak – خونچە .**

لەناوچەی ڕواندز چیایەك بەناوی (كۆڕەك) هەیـە، دوورنیـە لـەو ڕیـشەیە بێت. هەروەها لە كوردیـدا (كـۆڕەك) بـەواتای (هـەرزن)یـش دێـت. (ئەمـە لێكچوونێكە لە نێوان دوو وشەكەدا).

*** كە – Ka – پاشگری بچووك كردنەوە .**

لە ئاڤێستادا (ەكە) و لە پەهلەویدا (ەك) بەكارهاتووە. ئەم پاشـگرە بـە فراوانی لەناو زمانی كوردیدا ماوەتەوە وەك:

- پیس — پیسکە.

- بەچە — بەچکە.

- پووش — پووشکە.

هەندێ جار پیتی (ۆ)ی پێش دەکەوێ وەك:

- بارِ — بارِۆکە.

- بزن و مەرِ — بزنۆکە، مەرِۆکە.

- جن — جنۆکە. (جن لە ئاڤێستادا هاتووە چۆتە ناو زمانی عەرەبییەوە).

هەندێ جاریش بەشێوەی (ۆك) دەبینرێ. وەك:

- ترسن — ترسنۆك.

- تیر — تیرۆك.

- سەیید — سەیدۆك.

بەشێوە ئاڤێستاییەکەشی (ەکە) هەر هەیە وەك:

- گۆل — گۆلەکە (گوێرەکە).

- کەل — کەلەکە (کاسەی کەل).

وەك پەهلەوییەکەشی (ەك) دەگوترێ:

- کەوش — کەوشەك.

- دەڵ — دەڵەك.

لەزمانی کوردیدا (چە)، (لە)، (لێ) یا (ڵە) هەر ئامرازی بچووك کردنەوەن.

*** کەپۆڵە – Kapola – کاپۆڵ ، تەوقی سەر .**

ئـەم وشـەیە بەشـێوەیەکی بـاو لـە زمـانی کوردیـدا جێگـای دیـارە و (قاپێلکەسەر) یشی پێدەگوترێ. لەشێوازی فەیلی و کەڵڕی و لـەکی (کـەپوڵ) گۆ دەکرێت. لە لوڕیدا (کەپۆلك).

*** کەتوو – Katu – تیژ .**

ئەم وشەیە بەو شێوە لە کوردیدا دیار نیە. ئەوەندەی پاشمـاوەی مابێـت لە ناوچەی شاربازێڕ چیایەکی نووك تیژ بە ناوی (کەتوو) هەیە.

*** کەدا – Kada – کێ .**

لە ئاڤێـستادا (کـوە) و (کەیـە) بـەکارهاتووە، لـە پەهلەویـدا (کـێ) گوتراوە. لە کوردیدا جگە لە (کێ)، (کێهە) و (کامۆ)ش بەکاردێن.

*** کەر – Kar – کردن .**

لە ئاڤێستادا (کـەرە) بـەکارهاتووە، لـە پەهلەویـدا شـێوەیەکی گرانـی وەرگرتووە بۆتە (کەرتەن) لە گۆرانیدا (کەردەن) و لە کرمانجی بـاکووردا (کـرن) گۆ دەکرێ. لە زمانی کوردیدا هەندێ جار (ن) بۆ وشە زیاد دەکرێ وەك:

- بۆ — بۆن. (لە ئەردەلاٚنی و گۆرانی و جافیدا — بۆ -) دەگوترێ. پەهلەوی(بۆد)

- بز — بزن. (لە گۆرانیدا — بز -) دەگوترێ. پەهلەوی (بوز).

- گزی — گزنی. (شێوەی جاف).

بەم پێیە (کەر) پیتی (ن)ی زیاد کردووە و بۆتە (کەرن) و لەکرمانجی باکووردا کورت بۆتەوە بە (کرن).

* کەرت — Kart - کێرد .

لە ئاڤێستادا (کەرەتە) و لە پەهلەویدا (کارت) بەکارهاتووە. لە گۆرانیدا (کارد) دەگوترێ. دیارە (کەرت) و (کەرەتە) و (کارت) و (کارد) یەك ڕیشەن. لە زازاییدا (کێرك) و لە لوڕی و لەکیدا (کارچو) دەبێژرێ و لە سۆرانیدا (سیکارد).

* کەرش — Kars - ڕاکێشان .

لە ئاڤێستاشدا هەر (کەرش) بەکارهاتووە. لە پەهلەویدا ڕواڵەتێکی گرانی وەرگرتووە و بۆتە (کەشیتەن).

وشەی (کەرش) پیتی (ر) ی سواوە و (کەش)ی ماوەتەوە کە ئەمیش بەواتای ڕاکێشان دێ.

- کەشان = ڕاکێشان.

- کەشان کەشان = ڕاکێشان بە زەویدا.

- کەراندش = بەهەمان واتای سەرەوە.

کێش لە وشەی (راکێشان) دا (کێش) هەیە کە لە رەگەزی وشەکەیە، ئەمیش لەگەڵ (کەش) دا یەکێکن.

* کەڕنە – Karna - کەڕ .

ئەم وشەیە لە ئاڤێستادا بەم چەند شێوە بەکارهاتووە (کەڕینا)، (کەڕەپەن)، (کەڕینە)، (کەڕناوس). لە پەهلەویدا کورت و سانا بۆتەوە بە (کەڕ).

وشەی (کەڕ) لە زمانی کوردیدا بەشێوەیەکی فراوان بەکاردێت و هەندێ وشەیشی لەسەر داتاشراوە، وەك:

- کەڕەنسۆ = گوێی تەواو کپ —ئەم وشەیە لە (کەڕناوس)ی ئاڤێستا ماوەتەوە.

- کەڕە کونتێ = بەهەمان واتای سەرەوە.

- کەڕەواڵە = کەسێ هیچی بەگوێدا نەچێت.

- کەڕەمار = مارێکی کوشندەیە. .. هتد.

* کەرە – Kara - کەر .

لە ئاڤێستا و پەهلەویدا بەشێوەی (خەر) بەکارهاتووە، لە شێوەی گۆرانیدا (هەر) دەگوترێ. بەشێوەی (خەر)یش لە کوردیدا پاشماوەی ماوە، وەکو:

- خەرمێزە = خووی ناپەسەند، کەرانە.

- خەر خودا = جالّجالۆکە.

- خەردالّ = دالّەکەر خۆرە.

- خەرگۆلك = کەری کێوی. .. هتد.

*** کەفە – Kafa – کەف .**

لە ئاڤێستادا بەهەمان شێوە بەکارهاتووە و لە پەهلەویدا کورت بۆتەوە بە (کەف) کە ئێستە بەم جۆرە پەهلەویەی لە هەموو زمانی کوردیدا برەوی هەیە.

*** کەکەشە – Kakasa – بن بالّ ، بن هەنگلّ .**

لە ئاڤێستادا (کەشە) بەکارهاتووە، ئێستە لە کوردیدا وشەی (کەش)مان هەیە بەواتای (هەنگلّ).

- بنکەش = بن بالّ، بن هەنگلّ.

مامۆستا (محەمەد ئەمین هەورامانی) ئەم کورد واتەنیەی لەسەر هێناوەتەوە **(هێلکە بە بنکەش دەبرژێنێ)**

*** کەنیە – Kanya – کچ .**

لە ئاڤێستادا (کەنیا) لە پازەندا (کەنیچەك) کە ئەمەیان لە ناو جاف و ئەردەلانی و کەلّڕیدا بۆتە (کەنیشك) و لە گۆرانیدا (کناچە) دەگوترێ. لە

پەهلەویدا (کەنیك) و (دۆخت) بەکارهاتووە. لە گۆرانیدا (کەنی) یش هەیـە و (کەنی کەنی کەنیلە) ئاوازێکی کۆنە و ئێستەش دەگوترێ.

جگە لە (کچ) لە کوردیدا (کیژ، قیز، دۆت، دت)مان هەیـە و هـەروەها مام هەژار لە هەنبانە بۆرینەدا وشەی (کەنیك)ی هێناوە بـەواتای (کـچی شـوو نەکردوو) کە ئەمەیان لەگەڵ پەهلەویەکەدا یەکێکن.

* کهەنی – Khane – کان .

وشـــەکە (کهـــەنی) بـــەم چەشـــنە بـــەرەو (کـــان) کـــورت بۆتـــەوە (کهەنی – کانی – کان). هاوواتای دەبێتە (کـاراك)، (کـارە)، (مـەڵۆەن). وشەی (کان) ئەمڕۆ لە کوردیدا زۆر بـەکاردێ و وشـەیەکی جـێ گرتـووی نێـو زمانەکەمانە.

* کیتو – Ketu – کلك .

لە زمانی کوردیدا وشەی (کوتە) مان هەیە بە واتای کلکەی یا بنـچکی شێلم و توور و گێزەر. . یاخود ئەو کلکە بچکۆلەی کە بە کشمیش و مێـوژەوە هەیە. کەواتە (کوتە) لە ڕیشەی (کیتو)ە، بەڵام بۆ کلکـەی میـوە بـەکاردێ نەك کلکی گیانداران.

*** کەسە – Kas – کەزی .**

وشەی (گێسو)شمان هەیە دیارە هەر لەم ڕیشەیە. لە کوردیدا (زوڵف) و (پرچ) یش بەکاردێ. وشەی (کەسە) گۆڕاوە بە (کەزە) و پاشان بەرەو (کەزی) هاتووە. (کەزەلۆك) ناوی گیایەکی ڕیشەدارە، ڕیشەکەی لە چەپکە موو دەچێ. دیارە ئەمیش هەر لە ڕیشەی (کەسە) یە.

*** کێڵە – Kela – کاڵە – کالە .**

وشەی (کاڵە، کالە، کاڵك یا کاڵەك) لە کوردیدا جۆرێ پێڵاوە کە بنەکەی لە پێست و سەرەکەی لە موو دروست کراوە. حاجی قادری کۆیی بەشێوەی (کاڵەك) بەکاری هێناوە دەڵێ:

بە فیکرت دێ زەمانێ چووینە باڵەك

بە پێ خاوس ، نە کەوشم بوو نە کاڵەك

*** گاثە – Catha – گاس ، بانگ کردن .**

ئەم وشەیە لە ئاڤێستاشدا بەهەمان شێوە بەکارهاتووە. کە دەبێتە بەشی سەرەکی کتێبی پیرۆزی ئاڤێستا و بریتییە لە موناجات و بانگ و هاوارکردن لە ئاهورامەزدا. کە بەشێوەی (گاس) لە ناوچەی سۆران و موکریاندا ماوەتەوە (گاسی کە) واتە (بانگی کە).

*** گریڤە – Greva – گریوە ، ملەی كێو .**

لە ئاڤێستادا (گریڤا) بەكارهاتووە. لە كوردیدا بەشێوەی (گریوە) ماوەتەوە لە پەهلەویدا (گریوەك). لەبەشی (ئەزگڵە) ی نزیك بە چیای (دالاهۆ) چیایەك بەناوی (گریوە) هەیە و لە دەڤەری لوڕستانیش (بالاگریوە)مان هەیە.

هاوواتاشی لە كوردیدا دەبێتە (زینۆ)، (بیستو)، (گەردنە).

*** گۆ – Go – گا .**

ئەم وشەیە لە سۆمەریدا بەشێوەی (گو) بەكارهاتووە. لە ئاڤێستادا (گەوە) لە پەهلەویدا (گاو). . . بەشێوە سانسكریتەكەی لە كوردیدا ڕیشەی ماوە وەك:

- (گۆران) = گۆ + ران. . بەواتای جێگای گا، (ران) پاشگرێكی زمانی كوردیە كە هەندێ جار شێوەی (لان) یا (لان) ی وەرگرتووە.

- (گۆزروان) = گۆ + زروان، گیایەكی گەلاپانی دڕكاویە لە شێوەی زمانی گادا لە بەهاردا پێدەگات و دەكرێتە چێشت. (زروان) بەواتای (زوان)، (زمان) یا (زبان) وشەیەكی كۆنی كوردیە.

بۆ شێوە ئاڤێستاییەكەشی هەر پاشماوەی ماوە وەكو (گەوالان) شوێنێكە لە نزیك هەڵەبجە بە ڕووی ڕۆژئاوادا. لە كەلڕی و گەڕوسی و گۆرانیدا (گاو)

دەبیژرێ، وەك شێوە پەهلەویەکەی. هەروەها وشەی (گا) لە زمانی کوردیدا واتای زل و قەبەشی وەرگرتووە وەك دەگوترێ:

- گابەرد = بەردی زل.
- گاکۆتر = کۆتری گەورە.
- گاماسی = ماسی مەزن.

لە لوڕی و لەکیدا (گۆو)، لە کرمانجی باکووردا (گاڤ) لە فەیلیدا (گاە) گۆ دەکرێ.

* گوراڤ – Gurav – گران .

لە ئاڤێستادا (گەرەڤ) و لە پەهلەویدا شێوەی (گیرەن) ی وەرگرتووە. ئێستە لە کوردیدا (گران) دەگوترێ. لە گۆرانی کۆندا (گرۆن) بەکارهاتووە وەك صەیدی یەکەم دەڵێ:

جیاتی مەڵهەمێ زۆمێ (گرۆن)یم
(فرست از غمزه از ناز چندی ؟)

* گۆشە – Gosa – گوێ ، گوێچکە .

لە ئاڤێستادا بەشێوەی (گەوشە) بەکارهاتووە، لە پەهلەویدا (گۆش) کە بەم شێوە پەهلەویەی لە گۆرانیدا ماوەتەوە. لە کەلڕی و لەکی و لوڕیدا

(گووش) لە فەیلیدا (گوییە) لە کرمانجی باکوودا (گوهـ) گـۆ دەکرێ. وەك مەلای جزیری دەڵێ:

(گوهـ) دە زیکری حال و جوشا بادەیێ
وی ب بولبول را دخوونت بولبولە .

بۆ شێوەی (گۆش) یش خانای قوبادی دەڵێ:

وێنەی غولامان حەلقەی دوڕ نە (گۆش)
کێشاشان قودسیی غاشیەش بە دۆش .

* گوڵپە – Gulpa – قولەپێ ، گوێزنگ .

لە بناری هەورامانی لهۆن – ڕۆژهەڵاتی هەڵەبجە – گوندێك بە ناوی (گوڵپ) هەیە دوور نیە لەم ڕیشەیە بێت. لەوانەیە وشەکە بەم شێوە مابێتەوە (گوڵ – قول)، (پە – پێ).

بۆ گۆڕانی (گوڵ) بە (قول) ئەوا لە کوردیدا هەمانە کە پیتی (گ) و (ق) جیگۆڕکێ دەکەن، وەك :

- گرشە – قرشە.
- گاڵە گاڵ – قاڵە قاڵ.

*** گەرمە – Garma – گەرم .**

لە ئاڤێستا و پەهلەویدا (گەرم) بەکارهاتووە، لە هیندیدا (گەرما) بە واتای هاوین دێت. وشەی (گەرم) لە زمانی کوردیدا جێگای دیارە و هەندێ جاریش لەگەڵ وشەی دیکەدا جووت دەبێ بۆ بەدەستەوەدانی واتایەکی سەربەخۆ وەك:

- دەم گەرم = بەکار.
- گەرمە برین = زام و برینی تازە.
- گەرمکاو = گڕاو.
- گەرماژۆ = کەسێ گەرما بردبێتی.
- گەرما و گەرم = دەست بە جێ.
- گەرماو = حەمام.

*** گەڵە – Gala – گەڵوو ، گەروو .**

لە ئاڤێستادا (گەرەهـ) و لە پەهلەویدا (گەلوك) گوتراوە.

وشەی (گەڵە) بەو گۆڕانەی بەسەریدا هاتووە و بە شێوەی گەڵو لە کوردیدا ماوەتەوە، واتای (دەربەن)یشی وەرگرتووە، وەکو لە ناوی (دێ گەڵە) دا دەبینین کە گوندێکە و لە بەردەم دەربەندێکدا هەڵکەوتووە ـ لێرەدا واتە (دێ گەڵە) وشەی (گەڵە) وەك سانسکریتیەکەی ماوەتەوە. وشەی (گەڵوو)ش

جگە لەوەی کە بەواتای (قورِگ) دێت، بۆ (دەربەند)یش سیمای ماوە وەکو لە ناوی (سەرگەڵۆ)دا دەیبینین کە دەکەوێتە سەروی دەربەندێکەوە لە ناوچەی جافەتی، هەروەها بەشێوەی (گەلی)یش هەیە وەکو لە ناوی (گەلی عەلی بەگ، گەلی رمان، گەلی دێرا، گەلی گوێز) کە ناوی سێ گوندن. . . ئەم (گەلی) یە لە هەندێ شوێن بۆتە (گەڵی) وەك لە ناوی ئەم گوندانەدا دیارە (گەڵیاوا، گەڵی بۆلیا، گەڵی با پساغا).

(گەڵوو)، (گەڵە)، (گەلی)، (گەڵی)، (گەروو)، (گەرەهـ)، (گەلوك) هەموو یەك ڕیشەن. هاوواتاشی دەبێتە (نهال، شیو، دەرە، دۆڵ).

* - گەندهە – Gandha – گەن .

لە ئاڤێستادا (گەنتەی) و لە پەهلەویدا (گەند) بەکارهاتووە. ئەمیش لە کوردیدا کورت بۆتەوە بە (گەن) وەك لەم وشانەدا دیارە. (بۆگەن، گەنیو، گەنە، گەنەك. .. هتد)، هەرورەها بە شێوەی (گەند)یش هەیە وەك لەم وشانەدا بەکاردێ:

- گەنداو = ئاوێ بۆگەنی کردبێ.
- گەندلخە = پیس و بۆگەن.
- گەند و گەمار = پیس و پۆخڵێ.
- گەندەخۆر = پیس خۆر. .. هتد.

لە کرمانجی باکووردا (گەنی) و لە گۆرانی و لەکی و لوڕی وفەیلی و کەلّڕیدا (گەن) دەگوترێ.

هاوواتایشی دەبێتە (کرێت)، (نەشرین)، (دڕن) لەمەوە زاراوەی (بۆدڕن) هەیە بەواتای (بۆگەن).

*** گەورا – Gawra – گەورە .**

ئەم وشەیە لە ئاڤێستادا بەرامبەر وشەی (مەزنتە) بەشێوەی (گۆورو) بەکارهاتووە. لە پەهلەویدا (مەزن) کە تا ئێستەش لە کرمانجی باکووردا بەم شێوە ماوەتەوە. لە شێوەی فەیلیدا (گەورا) دەگوترێ کە لەگەڵ سانسکریتیەکەدا یەکێکن بە بێ گۆڕان. لە سۆمەریدا (گوولە) گوتراوە. کە هەر لەم ڕیشەیە. لە گۆرانیدا (گۆرە) دەگوترێ کە لە (گۆورو) ی ئاڤێستاوە نزیکترە. هاوواتای لە کوردیدا دەبێتە (گەپ، کەلّێن، زل، قەوین، مازان).

لە زمانی هیندیشدا (گەورا) هەبووە، چونکە دامەزرێنەری ڕێبازی سیخەکان ناوی (گەورا = ١٤٤٠ – ١٥١٨) بووە لەم دەورانەدا ژیاوە.

*** گەو هەرا = Gawhara – گەوهەر .**

لە پەهلەویدا (گۆهەر) بەکارهاتووە. ئەم وشەیە بەشێوەی (جوهر) چۆتە ناو زمانی عەرەبییەوە.

*** گیراڤە — Gerava – گیران .**

(گیران) بەواتای بەند بوون. وەك (خۆرگیران، مانگ گـیران). لـەنێوان (گیراڤە) و (گیران) دا پیتەکانی (گیرا) یەکێکن، بەڵاّم (ڤە) چـۆن گـۆڕاوە بـە (ن) ؟ ئەوە لەوشەی (گوراڤ) یشدا باسمان کـرد کـە چـۆن گـۆڕاوە بـە (گـران). لەزمانی کوردیدا (گیر، گیرا، گـیراوە، گرتیـان، گـرتم، بیگـرە، دەیگـرم، دەگـیرێ. .. هتـد) ی لەسـەر داتاشـراوە و بـە فراوانـی لـە زمـانی کوردیـدا بەکاردێن.

*** لاکشا — Laksa – لاک ، لاشە .**

وشەی لاکـشا لـە زمـانی کوردیـدا هـەم (لاك) و هـەم (لاشـە)ی لـێ بەجێماوە بەم شێوە:

- لاکشا — لاکا — لاك (پیتی — ش — ی سواوە).
- لاکشا — لاشا — لاشە (پیتی —ك —ی سواوە).

لە زمانی کوردیدا (لاشە) بۆ مرۆڤ و (لاك) بۆ ئاژەڵ بەکاردێ.

لە هەندێ شوێن (لاك) بەشێوەی (کەلاك)یش گۆ دەکرێ.

*** ما – Ma – ئامرازی نەرێیە .**

لە ئاڤێستادا بەهەمان شێوە بەکارهاتووە. کە ئێستە لە کوردیدا شێوەی (مە)ی وەرگرتووە، وەك (مەڕۆ، مەخۆ، مەڵێ، مەخەوە. ... هتد). لە پەهلەویدا شێوەی (نێ)ی وەرگرتووە، کە ئێستە بۆتە (نە) وەك (نەڕۆی، نەخۆی، نەڵێی ، نەخەوی. .. هتد) یا بە شێوەی (نا) وەکو: (ناڕۆم، ناخۆم، ناڵێم، ناخەوم).

*** ماتا – Mata – دایك .**

مام هەژار لە (هەنبانە بۆرینە)دا وشەی (مادە)ی هێناوە، لە ئاڤێستاشدا هەر (مادە) بەکارهاتووە. بەواتای (دایك) ئەوەش دیارەکە (مادە) پاشماوەی وشەی (ماتا) یە. (دایك) لە زمانی فراوانی کوردیدا هیندە خۆشەویستە چەند ناوی دیکەی هەیە، وەك (ئەدا، ئادا، ئامە، ئانە، ئۆدا، ئاییا، دێ، داڵگ، دا، داك، یادێ، یاك، یای، جێ).

وشەکە بەم شێوە لەناو زمانەکانی هیندو – ئەورووپیدا جێگەی دیارە. لاتینی (ماتەر)، (ماذەر)، ئەلبانی (مۆتەر)، یۆنانی (مێتێر)، ئەڵمانی (مووتەر)، ئیسلەندی (مۆدر) لیتوانی (مۆتێ) سلاڤی (مەتی)، تخاری (ماچەر)، هەروەها لە زمانی فارسیشدا (مادر) گۆ دەکرێت.

*** ماس – Mas - مانگ .**

لە ئاڤێستادا (ماونگە)و لە پەهلەویدا (ماە) بەکاربراوە، کە ئەم شێوەیەی لە گۆرانیدا ماوەتەوە.

مەولەوی دەڵێ:

هەر ماهیٚ نەو بۆ ، حاڵم پەشێوەن ،
چون هیلال شێوەی ئەبرۆی تۆش پێوەن

(ماس)ی سانسکریتی و (ماە)ی پەهلەوی پەیوەندی بە گۆڕانی پیتی (س)و (هـ) وە هەیە کە لە وشەی دیکەدا باسمان کردووە. لە شێوەکانی (لەکی) و (لوڕی)دا کورت بۆتەوە بە (ما)، واتە دوا پیتی سواوە. بەشێوەی ئاڤێستاییەکەشی (مانگە) ئەوا کورت بۆتەوە بە (مانگ) و لە زۆربەی زاراوە و بنزاراوەکانی کوردیدا برەوی هەیە، لە زمانی ئینگلیزیدا (**Moon**) دەگوترێ کە لەگەڵ (مانگ) دا یەك ڕیشەن.

*** ماشە – Masa - ماش .**

ئەم وشەیە لە ئاڤێستاشدا (ماشە) و لە پەهلەویدا کورت بۆتەوە بۆ (ماش). کە ئێستە بەم شێوەیە لە زمانی کوردیدا بە فراوانی بەکاردێت و هەندێ وشەشی لەسەر داتاشراوە.

وەکو:

- ماش و برنج: کینایە لە تێکەڵ بوونی مووی ڕەش و سپی.
- ماشاو: ئاو مرواری، نەخۆشییەکی چاوە، شلەی ماش.
- ماشڵێن = چێشتی ماش.
- ماشێن: چێشتی ماش.
- ماشە سپی = دانەوێڵەیەکە پانکەلەو سپی و تام خۆش لەکەلوودا دەبێ.
-ماشەکڵە = گەڵای وەریوی پاییز کە لە ناو ئاودا پەنگ دەخواتەوە .

* مرتی – Mrte – مەرگ .

یا (مرتیو) **Mrtyu** . کە ئەمیش بەهەمان واتای **(مردن)** بەکارهاتووە. هەردووکیان لە وشەی (مرد) و (مردوو) ەوە نزیکن. (مەرگ)یش واتە: (مردن) کەواتە هەر لەو ڕیشەیە دروست بووە .

* مرتەکە – Mrtaka – مردوو .

لە ئاڤێستادا (مەر) و (مەریتەن) و لە پەهلەویدا (موریتەن) بەکارهاتووە. لە زمانی کوردیدا شێوەی نزیکی (مرتەکە) وشەی (مردگ)ە، کە لە جافی و ئەردەلانیدا بەکاردێت. لە گۆرانیدا (مەردە) لە کەڵڕی و لەکی و لوڕیدا (موردە) و لە کرمانجی باکووردا (میری) دەوترێ.

*** موشتی – Muste – مشت .**

لە ئاڤێستاشدا هەروا بەکارهاتووە. لە پەهلەویدا (موشت) و (موست). لەشێوەی لەکی، کەلڕی، لوڕیدا (موشت) دەگوترێ، لە فەیلیدا(میشت). لە هەندێ ناوچە (مست) دەگوترێ کە لە (موست)ی پەهلەوییەوە نزیکە. (موست)یش هەر لە ڕیشەی (موشتی)یە بە گۆڕانی پیتی (ش) بە (س).

*** موشەکە – Musaka – مشك .**

لە پەهلەویدا (موش) بەکارهاتووە کە بەم شێوە لە گۆرانیدا ماوەتەوە. لە لوڕی و لەکیدا (میش) دەگوترێ. وشەی (موشەکە) سێ پیتی سواوە و (موش) یا (مشك)ی ماوەتەوە.

*** مەتسیە – Matsya – ماسی .**

ئەم وشەیە لە ئاڤێستادا بەشێوەی (ماساو)، لە پەهلەویدا (ماهیك) بەکارهاتووە. لە فارسیشدا (ماهی)، لە گۆرانیدا (ماساو) گۆ دەکرێ و لە لوڕیدا (مایی).

وشەی (مەتسیە) لە یەکەم گۆڕانیدا پیتی (ت)ی سواوە و بۆتە (مەسیە) پاشان کورت بۆتەوە بە (ماسی).

*** مەر – Mar – مردن .**

لە ئاڤێستاشدا هەر (مەر) بەکارهاتووە. لە پەهلەویدا (مورتـەن). لـە گۆرانیدا (مەردەن) لە کرمانجی باکوور (مـرن). لەوشـەی (مـەرگ) دا (مـەر) وەك بنجە سانسکریتیەکەی دیارە. وشەی (مەر) لە (مـەرووز، مـەر + ووز) دا ماوەتەوە بەواتای کەسی لاواز کە نزیك بە مردن بـێ. لـە زمـانی هیندیـدا (مەرنا) دەگوترێ.

*** مەژەن – Majan - مێشك .**

لە ئاڤێستادا (مەژگە) بەکارهاتووە. لە پەهلەویـدا کـورت بۆتـەوە بـە (مەژگ) کە لە گۆرانیدا بە کاکڵەی گوێز دەگوترێ (مەژگە) { مێشك – یـش کاکڵەی سەرە و لە شێوەی کاکڵەی گوێز دایە } .

لە هەندێ شێوازی دیکەدا (مـەژگ، مـەژك، مـژگ، مـەزگ، مـەژو، مەژۆ، مەژی) دەگوترێ، هەروەها هەندێ وشەیشی لەسەر داتاشراوە وەك:

- مەژودار = ژیر و بە ئاوەز.
- مەژگڵە = گیایەکی خۆراکییە.
- مەژو چەڵڤیان = مێشك شڵەقان.
- مەژیچك = مۆخی ناو ئێسقان.
- مەژگدار = کینایەیە لە پیاوی زانا.

*** مەستو – Mastu – مەست .**

لە ئاڤێستاشدا هەر بەمشێوەیە بەکارهاتووە، لە پەهلەویدا کورت بۆتەوە بە (مەست). کە ئێستە لە هەموو زمانی کوردیدا بەکاردێ و هەندێ جار کورت دەبێتەوە بە (مەس) بۆ ئەم شێوە مەولەوی دەڵێ:

وە خیلافەومن یارانی سەرمەس

تەقازای زاتی تەبعم هەرچی هەس .

*** مەسە – Masa – شار .**

لە دەڤەری پێنجوێن گوندێك بەناوی (مەسۆ) ماوەتەوە، لەناوچەی قەرەداغیش گوندی (مەسۆیی) هەیە کە دوور نیە کۆنەشار بووبن. { ئەمە بۆ چوونە }

*** مەندەلە – Mandala – بازنە .**

ئەم وشەیە زۆر نزیکە لەناوی شاری (مەندەلی) یەوە. هەروەها لە زمانی کوردیدا وشەی (مەندۆڵە)مان هەیە کە پارچە خشڵێکی خڕ و بازنەییە. ئەمە نزیکمان دەخاتەوە لەوەی کە بڵێین (مەندەلە) و (مەندۆڵە) یەك ڕیشەن بەواتای (بازنە، خڕ، گۆ، گرۆڤەر، گرد، گر، جەغز، جوغز).

*** مەندە – Manad – جۆرێك لە گیایە .**

لە کوردیدا (مەندێ)مان هەیە کە گیایەکی کوێستانییە و لەگەڵ کەرە و پەنیر تێکەڵ دەکرێت بۆ تام خۆش کردن. (مەند) و (مەندك) و (مەندۆك)یشی پێدەگوترێ. هەروەها (مەندێ) لە کوردیدا بۆتە ناو بۆ مێینە.

*** میثرا – Methra – خۆر .**

لە ئاڤێستادا (میثرە) و لە پەهلەویدا (میترا) بەکارهاتووە. لە زمانی کوردیدا بەشێوەی (میهر) شوێنەواری ماوە، وەکو لەناوی (میهران) دا دەبینین کە شارۆچکەیەکە سەر بە ئۆستانی ئیلام، هەروەها (میهران) ناوی هۆزێکی دێرینی ئیزەدیەکانە. ئێستە لە کوردیدا (میهر) واتای (سۆز)ی وەرگرتووە، وەکو لە وشەی (میهرەبان) دا دیارە.

میثراپەرستی دینێکی کۆنی بەر لە دینی زەردەشت بووە و لە ئاڤێستاشدا هەندێ باسی لێوەکراوە. وشەی (میر)ی کوردیش هەر لە میثراوەیە نەك لە (امیر)ی عەرەبیەوە. (میثرا – میرا – میر) بەم شێوە کورت و سانا بۆتەوە، وشەکانی (میراو، میرەدێ، میران، میراوا، میرانی، میرانە، میراوێ، میر پەنجە، میرزا، میر کوڕ، میر کاچیا، میر سینا، میرۆ، میر مام، کانی میران) لە کوردیدا هەن.

وشەی (میر) کە واتای سەرۆك دەدات لە وەوە هاتووە کە کاتی خۆی لەبەر گەورەیی و مەزنی (میثرا) بە سەرۆك و گەورە پیاوانیشیان گوتوە (میثرا) و پاشان کورت بۆتەوە بۆ شێوەی (میر).

*** مێشە – Mesa – مێش ، مێ ، مەڕ .**

ئەم وشە لە ئاڤێستادا بەشێوەی (مەێشە) بەکارهاتووە، لە پەهلەویدا (مێش) گۆ کراوە کە لە شێوەزاری کەلڕیدا بەم جۆرەماوەتەوە. لە کرمانجی باکووردا (مێشین) دەگوترێ و مام هەژاریش لە (هەنبانە بۆرینە)دا (مێشنا)ی هێناوە. لە زمانی کوردیدا بەشێوەی (مێژ)یش سیمای دیارە، وەك وشەی (مێژۆکە) بەواتای بەرخی تازە زاو. دیارە کە (مێژۆکە) بچووك کراوەی (مێژ)ە.

*** ناڤە – Nava – نوێ .**

لە ئاڤێستادا (نەڤە) و لە پەهلەویدا (نووگ) بەکارهاتووە. لەشێوەی کرمانجی باکووردا (نو) لە گۆرانیدا (نەو). هەروەها بەشێوەی (نەوێ)ش شوێنی دیارە وەك: لەناوی گوندی (نەوێ)دا دەیبینین کە ناوی گوندێکی دێرینە لە بناری هەورامان و شوێنەواری زوحاکی تێدایە کە هەندێ لێکۆڵینەوەی لەسەر کراوە.

وشــەی (New)ی ئینگلیــزی و (Neo)ی لاتینــیش هــەر لــەم ڕیــشەیەن. هاوواتای لە کوردیدا دەبێتە (تازە، نورت).

*** نامەن – Naman - ناو .**

لە ئاڤێستادا (نەمەن) بەکارهاتووە، لە پەهلەویدا کورت بۆتەوە بە (نـام) کە بە گۆرانی بەم شێوەماوەتەوە، لە لوڕیــدا (نـۆم) دەگــوترێ. لــە کرمــانجی باکووردا (ناڤ) لە موکریانی و سۆرانیدا (نێو). وشــەی (Name) ئینگلیــزیش هەر لەم ریشەیە.

وشەی (نامەن) لــە یەکــەم گۆڕانیــدا دوو پیتــی کۆتــایی ســواوە و (نـام)ی ماوەتەوە.

*** نە – Na - نە ، نا ، نەء.**

لە ئاڤێستاشدا بەهەمان شـێوە بــەکارهاتووە، لــە پەهلەویــدا (نــێ). لــە هەندێ شێوە زاری دیکەدا بەم جۆرانە بەکاردێ (ناو، نۆ، نــو، نــەئا، نــێ). لە هیندیدا (نەهی) و (No)ی ئینگلیزیش هەر لەم ڕیشەیە.

*** نەچەرە – Nacara - شار .**

لە نزیك شاری (پاوە) گوندێك بــەناوی (نــەجار) ماوەتــەوە کــە لــە ژێـر زەویەکەیدا هەندێ شتومەکی شارستانیێتی کۆنیان دۆزیوەتەوە. دیارە کۆنەشــار

بووە و بە درێژایی ڕۆژگار ئەو ناوەی لەگەڵ خۆیدا هەڵگرتووە. (نەجار) کورت کراوەی (نەجەرە)یە.

*** نەرە – Nara = نێر .**

لە ئاڤێستا و پەهلەویدا (نەر) بەکارهاتووە. ئێستەش لە شێوەی گۆرانیدا هەر بەم شێوەیە ماوەتەوە. لە کەڵڕی و لوڕیدا (نەرە) دەگوترێ کە لەگەڵ سانسکریتیەکەدا یەکێکن. لە کوردیدا (نەڕ)یش بەکاردێ وەك: (نەڕەیی) بەواتای (نێرێتی) یا (نەڕی) بەواتای (نێری) یا (نەڕی مایکی)یە.

*** نەریە – Narya – نێری ، نێرێتی .**

لە ئاڤێستادا (نەیرێیڤە) و لە پەهلەویدا (نێرۆك) بەکارهاتووە. لە گۆرانیدا (نەری) دەگوترێ کە لە سانسکرتییەکەوە تەواو نزیکە. لە فەیلیدا (نیری) دەبێژرێ.

*** نەڤە – Nava – نەوە .**

لە ئاڤێستاشدا بەهەمان شێوە بەکارهاتووە، لە پەهلەویدا (ناڤە) و (نەڤەت)یش هەیە. لە کرمانجی باکووردا (نەڤی) دەگوترێ کە لەگەڵ سانسکریتیەکەدا جیاوازیان هێندە نیە و هەروەها (نەڤیچڕ)یش بەکاردێ. هاوواتایشی دەبێتە (وەچە، نەتیژە، بەرە).

*** نەڤە – Nava - نۆ – ژمارەیەکە .**

لە ئاڤێستاشدا هەروا بەکارهاتووە، لە پەهلەویدا (نەڤ) و (نەو) هەردووکیان هەن. لەمیتانیدا (نەوە). لە کرمانجی باکووردا (نوهـ) لە لەکی و لوڕی و کەلڕیدا (نو).

(نەڤە) و گۆڕانی بە (نەوە) ئاساییە، چونکە گۆڕانی نێوان پیتی (ڤ) و (و) مان زۆرە. لە کوردیدا بەشێوەی (نەوە) لە وشەی (نەوەد) دا دیارەکە لە کرمانجی باکووردا (نۆهەت) و لە سۆرانی و موکریانیدا (نەوەت) دەگوترێ.

*** نەمر – Namr - نەرم .**

لە ئاڤێستادا (نەمرە) بەکارهاتووە.

(نەمر) لە پەهلەویدا هەڵگەڕاوەتەوە – قەلب بووە – بە (نەرم) واتە پیتی (م) و (ر) جێگۆڕکێیان کردووە، کە نموونەی ئەم جێ گۆڕکێیە لە زماندا زۆرە و لە پێشەکیەکەدا باسمان لێوە کردووە.

*** نەنە – Nana - نەنە .**

لە زمانی سۆمەریدا (نین) بەکارهاتووە. لە کوردیدا (نەن)، (نەنێ)، (نەنك) و (نەنیگ)یشی پێ دەگوترێ.

* نیمە – Nema – نیو ، نیوە .

لە ئاڤێستادا (نەیمە) و لە پەهلەویدا (نیم) بەکارهاتووە. کە لـە گـۆرانی و کەڵڕی و لەکی و فەیلی و لوڕیدا هەر (نیم) گۆ دەکرێ، لە کرمانجی باکووردا (نیڤ). هەروەها لە کرمانجی نێوەڕاستیشدا بەشێوەی (نیم) دەبینرێ وەك:

- نیمە خشت = لەتەخشت.
- نیمەکارە = کاری ناتەواو.
- نیمچە دوورگە = دوورگەی بچووك، نیوە دوورگە.

* وەرتە – Warta – لەوەڕگە ، سەوزەڵان .

لە میتانیـدا (ڤەرتـە) بـەکارهاتووە. ئـەم وشـەیە شـێوەی (یـورت)ی وەرگرتووە و چۆتە ناو زمانی تورکییـەوە. لـە کوردیـشدا بەشـێوەی (یـۆرت) دەبینرێ، بەڵام لەباتی (لەوەڕگە) واتای (مەنزڵ)ی وەرگرتـووە. ئـەم شـێوەیە لای شاعیرانی ئەهلی حەق – کاکەیی زۆر دەبینرێ. بۆ نموونە: حەبیبە خـانمی شارەزووری دەڵێ:

ها جە کەشتیدا ... ها جە کەشتیدا

(یۆرت)ی رەمزبار ها جە کەشتیدا

لەناو جاف دا بەشێوەی (وێرت) بەکارهاتووە.

وەك یوسف بەگی ئیمامی دەڵێ:

خەیلێ نیگاش کەرد وەرووی یاسەدا
وە (وێرت)ی کەلان مێنگەی خاسەدا .

لێرەدا هەر بەواتای (لەوەڕگە - مێرگ) هاتووە.

شایانی باسە (وەرتە) بەشێوەی (وەرتێ) ماوەتەوە کە ناوی گوندێکی ئاودار و سەوزەڵانە سەر بە شاری (سۆران).

* هەری – Hare - زێڕ ، زەڕ .

لە ئاڤێستادا (زەڕنەینە) بەکارهاتووە کە لە پەهلەویدا کورت و سانا بۆتەوە بە (زەڕ) کە ئێستەش لە گۆرانیدا هەر بەم شێوە پەهلەویەی ماوەتەوە. مەولەوی دەڵێ:

پاییز (زەڕ) ، یەخ جام ، چارشێوێ هەی تەم
دێرەن سوارەن نەو عرووسی خەم .

وشەی (هەری) بەهەمان شێوە لەزمانی کوردیدا ماوەتەوە بەواتای (خوریی زێڕین)، بەتایبەتی بەو مووە زەرد و نەرمەی ژێرسکی مەڕ و پەز دەگوترێت کە ڕەنگەکەی بە تەواوی لە ڕەنگی (زێڕ) دەچێت. یاخود (هەری) شێوەی (هۆرە)ی وەرگرتووە هەروەکو لە زارێکدا بە (پەلکە زێڕینە) دەگوترێ (هۆرەوی — هۆرە + وی). هەروەها بە دووری نازانم کە (هەر)یش کورت

کراوەی (هەری) بێت، وەکو لە ناوی (هەرکی) دا ماوەتەوە، چونکە (سوورکی) شمان هەیە. (زەڕکی یا هەرکی بەرامبەر بە سوورکی)، (کی)ش لە هەردووناوەکەدا پیتی پەیوەندە وەك: لە (زازا — زازاکی)، (ئاو — ئاوەکی)، (کەر — کەرەکی) وهی دیدا دەبینرێ .

* هینگولە — Hengula – جیوە .

لە کوردیدا وشەی (هەنگوژە) هەیە بەهەمان واتا. بەتایبەتی جیوەی گیای (هەلژ) کە گیایەکی کوێستانی گەڵاوردە لە تیرەی (کەما) و (لۆ). لە نێوان وشەی (هینگولە) و (هەنگوژە) دا گۆڕانی (لە) دەبینرێ بە (ژە) کە ئەمەش لە زمانەکەماندا بە ئاستەم سیمای دیارە وەکو:

- گێژ = گێل، کە لە واتاوە لەیەك نزیکن.
- کوڕێژگە = کوڕیلە، بەواتای (کوڕی بچکۆلە).

بەم پێیە دەردەکەوێت کە (لە) لە وشەی (هینگولە) دا ئامرازی بچوك کردنەوە بێت، کە زۆر وشەی دیکەمان لەو بابەتە هەیە. هەندێکیان وەك (کار — کاریلە)، (کانی — کانیلە)، (خڕ — خڕیلە). . . هتد. (ژە)ش هەر هەمان ئامرازە و نموونەیمان هەیە وەك (بان — بانێژە)، (سوور — سوورێژە)، (هەڵۆ — هەڵۆژە)

بەم شێوە کە هەردووکیان ئامرازی بچووککردنەوە بن، ئەوا گۆڕانیان بەیەکدی ئاساییە.

*** یوشمەکە – Yusmaka – ئێوە .**

لە ئاڤێستادا بەشێوەی (خشماکە) و (خشما) بەکارهاتووە، ئەم وشەیە لە کوردیدا دوو پیتی یەکەم و دوو پیتی کۆتایی سواوە و لە گۆرانیدا (شمە)ی ماوەتەوە. لە فارسیدا (شما) دەگوترێ.

هاوواتای لە کوردیدا دەبێتە (ئێوە، ئەنگۆ، هون، هنگ، هەوە).

سوانی چوار پیت لە وشەیەکەدا رەنگە لای هەندێ کەس گران بێت، بەلاّم لە زماندا هەیە و لێرەدا چەند وشەیەك دێنینەوە لە ئاڤێستادا کە بە درێژایی ڕۆژگار چۆن گۆڕانی بەسەردا هاتووە و کورت بۆتەوە:

- ئەئووشە = وەش (ڕەنگی بۆزی مەیلەو شین).
- کەئوفە = کێف (لە شێوەی ئەردەلاّنیدا).
- کەئینین = کەنی (بەواتای کچ لە شێوەی گۆرانیدا) و نموونەی دیکەش زۆرە.

*** یە – Ya = (ی) یای نیسبەتە .**

لە کوردیدا تەنیا (ی) ماوەتەوە وەك:

- کورد – کورد – ی.

- فارس – فارس – ی.

- بلوچ – بلوچ – ی.

- شار – شار – ی.

هەندێ جار (یە) دەبێتە (یی) وەك:

- چیا – چیایی.

- کێو – کێویی.

- هەڵەبجە – هەڵەبجەیی.

- کۆ – کۆیی. ... هتد.

*** یەژەتە – Yajata – یەزدان (شایانی پەرستن) .**

لە ئاڤێستادا (یەزەتە) بەکارهاتووە، لە پەهلەویدا بۆتە (یـەزدان). لـە کوردیدا بەشێوەی (ئیزەد) ماوەتەوە، وەکو ئـەوەی کـە دینێکـی کۆنـە و بـە پەیڕەوانی دەگوترێ (ئیزەدی) یا (یەزیدی).

(یەژەتە، یەزەتە، یەزدان، ئیزەد) یەك ڕیـشەن و هاوواتـای لـە کوردیـدا دەبێتە (خودا، خودێ، هۆمان، باخوێ).

*** یەڤە – Yava – جۆ .**

ئەم وشەیە لە ئاڤێستادا بەهەمان شـێوە بـەکارهاتووە ، لـە پەهلەویـدا (یەو) گوتراوە. لای شەبەك و گۆرانەکان (یەو) دەگوترێ. لە زمـانی کوردیـدا

گۆڕانی پیتی (ی) بە (ج) شوێنەواری ماوە، بۆ نمونە لە نێوان کوردی ئـەمڕۆ و پەهلەویدا ئەم چەند وشەیە دێنینەوە:

- یوان — جوان.
- یام — جام.
- یاتوك — جادوو.
- یوفت — جفت.
- یەم — جەم.

بەم پێیە وشەی (یەڤـە) بـەرەو (یـەو) هـاتووە و پاشـان شـێوەی (جـۆ)ی وەرگرتووە.

* یەکرت — Yakart - جگەر .

لەزمانی کوردیدا بۆ هەمان واتـای جگـەر وشـەی (یـەهر)مـان هەیـە. وشەی (یەکرت) لە یەکەم گۆڕانیدا پیتـی (ت) سـواوە و (یـەکر)ی ماوەتـەوە، گۆڕانی پیتی (ك) بە (هـ) یا بە پێچەوانەوە لە کوردیدا ڕیشەی ماوە وەك:

- هۆ = کۆ. (هـۆ) لـە ئیلامیـدا هـاتووە. وشـەی (شـاهۆ) کـە نـاوی چیایەکی گەورەیە لە (شا + هۆ) پێکهاتووە بە واتای چیای گەورە.

- داڵەهۆ = ئەمیش ناوی چیایەکە لە دەڤەری (زەهاو) بە واتای (چـیای داڵ) کە لە گۆرانیدا (کۆ) دەگوترێ و لە هەندێ شێوەزاری دیشدا (کێو) گۆ دەکرێ.

بەم پێیە گۆڕانی (یەکر) بە (یەهر) گۆڕانێکی ئاساییە .

*** یەمە – Yama – جەم .**

لە ئاڤێستادا (ییمە) بەکارهاتووە، لە پەهلەویدا (یەم). ئەمیش هەر بە یاسای گۆڕانی (ی) بە (ج) بۆتە (جەم). هەندێ کەس پێیان وایە کە (جەم) لە (جمع)ی عەرەبی گیراوە، بەڵام پێچەوانەکەی راستە، چونکە وشەی (جەم) ئەو مێژووەی هەیە کە دیاریمان کرد. هەروەها لای دوو دیانەتی کۆنی کورد کە پاشماوەی دینی زەردەشتین شوێنەواری دیارە.

- لای ئیزەدیەکان (جەژناجەم) یان هەیە (جەژنی کۆبوونەوە).
- لای کاکەییەکان (جەمخانە) یان هەیە کە پەرستگایانە.

هەروەها وشەکانی (جەماوەر، جەم و جۆر ، جەمسەر، جەمینۆك، جەم بوون) مێژووی خۆیان هەیە لە زمانەکەماندا.

(جەم) هاوواتای لە کوردیدا دەبێتە (کۆ)، (کۆڕ)، (خڕ – خڕبوونەوە)، (گرد – گردبوونەوە).

ئەو سەرچاوانەی سوودیان لێ وەرگیراوە

١ — پارسی پرکاش (فرهنگ سانسکریت — فارسی) تألیف: کرشناداس، بـه تحقیـق و تصحیح و کوشش:

سید محمد رضا جلالی نائین + ن. ش. شوکلا، چاپ و صـحافی: شـرکت اوفـست — ١٣٥٤.

٢ — فرهنگ واژەهای اوستا، احسان بهرامی، نشر بلـخ وابـسته بـه بنیـاد نیـشاپور، چاپ نخست، ١٣٦٩.

٣ — گات ها " سرودهای زردشت، موبد فیروز اذر گشب، چاپ: رشیدیه، ١٣٥١.

٤ — واژەهـای هماننـد در پهلـوی و کـردی، صـدیق صـفی زاده بورەکـەیی، چـاپ: رشیدیه، ١٣٥٠.

٥ — بررسی یسنا، جلد ٢ ، م. أورنگ، تهران، ١٣٤٢.

٦ — فەرهەنگی ئیریەن ڤاچ، محەمەد ئەمین هەورامانی، چاپخانەی سومر، ١٩٨٦.

٧ — داراسات کردیه فی بلاد سوبارتو، د. جمال رشید، طبع دار أفاق عربیه للـصحافه والنشر، ١٩٨٤.

٨ — زمـانی ئاڤێـستا، وەرگێـڕان و لێـدوان و بـەراوردکردنی لەگـەڵ زمـانی کـوردی ئەمڕۆدا: محەمەد ئەمین هەورامانی، دارا الحریە للطباعة، ١٩٨١.

٩ — هامشی بردانش زبانشناسی، بابا شیخ حسینی، چاپخانه محمد، ١٣٨٣.

١٠ — کوردی تورکمانستان، د. مارف خەزنەدار، (لە بلاوکراوەکـانی کـۆڕی زانیـاری کوردستان)، ٢٠٠٣.

١١ — لەمـەڕ شـێوەزاری دملـی — زازایـی، شـوکر مـستەفا، گۆڤـاری (سـەنتەری برایەتی)، ژمارە (٨)، تشرینی یەکەم، ١٩٩٨.

١٢ — ئێزدیاتی، خدرێ سلێمان و خەلیلێ جندی، چـاپخانەی کـۆڕی زانیـاری کـورد، ١٩٧٩.

١٣ — بابا طاهر نامه، پرویز اذکایی، انتشارات توس، تهران، ١٣٧٥.

١٤ — هەنبانە بۆرینە، هەژار، چاپ: سروش، چاپی یەکەم، ١٣٦٩.

١٥ — الهدیه الحمیدیه فی اللغه الکردیه، ضیاْالدین پاشا الخالدی المقدس، حققـه و قـدم له مع دراسات لغویه — الاستاذ الدکتور محمد مکری، بیروت، ١٩٧٥.

١٦ — تیـشکێك لەسـەر زمـانی دانیـشتوانی کـۆنی کوردسـتان، د. کوردسـتان موکریانی، چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری هەولێر، ١٩٩٩.

١٧ - فرهنگ لری، حمید اید پناه، انتشارات آگاه، چاپ دوم، ١٣٦٣.

١٨ - فەرهەنگی لـەك و لـوڕ، حمیـد ایـزد پنـاه، لێکـدان و بـەراودکردن: مـەحمود زامدار، چاپخانەی کۆڕی زانیاری کورد، ١٩٧٨.

١٩ — فرهنگ کـردی کرمانـشاهی، (کـردی — فارسـی)، علـی اشـرف درویـشیان، چاپخانەی مهدی، ١٣٥٧.

٢٠ – فرهنگ لغات منصوریان - لغات زبان محلی ایلام، حاج حبیب الله منــصوریان، چاپخانه آشنا، ١٣٦٩.

٢١ – وشــە و زاراوەکــانی بابــا تــاهیر و بــەراورد کردنیــان لەگــەڵ شــێوەکانی زمــانی کوردیدا، دکتور محەمەد نوری عارف، چاپخانەی وەزارەتی رۆشنبیریی، هەولێر، ١٩٩٧.

٢٢ – فرهنگ عمید، حسن عمید، انتشارات امیر کبیر، ١٣٥٧.

٢٣ – دیوانی مەولەوی، مەلا عەبدولکەریمی مودەریس، بەغداد، ١٩٦١.

٢٤ – دیوانی نالی، مەلا عەبدولکەریمی مودەریس، فاتح عەبدولکــەریم، چــاپخانەی کۆڕی زانیاری کورد، بەغداد، ١٩٧٨.

٢٥ – دیوانی صەیدی – محەمەد ئەمین کــاردۆخی، چــاپخانەی کامــەران، ســلێمانی، ١٩٧١.

٢٦ – دیوانی یوسف بەگی ئیمامی، دەست نووس ئامادەی چاپە.

٢٧ – فەرهەنگۆکی (خوسرەو و شیرین)، محەمەدی مەلا کــەریم، چــاپی ئینتیــشارتی سەلاحەدینی ئەیوبی، ١٣٦٨.

پێزانین

سوپاسی کاك (**هۆشەنگ دارا**) دەکەم

کە ئەرکی ویراستاری ئەم بەرهەمەی

گرتە ئەستۆ .